A PÁLYAKEZDŐ CIGÁNY / ROMA FIATALOK MUNKAERŐPIACI ESÉLYEI ÉS A MUNKANÉLKÜLIEKET SEGÍTŐ NON-PROFIT SZERVEZETEK SZEREPE AZ ESÉLYEK NÖVELÉSÉBEN A DÉL-DUNÁNTÚLON

AZ ORSZÁGOS FOGLALKOZTATÁSI KÖZALAPÍTVÁNY ÁLTAL TÁMOGATOTT KUTATÁS ANYAGA

Gypsy Studies – Cigány Tanulmányok

4.

Sorozatszerkesztő: Forray R. Katalin

A PÁLYAKEZDŐ CIGÁNY / ROMA FIATALOK MUNKAERŐPIACI ESÉLYEI ÉS A MUNKANÉLKÜLIEKET SEGÍTŐ NON-PROFIT SZERVEZETEK SZEREPE AZ ESÉLYEK NÖVELÉSÉBEN A DÉL-DUNÁNTÚLON

AZ ORSZÁGOS FOGLALKOZTATÁSI KÖZALAPÍTVÁNY

ÁLTAL TÁMOGATOTT KUTATÁS ANYAGA

Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar
Nyelvtudományi Tanszék, Romológia Szeminárium

PÉCS, 2000.

Szerkesztette:
Nagy Pál

Készült a Pécsi Tudományegyetem 1/2000. számú utasítással szabályozott, tudományos és művészeti kiadványok megjelentetése témakörben kiírt rektori pályázatán nyert támogatásból

Kiadja a Pécsi Tudományegyetem Romológia Szemináriuma
Felelős kiadó: Forray R. Katalin

Készült az AGORA Ipari, Kereskedelmi és Szolgáltató Kft. nyomdájában. Pécs, Tüzér u. 1-3.

Tartalomjegyzék

KONFLIKTUSFORRÁSOK, KONFLIKTUSHELYZETEK 6

AZ ELSŐ ISMERT MAGYARORSZÁGI CIGÁNYPER..... 17

A LEGKORÁBBI, CIGÁNYOK KÖZÖTTI PER 21

CIGÁNY JOBBÁGYAIKAT VÉDELMEZŐ FÖLDESURAK 28

VAJDÁK, KLÁNOK, VÉRBOSSZÚ 32

BOSZORKÁNYOK, BŰBÁJOSOK, VARÁZSLÓK 53

BIBLIOGRÁFIA..... 68

TARTALOMJEGYZÉK

1. BEVEZETŐ .....

2. BARANYA MEGYE JELLEMZŐI ..... HIBA! A KÖ

2.1. TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS ..... **HIBA! A**
2.2. NÉPESSÉG ..... **HIBA! A**
2.3. GAZDASÁG ..... **HIBA! A**

3. A MUNKAERŐPIAC JELLEMZŐI BARANYA MEGYÉBEN .....

3.1. MUNKANÉLKÜLIEK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA ..... **HIBA! A**
3.2. A MUNKANÉLKÜLISÉGI RÁTA ALAKULÁSA .....
3.3. A MUNKANÉLKÜLIEK ÖSSZETÉTELÉNEK VÁLTOZÁSA .....
3.4. A TARTÓSAN MUNKA NÉLKÜL LÉVŐK JELLEMZŐI .....
3.4.1. *A pályakezdő munkanélküliek helyzete* .....
3.4.2. *A jövedelempótló támogatottak jellemzői* ..... ***Hib***
3.4.3. *A regisztrált cigány munkanélküliek munkaerőpiaci jellemzői* .....

4. A KÉRDŐÍVES FELMÉRÉS TAPASZTALATAI .....

4.1. AZ ADATGYŰJTÉS GAZDÁLKODÓINAK FOGLALKOZTATÁSI JELLEMZŐI .....
4.2. A FOGLALKOZTATÁS HELYZETE A MINTÁBAN RÉSZTVEVŐKNÉL ..... **HIBA! A**
4.3. A FOGLALKOZTATÁS VÁRHATÓ ALAKULÁSA .....
4.3.1. *) A foglalkoztatotti létszám várható csökkenése* ..... ***Hib***
4.3.2. *) Létszámfelvételek* ..... ***Hib***
4.4. A CIGÁNY MUNKAVÁLLALÓK FOGLALKOZTATÁSA A MINTA GAZDÁLKODÓINÁL .....

5. ÖSSZEFOGLALÁS .....

A pályakezdő cigány/roma fiatalok munkaerő-piaci esélyei és a munkanélkülieket segítő nonprofit szervezetek szerepe az esélyek növelésében a Dél-Dunántúlon

A kutatás célja és indoklása

A társadalmi és gazdasági szerkezetátalakulásnak Magyarországon az egyik legnagyobb vesztese a roma népesség. A teljes foglalkoztatottság körülményei között a munkaerő-politika prioritásaiban nem fogalmazódott meg elég hangsúlyosan a humán erőforrás fejlesztésének igénye, hiszen a képzetlen munkaerőt is fel tudta szívni a gazdaság. Ennek következtében ma a hátrányos helyzet újratermelése következett be, hiszen az okok megszüntetéséhez mindegyik, a munkaerő-allokációt elősegítő humán tényező piackonform fejlesztésére, programok tervezésére, hatástanulmányok készítésére és megvalósítására lett volna szükség.
Az élet jobb minőségéhez, a stabilabb egzisztenciához szükséges javak birtoklása a termelő-képességhez, a munkamegosztásban elfoglalt pozíciókhoz kötődik. A munka hiánya, a munkanélküliség eleve kizárja az élet színvonalas fenntartásához, a gyermeknevelséhez szükséges vagyoni-kulturális értékek megszerzését, tulajdonlását, átadását. A cigány/roma népesség egyik legfontosabb kitörési pontja a szociális gettóból a munkán keresztül ragadható meg. Mikor munkavállalásról gondolkodunk, nem kizárólag az alkalmazottkénti foglalkoztatásra célzunk, hanem minden olyan munka-jellegű tevékenységre, amely a megélhetést, a boldogulást társadalmilag elfogadott szabályok keretei között biztosítja.
A cigány/roma népesség depriválti helyzetét több tényező határozza meg: a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt

alacsony szint, a versenyképesség hiánya, az alacsony mobilitási lehetőségek, a képzettségi szint és az iskolarendszer kiegyenlítő mechanizmusainak hiánya, a lakóhely települési, térségi, regionális hátrányai, és így tovább. Ezeken és az ezekhez hasonló "kemény" tényezőkön kívül joggal szokás számolni olyanokkal, amelyek nehezebben megragadhatók. Ezek egyik csoportja feltehetően a munkaadóknak a cigánysággal szembeni előítéletes magatartására vezethető vissza. Jóllehet a tényleges munkapiaci diszkriminációt igen nehéz bizonyítani, elég közvetett adat tanúskodik arról, hogy a munkaadók azonos személyes adottságok esetében nem a cigány jelentkezőt alkalmazzák. A deprivált helyzetet előidéző, nehezen megragadható tényezők másik csoportja feltehetően a cigány/roma népesség attitűdjeiben, értékrendszerében, a családhoz, a közösséghez fűződő viszonyok szövevényébe ágyazódik. Ezeket még nehezebb megragadni és megfogalmazni, mint a tényezőknek az előbb említett csoportját. Tervezett kutatásunk nem a munkaadói előítéletesség, a munkahelyi diszkrimináció feltárására irányul, de nem vállalkoznánk arra sem, hogy a megpróbáljuk felfejteni azt az összefüggésrendszert, amely a cigányságon belüli kultúrákat jellemzi.

Tervezett kutatásunk célja az volt, hogy találjunk olyan érintkezési pontokat a potenciális munkáltatók és a potenciális cigány/roma munkavállalók között, illetve találjunk olyan munkapiaci területeket, tevékenységi formákat, amelyek adekvátak a térség különböző területein élő pályakezdő cigány fiatalok számára; olyanokat, amelyekre fejlesztő programokat lehet tervezni és építeni, támaszkodva a nonprofit szférára.

A kutatás hipotézisei és kérdései

Előzetes tapasztalataink, a magyarországi cigány/roma népességre irányuló kutatások eredményei és a térség (különösen

Baranya és Somogy megye) cigány népessége helyzetének többé-kevésbé alapos ismerete alapján fogalmaztuk meg kutatásunk fő hipotézisét.
Ezeken a területeken a cigány/roma népességet két gazdasági folyamat hozta különösen kedvezőtlen helyzetbe. Az egyik a mecseki és környéki bányászat, illetve a kapcsolódó ipar összeomlása, ami természetesen nem csupán őket sújtotta, de ezek a csoportok az általában kevesebb tartalék "tőke" (amin nem csupán a materiális javakat, hanem az ismeretekben, sőt a kapcsolatokban felhalmozható kulturális tőkét is értjük) következtében más csoportoknál is nehezebb helyzetbe kerültek. A másik az elmúlt évtizedekben kialakult mező- és erdőgazdasági termelés és a ráépülő feldolgozó ipar (pl. faipar) összeomlása. Ez azért érintette a cigányságot másoknál súlyosabban, mert mezőgazdasági tulajdonnal nem rendelkeznek, és mert hagyományos foglalkozásaik például Somogy megyében ezekhez a gazdasági ágakhoz kötődtek. Megszűntek, felbomlottak azok a keretek is, amelyek más hagyományos foglalkozásaiknak keretet, rendszeres piacot biztosítottak, amilyen például az erdei termékek gyűjtése és feldolgozása volt.
Ezeknek a gazdasági folyamatoknak egyik következménye volt a szakmunkásképzés megingása, holott ez volt a cigányság felfelé törekvő hányadának valamelyest perspektívát nyújtó intézménytípus. Ki kell emelnünk a valódi politikai dráma, a jugoszláviai háború következményeit is, ezek közé tartozik a már korábban is nehéz helyzetű Ormánság, Dráva mente gazdaságának ellehetetlenülése, s a szelektív migráció erősödése ebben a térségben. Az elesett cigány lakosság koncentrálódik ebben a térségben, ami a piacok, a vásárlóerő, egyúttal az innovációk korlátozásához vezettek. Másfelől viszont az illegális és a fekete gazdaság ebben a határ menti térségben megélhetést jelentett némelyeknek, de valószínűleg felmérhetetlen mértékben rombolta a munkával kapcsolatos erkölcsi értékeket is. Úgy véljük, hogy gazdasági folyamatok egy része visszafordíthatatlan, azonban meg kell és meg lehet keresni azokat a pontokat, ahol

oly struktúrák építhetők ki, amelyek lehetőséget nyújtnak a cigányság számára is.

Feltételezésünk szerint a pályakezdő cigány/roma népesség jelentős része hajlandó társadalmilag elfogadott keretek között munkát vállalni, ha ehhez megfelelő segítséget kap. A támogatás formáinak kidolgozásában, de különösen megvalósításában a cigány/roma és a sorsukért felelősséget viselő civil szervezetek játszhatnak döntő szerepet.

A kutatás először arra a kérdésre kívánt választ kapni, **milyen tényezők akadályozzák a régióban élő cigány/roma pályakezdőket a munkavállalásban**. Egyaránt szó van a lakóhelyen elérhető munka hiányáról, a közlekedési helyzetről, a közlekedési költségekről, de választ keresünk arra is, milyen szerepe van az iskolázottsági/képzettségi szintnek, az egészségi állapotnak, családi okoknak.

Másodszorra választ kerestünk arra a kérdésre, **mit tesznek, és mit kívánnak tenni az érintettek helyzetük javításáért**: a képzésben, átképzésben való részvétel, illetve ennek igénye, az egyéni vállalkozások, a fehér, szürke, a fekete gazdaságban való alkalmi munkavállalás, lakóhely-változtatás, stb. dimenziókban kerestük a válaszokat.

Harmadsorban megvizsgáltuk, **milyen intézményrendszer áll rendelkezésre az egyes kistérségekben és a térség egészében a humán erőforrás, mindenekelőtt a cigányság munkapiaci esélyeinek javítására**. Erre a kérdésre a választ egyfelől a civil szervezetek, alapítványok, egyesületek, kisebbségi önkormányzatok, másfelől az államigazgatási szervezetek, az oktatási és képzési szervezetek, intézmények tevékenységének vizsgálatával kerestük.

Negyedszerre azt a kérdést fogalmaztuk meg, **milyen stratégiákat követnek a munkáltatók a munkavállalók közötti válogatásban** van-e kialakult véleményük, vannak-e jellegzetes attitűdjeik a pályakezdő cigány munkavállalókkal kapcsolatban; s ha vannak ilyenek, melyek ezeknek a

racionálisan kezelhető elemeik, amelyekre projekteket lehet építeni.

A kutatás módszerei

A kutatás során mintát készítettünk a térség cigány lakosságáról, amely a településeket reprezentálta. A minta készítéséhez a Munkaügyi Központ adatai mellett a térségben működő cigány kisebbségi önkormányzatok és nonprofit szervezetek, az óvodai és iskolai kisebbségi programban résztvevők tapasztalatait használtuk fel. Települési szintű mintát készítettünk a munkáltatókról is a Munkaügyi Központ adatai alapján. A mintában résztvevőkkel kérdőívet töltettünk ki, amelyben a fent részletezett kérdésekre kerestünk választ. Interjút készítettünk a térség nonprofit szervezeteinek és munkaadói szervezeteinek vezetőivel. Elemeztük a cigánysággal kapcsolatba kerülő intézmények tevékenységét, összefoglaltuk eddigi projektjeiket.

Apró Antal Zoltán:

LEHETŐSÉGEK A CIGÁNY NÉPESSÉG MUNKAERŐPIACI INTEGRÁCIÓJÁRA A DÉL-DUNÁNTÚLI RÉGIÓBAN

a Baranya Megyei Munkaügyi Központ
kiemelt programok referense - igazgatói tanácsadó

A globalizálódó világot és benne Európát, azon belül különösképpen Közép-Európát és hazánkat a vallási, származási sokszínűség jellemzi. Akkor tudunk mindenki számára elfogadható közösséget biztosítani, ha biztosítjuk a sokszínűség mögött fellelhető tradíciókat, nemzeti érzéseket. Megítélésünk szerint a modernizációt akadályozza, ha az említett integrálódást, integrációs folyamatot a nemzetek külön-külön és föderatív módon nem biztosítják. Az integráció nem jelenti egyúttal az asszimilációt, a beolvadást, hanem a saját értékek kulturális jelenségek megőrzését, a kapcsolatok fenntartását és az azokhoz való ragaszkodást hordozza magában.
Az esélyegyenlőség a politikai demokrácia egyik sarokpontja. Esélyegyenlőséget nem lehet biztosítani akkor, ha a szociális szakadékok fölé nem épülnek mobilitási lehetőséget biztosító hidak. A hagyományvilág, a tradíciók megőrzése nem jelenti a modernizálástól való elfordulást, de jelentheti a kölcsönös befogadást, az egyén és a kollektívák találkozási színterét.
Az emberi jogokról nemzetközi, uniós és a rendszerváltoztatást követően immár hazai normák rendelkeznek. Azok megsértését a joggyakorlat szankcionálja. Társadalmi szervezetek figyelik árgus szemmel az egyéni és közösségi esélyegyenlőség normáinak, kereteinek tiszteletben tartását.

Megállapíthatjuk, hogy kölcsönös reláció létezik a többség és a kisebbség között. Jelen esettanulmányban több ízben is utalunk arra a helyzetre, hogy az országban egyébként kisebbségi státusban lévő hazai romák adott településeken mind politikailag, mind a népesség számát tekintve többségi pozícióban vannak. Éppen ezért igaznak véljük József Attila gondolatait erre a területre vonatkozóan: "...páros kínt enyhíthet alázat."

A hazai cigánysággal kapcsolatos cselekvések tehát nem szűkíthetők le egyes részpolitikákra, mivel egyszerre jelentkezik a széles értelemben vett kulturális dimenziója (pl. munkakultúra, műveltségi szokások, együttélési gyakorlat), a politikai érdekérvényesítéssel kapcsolatos szektora, és a társadalom közgondolkodása, adott esetben sztereotípiái, empatikus deficitjei, előítéletei. A szociális területhez szorosan kapcsolódik a foglalkoztatás, hiszen a társadalmi-gazdasági szerkezetátalakulás egyik legnagyobb veszteseként jelentkezik a hazai roma népesség.

A tervgazdálkodás időszakában a teljes foglalkoztatás volt a politika egyik alappillére. Teljes foglalkoztatást csak úgy lehetett biztosítani, hogy hozzáadott érték nélküli, termelési hasznot sem direkt, sem indirekt módon nem hordozó munkatevékenységek jelentek meg. Az ezzel a területtel foglalkozó szakirodalom az ilyen tevékenységet ellátókat "kapun belüli munkanélkülieknek" nevezte el, hiszen kapun kívül munkanélküliségről nem beszélhettünk. Természetesen ehhez a foglalkoztatáshoz bért is kellett biztosítani, amely mögött nemzetgazdasági eredmények nem voltak kimutathatók. Éppen emiatt is keletkezett a hatvanas évek végétől kimutathatóan az adósságspirál, amely megállíthatatlanul sodorta a hazai gazdaságot a szakadék szélére.

A romák hagyományos mesterségeiket már nem gyakorolhatták. Természetesen a romákon belül sem volt egységesnek nevezhető foglalkoztatási szerkezet és tradíció, hiszen a vándorlásaik az egyes roma népcsoportok esetében más és más időben és társadalmi-gazdasági szituációban találta a Kárpát-medencét. Legrégebben az ún. lovari nyelvű cigányok jelentek meg hazánk

területén, és miután ők fokozatosan illeszkedhettek be a hazai munkaerőpiac által szabadon hagyott területekre, éppen ezért jelenleg a roma népességen belül viszonylag jobb állapotban lévő népcsoportot alkotnak. Hozzájuk viszonyítva a beás anyanyelvű cigányság már nem talált magának a XIX. század végén hazánkba érkezve szabad munkaerőpiaci vegyértéket, éppen ezért az erdők szélére települve próbálták kialakítani életfeltételeiket. (A beás elnevezés teknővájót jelent.)

Az 1948-as, a fordult évéhez köthető gazdasági változások tovább mélyítették a romák munkaerőpiaci konfliktusait. A túlhajszolt iparosításban a cigány népesség, amely már ekkor is szakma nélküli kohorszot képezett, nem talált, találhatott kvalifikált munkakört magának. A tradicionális cigánymesterségek körében a mezőgazdasági munka, a földművelés és állattenyésztés, feldolgozóipar pedig nem szerepelt a preferált szakmák körében. Elmondhatjuk, hogy a "munkás-paraszt" ideológia mentén cselekvő politika is a vesztesek közé sorolta a hazai cigányságot.

A nemzeti-állami iskolarendszer sem fogadta be a cigányságot, amely következtében a hagyományvilágot a modernizációval ötvözni képes értelmiség sem alakulhatott ki. A mai pszichoszociális, beilleszkedési zavarok túlnyomó részének az oktatási rendszerből való kirekesztettség az alapja.

A közgondolkodás tekintetében már szóltunk a társadalmi sztereotípiákról (ide sorolható a szélsőséges cigánybűnözés kifejezés is), előítéletekről, idegengyűlöletről. Egyrészt politikai kérdésről beszélhetünk, hiszen általános emberi normákat sértő, az emberi jogokat csökkentő jelenségről van szó. Ebben a vonatkozásban a Magyar Alkotmány példamutató módon állapít meg általános, követendő jogi gyakorlatot. Más vonatkozásban, szélsőséges esetben patologikus jelenségformák is léteznek, hiszen ismeretes a szélsőséges idegengyűlölet orvosi anamnézise, a xenophobia. Politikai érzékenységünket a közelmúlt eseményeire való tekintettel is fenn kell tartani, hiszen mind hazánkban, mind a környező országokban megtapasztalható a

szélsőjobboldali pártok térnyerése, amely ideológiája többek között az idegengyűlöleten alapul.
Az előítéletesség kapcsán ki kell emelnünk, hogy kölcsönös előítéletről van szó. Az egymás elfogadása kétirányú folyamatot feltételez. Az együttélés tényleges konfliktusai hozzák felszínre ezeket a jelenségeket, amelyek között munkaerőpiaci részelemek is kimutathatók. Amennyiben más, szintén hátrányos helyzetű csoportok munkaerőpiaci integrációs érdekeit sértik a romák szükséges pozitív diszkriminációja, abban az esetben - az érdekek mentén - teret nyernek a szociális kiszorítás technikái.
Intézményünk munkaerőpiaci programjainak előkészítése során is felvállaltuk azt a hálátlan szerepet, amelyben nyílt, sokoldalú, sokszereplős, tényfeltáró beszélgetéseket, vitákat folytattunk le mindenekelőtt saját magunkat elemeztük, érdekeinket, motivációinkat, a kisebbségekkel kapcsolatos érzelmeinket. Addig, amíg egy programalkotó saját maga nem jut tisztába hagyományaival, nem szembesül értékrendjével, addig cselekvései vakvágányra futhatnak.
Végezetül szükséges megemlíteni azt a tényt, hogy a romakérdés a fentieken túl társadalom-földrajzi, regionális megközelítésben is értelmezhető. Számos kutatóműhelyben készültek elemzések a cigányság területi elhelyezkedéséről, települési históriáiról. Ki szeretnénk emelni ezek sorában az MTA Kisebbségkutató Műhelyét, az MTA RKK célzott vizsgálatait, a JPTE (jelenleg Pécsi Tudományegyetem) Romológiai Szemináriumának OFA által is finanszírozott kutatásait.
Baranya megye vonatkozásában megállapítható, hogy a cigányok tekintetében sűrűn lakott megye, amelyben száz százalékban cigányok lakta település mellett számos település létezik, amelyikben a többséget a roma népesség képei, és megközelítőleg 70 olyan település található, amelyben a lakosság lélekszámához viszonyítva az ott élő romák legalább 20 %-os nagyságrendet tesznek ki.
A megyében a 301 településből 200 település 500 lélekszámnál alacsonyabb lakossággal rendelkezik. A megyében élő

cigányság túlnyomó része - leszámítva a megyeszékhelyet - ezekben az aprófalvakban él. Már önmagában ez a tény is szociális hátrányokat hordoz, de ha mellé tesszük, hogy a roma népességen belül a megyében 90 %-os nagyságrendet képez a beás népcsoport jelenléte, akkor többszörös halmozott hátrányról beszélhetünk. A beás népcsoporttal nem csak az a feszültség jár együtt, hogy a XIX-XX. század fordulóján Románia felől érkezve, sem lakóhelyet, sem munkahelyet, sem befogadó közeget nem találtak, de még nyelvi hátrányuk is tovább növelte elszigeteltségüket. A beások archaikus, ősi cigány szavakkal kevert román nyelvet beszélnek, ezért ha fenn szeretnénk tartani kulturális identitásukat, ebben az esetben tekintettel kell lenni nyelvi kultúrájukra is. Ebben a tekintetben Közép-Európa egyetlen cigány gimnáziuma, a Gandhi Közalapítvány által működtetett 6 osztályos intézmény, sikeres erőfeszítéseket tesz.

Egy népcsoportot anyaországa és az általa használt anyanyelve jellemez leginkább. A cigányság esetében bizonyos fogalmi nehézségeket, terminológiai meghatározási problémákat okoz az a tény, hogy nem létezik anyaországuk, és Magyarországon is több nyelven kommunikálnak. Jellemző módon ez az identitászavar belső megosztottságot is hordoz. Általánosan és általunk is elfogadott meghatározás alapján cigánynak mondjuk azt, akit a más népcsoporthoz tartozó környezete cigánynak ítél meg, annak tart. Ezt a megkülönböztetést általában az életmód, az antropológiai-embertani jellegek, az életminőség, a kulturális szokások alapján teszik.

A regionális különbségek mellett a szociológia tárgykörével leírható másik irányú folyamat a városiasodás, az urbanizáció. Míg az 1893. évi első teljes körű cigányösszeírás során a városban élő cigányok aránya 13,3 % volt, addig 1986-ban már ez az arány megközelítette az 50 %-ot (41,1 %). Baranya megyében ez az arány 26,4 % volt 1986-ban, de a felmérés során még csak 7 város volt megyénkben, jelenleg már 12 városi jogú település található: Pécs, Pécsvárad, Komló, Mohács, Sellye, Siklós, Szentlőrinc, Szigetvár, Bóly, Harkány, Sásd és Villány. A

régióban található 653 településből 32 emelkedett városi rangra, míg 621 település rendelkezik jközségi jogállással. Adataink alapján elmondható, hogy a régióban az országos átlagot meghaladó nagyságrendben található a cigány lakosság a településekben

A városi cigányság csak alacsony szintű ipari tevékenységben talált magának tartós munkavégzési lehetőséget. Óriási konfliktus volt, - és ez a folyamat még nem zárult le - a bányák, ideértve az urán-, és szénbányát egyaránt, bezárása. Az ország minden területéről települtek be cigányok a magasan fizetett, de alacsonyan kvalifikált munkaerőt igénylő bányásztelepülésekre. Ezeken a településeken a munkanélküliség kezelése eddig még ki nem próbált technikákat igényel annak érdekében, hogy ne induljon be a más nagyvárosokban és más népcsoportok esetében már leírt gettósodási, slumosodási folyamat.

A városokban leírt gettósodási jelenség mellett a faluban élő közösségek is védtelenné váltak. A cigányok számára semmilyen előnyt nem hordozott a földtulajdon-viszony változása, hiszen túlnyomó részük egyáltalán nem rendelkezett saját földtulajdonnal. Ugyan ez elmondható a privatizációról is, mivel az új tulajdonosok között cigányok egyáltalán nem jelentek, jelenhettek meg, és a tőkések nyereségérdekeltségének érvényesítése elsősorban az elbocsátások első lépését követően indulhatott meg.

A történelmi igazságszolgáltatás tehát a romák esetében még várat magára, ezzel szemben jelenleg is tovább folyik a társadalmi szelekció, a látszólag egymástól független, mégis egy társadalmi logika fonalára felfűzhető, kirekesztő gyakorlat. A társadalmi csoportok egymáshoz fűződő viszonyának konfliktusai tovább növekednek.

Komoly segítséget jelentett az Országgyűlés által 1993-ban elfogadott, a kisebbségek önkormányzati testületalakítási jogát tartalmazó törvény 1994-es hatályba lépése. A törvény 13 nemzetiséget és etnikumot sorol fel taxatíven nemzetiségként: a bolgárt, görögöt, horvátot, lengyelt, németet, örményt, románt,

ruszint, serbet, szlovákot és szlovént, etnikumként: a cigányt. A Nemzetiségi és Etnikai Kisebbségi Hivatal által a rendelkezésünkre bocsátott adatok alapján 1995. december 31-ig összesen 822 helyi kisebbségi önkormányzat alakult, a megszűnések után az 1998. október 18-i választásokig összesen 738 helyi kisebbségi önkormányzat működött, tehát 84 helyi kisebbségi önkormányzat szűnt meg. Az 1998-as önkormányzati választásokig az 1994-1998. közötti időszakban 396 cigány kisebbségi települési önkormányzat működött, amelyből Baranya megyében 19 testület kialakítására került sor. Az 1998. október 18-i választásokon összesen 1376 helyi, kisebbségi önkormányzat alakult meg, amelyből 1999. szeptember 1-ig összesen csak 20 helyi kisebbségi önkormányzat szűnt meg.

A cigány önkormányzatok száma az alakulás pillanatában országosan 753 volt, amelyből Baranyában 65 jött létre. Jelenleg a megyében egyetlen cigány kisebbségi önkormányzat sem szűnt meg. Megyénk a megalakult testületek számát tekintve országosan a harmadik helyet foglalja el Borsod-Abaúj-Zemplén (126) és Szabolcs-Szatmár-Bereg (89) megyét követően. Nem lényegtelen megemlíteni azt sem, hogy megyénkben 7 kisebbség hozott létre saját önkormányzatot, és a megalakult testületek száma összesen 144 volt. Ez Budapest (146) és Borsod-Abaúj-Zemplén (161) megye után szintén a harmadik legmagasabb önszerveződési intézményi szintet jelenti. Véljük, hogy a cigány kisebbségi identitás és politikai kultúra fejlődése, növekedése részben a Baranya Megyei Munkaügyi Központ erőfeszítéseit is minősíti.

Ha regionális szinten, a tervezési-statisztikai régiókat figyelembe véve szemléljük a kialakult testületeket, akkor Tolna, Somogy és Baranya megyékben összesen 149 cigány kisebbségi önkormányzat megalakulásáról beszélhetünk, amely országosan 10,7 %-os nagyságrendet képvisel. Ide tartozik még, hogy Baranya megyében a kisebbségi önkormányzatok mellett a cigányság érdekeinek megjelenítését 22 szószóló is elősegíti. Így

összesen 88 településen biztosított a kisebbségi jogok érvényesítése.
Külön gondolatként szükséges felhozni a romák helyzetének alakulását az európai integráció tükrében. Számos impulzus érkezett már eddig is az Európai Unió politikai testületeitől arról, hogy a romák pillanatnyi státusa a csatlakozási folyamatot gátló, hátráltató tényező. Amennyiben a régi, diszkriminatív politikai viselkedésforma továbbélését tapasztalják a csatlakozási folyamat ellenőrei, abban az esetben negatív jelenségként értékelik azt a rendszeres országjelentéseknél. Elsősorban ennél a kérdéskörnél a munkaerőpiaci aggodalmak kerülnek megfogalmazásra, hiszen a tizenötöknek nem érdekük, hogy a romák alacsonyan kvalifikálva, alacsony fizetésüktől, és életkörülményeiktől űzetve elvegyék a helyi munkaerőtől a foglalkozási lehetőségeket. Uniós alapelv, hogy mindent meg kell tenni annak érdekében, hogy a cigányok élni tudjanak jogaikkal, gyakorolják azokat. A rasszista jelenségekkel szemben pedig határozott, rendőri intézkedéseket igényelnek. Az Unió számos támogatást nyújt a romák megsegítésére azért, hogy saját szociális környezetükben találjanak maguk számára boldogulást. Mindemellett még külön felhívják a figyelmet a közvéleményben és a közigazgatásban észlelhető a rasszista tendenciák megszűntetésére.
A munkaerőpiaci szervezet számára tehát a csatlakozási folyamat is orientációs pont. Az EU-ban a négy szabadság elve érvényesül, amely magában foglalja a tőke, a szolgáltatások, a munkaerő és az áruk szabadságát. Az EU-n belül nincsenek, vagy csak virtuálisan léteznek országhatárok. Éppen ezért, ha kinyílnak a Schengeni határok, akkor a hazai munkaerőnek köztük a hazai roma munkaerőnek is jelentősen közelítenie kell az EU-ban létező kondíciókhoz.
A munkaerőpiaci szervezet felhasználhatja az Unió programozási alapelveit a romák felzárkóztatása tekintetében. A foglalkoztatási törvény (1991. évi IV. törvén) 2. §-a megfelelő keretet biztosít az

előítéletesség-mentes működéshez ugyanúgy, mint a pozitív diszkriminációhoz.
A roma foglalkoztatási és képzési projectek létrehozása csak akkor indít el igazi aktivitást, ha érvényesül a komplexitás elve ugyanúgy, mint az addicionalitásé, a partnerségé. A szubszidiaritást a politikai környezetnek kell biztosítania. A megvalósuló programok esetében pedig az intézkedések ellenőrzését is biztosítani szükséges. Már középtávon lehetőséget látunk arra, hogy sajátos nemzetközi koordináció indulhasson be a munkaerőpiaci projectek know-how-transzferének megkönnyítésére. Ennek érdekében a JPTE Romológiai Szemináriuma rektori pályázatot nyújtott be, amelynél számít az ILO és a Magyarországi Brüsszeli Delegáció, valamint az Európa Parlament testületeinek támogatására, és az Országgyűlés közreműködésére.
A Magyarországon élő cigány/roma származású lakossággal való tevékenység sokszínű tudást és érzékenységet követel meg. A migráció következtében a Magyarországon is letelepedett népesség bár nemzetalkotó tényezőként szerepel az Alkotmányban, mégis az élet szinte minden területén meg kell küzdeniük mind külső, mind belső ellenállásokkal.

Külső ellenállásként jelenik meg többek között a lakóhely-választásukból származó hátrányok sokasága, az urbanizációs deficitük, a képzési rendszer rugalmatlansága és végezetül, de nem utolsósorban a munkaerőpiaci diszkriminációk sokasága. Ez utóbbi kapcsán meg lehet jegyezni, hogy a gazdasági-társadalmi szerkezetátalakulás, a piacgazdaság bevezetésének hazánkban egyik legnagyobb vesztese a roma származású munkavállaló.

Belső ellenállásokat okoz foglalkoztatási, nyelvi és egyéb rétegzettségük is, amely kapcsán egymással szembenálló, versengő, egymást legyőzni kívánó csoportok feszülnek egymásnak és a többségi, befogadó nemzetnek egyaránt.

A kétirányú előítéletesség olyan szociálpszichológiai attitűd, amely negatív sztereotípiaként kedvezőtlen diszpozíciókat hordozva alkotott vélekedések összessége egy csoportról. Esetünkben beszélhetünk a romák előítéletességéről befogadó környezetükkel és egymással összefüggésben, valamint kognitív és affektív összetevők negatív sokaságáról a többségi társadalom irányából.

Az előítéletesség meggátolása jogi keretek között is szabályozott módon történik. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata óta számos ENSZ és egyéb rendelkezés tiltja a nemzetiségek és etnikumok kirekesztését.

Nemzetiségnek nevezzük azt a népcsoportot, amelyik rendelkezik egy anyanyelvvel és egy anyaországgal, míg az etnikum nem tud felmutatni ilyen tényezőket. Az 1997. évi XC. törvény a Magyarországi Nemzetiségek Jogairól taxatíven 13 országalkotó tényezőként megnevezett nemzetiséget és etnikumot sorol fel, amelyek közül a legjelentősebb populáció az 1993. évi Kemény István professzor nevével fémjelzett számlálás során megközelítőleg 600.000 főt, lelket számláló Magyarországi cigányság.

Az Európa Tanács tagállamai Strasbourgban 1995. II. 1-jén Keretegyezményt fogadtak el a Nemzeti Kisebbségek Védelméről. Ebben előírták, hogy az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelme, illetve továbbterjesztésének egyik módja szolgálja az Európa Tanács célját, amely a közös örökségek védelmét és fejlesztését határozta meg. “ az európai történelem megrázkódtatásai megmutatták a nemzetiségi kisebbségi védelme alapvető fontosságú kontinensünk stabilitása, demokratikus biztonsága és békéje szempontjából, …a pluralista és valódi demokratikus társadalomnak nemcsak tiszteletben kell tartania minden nemzeti kisebbséghez tartozó személy etnikai,

kulturális, nyelvi és vallási identitását, de megfelelő feltételeket is kell teremtenie azért, hogy kifejezhesse, megőrizhesse és fejleszthesse ezt az identitást". (1999. évi XXXIV. törvény az Európa Tanács Nemzeti Kisebbségek Védelméről.)

A magyar jogrendszer nemcsak átvette, hanem tovább szabályozta és pontosította a nemzetiségi jogok körét. Az alábbi jogosultságok megfogalmazására került sor:
az önazonossághoz való jog,
a kisebbségként való létezéshez való jog,
a szülőföldhöz való jog,
a diszkrimináció-mentességhez való jog,
a politikai diszkrimináció-mentességhez való jog,
a pozitív megkülönböztetéshez való jog,
az önkormányzáshoz való jog,
az esélyegyenlőséghez való jog,
a közéletben való részvétel joga,
a kultúrához, oktatáshoz, kapcsolattartáshoz való jog,
a szervezet-alapításhoz való jog,
az országgyűlési képviselethez való jog.
Az általános, egyéni és kollektív jogosultságok sora jelenleg több szinten is csorbát szenved. Nem biztosított többek között az országgyűlési képviselethez való jog, a megyei és regionális szintű képviseletek jogszabályban való rögzítésének joga és a kisebbségi önkormányzatok finanszírozása sem. Országgyűlési biztosok törekednek évek óta arra, hogy a kirekesztés különböző megnyilvánulásaival szemben törvény adta lehetőségeiket felhasználva lépjenek fel. Elmondható, hogy a legerősebb nyomásgyakorlási lehetőség a nyilvánossághoz való fordulásban rejlik.
Az 1991. évi IV. törvény a Foglalkoztatás elősegítéséről és a munkanélküliek ellátásáról /Flt./ (2) §-ában a következő tiltó és megengedő rendelkezést foglalja magába: *"A foglalkoztatás elősegítése és a munkanélküliek ellátása során nem szabad hátrányos megkülönböztetést tenni a munkavállalót,*

munkanélküliek között nemük, koruk, fajuk, származásuk, vallásuk, politikai meggyőződésük és munkavállalói érdekképviseleti szervezethez való tartozásuk miatt. E rendelkezés nem zárja ki azt, hogy a munkaerőpiacon hátrányos helyzetben levőket többlet-jogosultságok illessék meg."

A munkaerőpiaci jelenségek, a romák foglalkoztatásának körülményei nem elemezhetőek a fent részletezett szociális-jogi dimenziók nélkül. Fontos megértenünk azokat a dichotómákat, amelyek az asszimiláció-integráció, hagyományőrzés-korszerűsítés, elkülönülés-kölcsönös befogadás, gettósodás-esélyegyenlőség tengelyek mentén jelentkeznek.

A komplexitás faktorai jelentkeznek szociális, kulturális, oktatási, politikai, közgondolkodásban megragadható családtervezési szinteken egyaránt.

Szociális tényezőként értelmezhetjük a modern, globalizálódás irányába mutató ipari, informatikai, szolgáltató, jóléti társadalmak egymásnak feszülő szükségleteit.

Kulturális kihívás a más, egymástól eltérő társadalmi, igazgatási önszerveződések, vallási értékek befogadása, amely az eltérő hiedelemvilágok, vonzások és választások körét foglalja magában. Ide érthetjük a matriarchátusban gyökerező családmodellt és a vajdaság intézményét ugyanúgy, mint az irodalmi, zenei, képzőművészeti tradíciókat.

Oktatási területen jelentkezhetnek a polgári munka- és viselkedéskultúra normáinak átadását célzó intézményi megoldások, sikerek és kudarcok.

Politikai dimenzió a képviseleti jogok biztosítása és azok eredményessége, valamint az a törvénykezési gyakorlat, amely lehetővé teszi az integrációs folyamatok sikerességét.

A közgondolkodásban a kölcsönös előítéletek, dinamizálódó sztereotípiák, szélsőséges esetben xenophóbiák mérséklése és megszüntetése lehet a céltételezés, hiszen a zámolyi és hajdúhadházi esetek az érzelmek büntetőjogi szintre történő túlcsordulását testesítették meg.

Társadalom-földrajzi tényezőket is figyelembe szükséges venni a romák munkaerőpiaci esélyegyelőségének megteremtéséhez. Országon, régión, megyéken és településeken belül egyaránt elemezhető lakóhely-választási tényezők léteznek. Észak-kelet Magyarország (Szabolcs-Szatmár-Bereg, Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves és Hajdú-Bihar megyék), valamint Észak-nyugat Magyarország (Győr-Sopron-Moson és Vas megyék) nemcsak gazdasági potenciájukban szakadnak el egymástól, hanem a népesség összetétele alapján is. Ugyanígy elkülönül az északi és déli demográfiai és népességi helyzet, hiszen ha csak a romákat vesszük figyelembe azt tapasztaljuk, hogy míg északon az ún. lovari, kolompár cigányok élnek, addig a Dél-Dunántúlon a beás (román anyanyelvű) cigány népesség talált magának lakóhelyet. Elmondható azonban minden régióról, ahol cigányok élnek, hogy túlnyomó részük falvakban, kistelepüléseken él. Vannak már Magyarországon teljes cigánylakta települések, pl.: Alsószentmárton Baranya megyében, Tiszazúg Jász-Nagykun-Szolnok megyében.

Az előbbiekben már utaltunk az etnikumon belüli belső tagozódásra is: a hazai romák romungró (magyar), lovari (kolompár) és beás (román anyanyelvű) csoportokra oszthatók nyelvi állapotuk szerint. Ez azonban tágabb, munkaerőpiaci szempontból is értelmezhető elkülönülést jelent. Míg a beás cigányok túlnyomó része tradicionálisan famegmunkálással biztosított magának jövedelmet (teknővájás, kosárfonás, fakanál-készítés), addig a kolompárok már fém-megmunkálással (üstfoltozók, szegkovácsok) és kereskedelemmel (lókupecek) foglalkoztak. A magyar anyanyelvűek között (romungrók) találjuk a zenész cigányokat.

Egy bekezdés erejéig érdemes és szükséges ismételten foglalkozni azzal a megkerülhetetlen kérdéssel, hogy kit nevezünk cigánynak. Az általunk elfogadott szakirodalmak alapján cigány az, akit a nem cigány környezete a rögzült diszpozíciók, megkülönböztető szempontok alapján annak tart.

Ilyen szempontok lehetnek az életmód és az életvitel, valamint a kulturális és antropológiai jellemzők.
A munkaerőpiacról való kiszorulás egyéni és közösségi stratégiák kidolgozását teszik lehetővé. Ez egyaránt érinti a legális jövedelemszerzés, a megélhetés szempontjait ugyanúgy, mint a munkamegosztásban elfoglalt autentikus státuszok körét. Míg a nem cigányok esetében a munka-jövedelemből származó keresetek képezik a háztartások bevételét, addig a cigányok esetében a nem munka jellegű jövedelmek a túlsúlyosok. Ez utóbbiak körébe tartoznak a szürke-feketegazdaságban végzett illegális, adózatlan munkák, amelyeket a szakirodalom egyaránt hív informális, árnyékgazdaságnak, önfenntartó szektornak és piac alatti gazdaságnak egyaránt attól függően, hogy milyen szempont alapján minősíti.
A nem főállású tevékenységből származó jövedelem túlnyomórészt gyűjtögetésből, böngészésből, guberálásból és kereskedésből származik.
A cigányság körében a vállalkozói lehetőségek csak rendkívül kismértékben kihasználtak. Ez adódik képzettségi körülményekből, hiszen egy vállalkozás ügyvitele, számviteli, adózási, adminisztrációs kötelmei feltételezik alapképzettségek meglétét.
A Baranya Megyei Munkaügyi Központ a Megyei Munkaügyi Tanács irányelveit figyelembe véve alakítja ki éves stratégiáját a foglalkoztatottsági szint növelése és a munkanélküliség mérséklése érdekében. Az Flt. (2) §-ában foglaltak szerinti többlet-jogosultságra jogosultak a pályakezdők, a tartósan munka-nélküliek, a megváltozott munkaképességű munkanélküliek, az alacsony iskolázottságúak, az időskorú és a női munkanélküliségtől veszélyeztetettek, valamint a hátrányos helyzetű településeken, térségben élők mellett a roma/cigány származású munkanélküliek.
Azt tapasztaljuk, hogy a cigány származásúak esetében a felsorolt hátrányok összeadott módon jelentkeznek, ezért kormányzati szándéknak megfelelően kiemelt módon szükséges

foglalkozni a roma/cigány származásúak munkaerő-piaci integrációjával és reintegrációjával.
A Kisebbségi Törvény által kialakított intézményrendszer konfliktuskezelő szolgáltatásokat nyújt és nyújthat a munkaerőpiaci feszültségek mérséklésénél.
Más típusú legitimitást képviselnek a sikeres, életképes egyesülések, alapítványok. Baranya megyében pl. olyan országos hírű egyesületek és alapítványok működnek, amelyek az oktatási és szociális, valamint a foglalkoztatási esélyegyenlőség megvalósulása érdekében is kiemelkedően eredményesek. Ilyenek: a Gandhi Közalapítvány, a Collegium Martineum Egyesület, az Amrita OBK Egyesület, a Fii Cu Noi – Tarts Velünk Beás Cigány Egyesület, a Siklós és Vidéke Cigányokért Érdekvédelmi Szövetség. Országos egyesületek közül a Lungo Drom Szövetség 31 településen alakította ki bázisát.
A megyei önkormányzat és a megyei jogú város foglalkoztatáspolitikai és kisebbségi referensekkel segítik elő a szociális dialógusokat a társadalmi aktivitás fokozottabb megvalósulását a legszélesebb értelemben vett területeken, kohéziós szinteken.
A munkaerőpiaci szervezet speciális, a foglalkoztatást elősegítő támogatási rendszert alakított ki.

A Gazdasági Minisztérium foglalkoztatást elősegítő támogatási rendszeréről

A munkaerőpiaci intézményrendszer államigazgatási szakmai felügyelete a Foglalkoztatási Törvény hatályba lépését követően többször, egymást váltó szakmapolitikai elképzelések mentén változott. Jelenleg a GM látja el a mukaügyi központok irányítását, míg a regionális képzőközpontok az OM, a foglalkozási rehabilitáció és a női esélyegyenlőséggel kapcsolatos ügyek az SZCSM feladat- és hatásköréhez tartoznak.
A szétválaszátáshoz a Kormány meghirdette az "'Esély helyett munkát !" jelszót.

A foglalkoztatást elősegítő támogatási rendszer többirányú és többelemű rendszer. Egyrészt közvetlenül a munkanélkülieket célozza meg vállalkozóvá válás, képzés, átképzés lehetőségével, másrészt a munkaadókat támogatja, akik munkahelyeket teremtenek, tartósan munkanélkülieket alkalmaznak, vagy közhasznú munka keretében foglalkoztatnak a munkaerőpiacról tartósan (legalább egy éve) kiszorult munka nélkül lévőket. A foglalkoztatást elősegítő támogatási rendszert aktív támogatási eszközrendszernek nevezzük, miután elsődleges célja, hogy segély helyett munkát biztosítson a munka nélkül lévők számára.
A munkanélküliek foglalkoztatásának elősegítésével kapcsolatos támogatások nyújtása közvetlenül a megyei (fővárosi) munkaügyi központok és kirendeltségeik feladata.
A munkaügyi központok (kirendeltségek) által nyújtható aktív foglalkoztatási eszközök az alábbiak:
Munkahelyteremtés támogatása
Bértámogatás
Vállalkozóvá válás támogatása
Önfoglalkoztatás támogatása
Munkahelymegőrzés támogatása
A munkahelymegőrzésen belül két támogatási formát különböztetünk meg, melyek a következők:
Egyes munkavállalói rétegek részmunkaidőben történő foglalkoztatása esetén igényelhető támogatás:
Átmeneti likviditási gondokkal küzdő munkaadók támogatása a foglalkoztatottak létszámának megőrzése érdekében:
Foglalkoztatáshoz kapcsolódó járulékok átvállalása
Fiatal munkanélküliek támogatása
Közhasznú foglalkoztatás
Munkaerőpiaci képzés
Közhasznú szervezetek támogatása
Az intenzív álláskeresés támogatása

Tájékoztató a szociális földprogram működéséről

A szociális földprogram aktivizáló szociálpolitikai eszköz, amely az ország hátrányos helyzetű térségeiben segíti a szociálisan nehéz helyzetben élő családok megélhetését. A program a helyi szociálpolitika része, ezért elsődlegesen a települési önkormányzatok felelősség vállalásával működik.
A program jellege, eszközrendszere meghatározza a bevonható célcsoportok körét. Szándék és tapasztalat szerint igen jelentős arányú a roma családok bevonása a kedvezményezett családok körébe, országosan kb. egyharmad a részvételi arányuk. Egyes településeken döntően roma családok vesznek részt a programban.
Sok helyen a program megvalósításába intenzíven részt vesz a helyi roma kisebbségi önkormányzat. A hatékony működés feltétele a jó települési együttműködés a helyi önkormányzatok között. Ezeket írásban is meg kell jeleníteni.
A Szociális és Családügyi Minisztérium szociális földprogramja a települési önkormányzatok számára nyújt támogatást. A roma családok bevonása történhet közvetlenül a települési önkormányzat által, de történhet a kisebbségi önkormányzat bevonásán keresztül is. A program indítása előtt, a pályázatban is megjeleníthető módon együttműködést kell kialakítani a helyi szereplők között, valamint a programot a szociális földprogram általános tartalmi és formai jellemzői szerint célszerű kialakítani. A következőkben a szociális földprogram jellemzőit, működését ismertetjük.

A program közvetlen célja és tartalma:
Mezőgazdasági termelésre alkalmas környezetben élő, de mezőgazdasági termelésre alkalmas feltételekkel nem, vagy azzal szűkös mértékben rendelkező de azt hatékonyan kihasználni nem tudó, szociálisan hátrányos helyzetű családok megélhetését segíteni, életminőségét javítani, önálló egzisztencia-teremtési esélyeit növelni.
A program céljának eléréséhez kedvezményes szolgáltatásokkal, juttatásokkal - mint természetbeni szociális

szolgáltatás - lehetőséget teremt háztáji jellegű kistermelésre, ill. állattartásra, az egyéni és közösségi, valamint a helyi erőforrások kihasználásával.

A programban általában működő tevékenységek:
A településeken a kedvezményezett családok ingyen, vagy kedvezményes térítés ellenében jutnak hozzá a mezőgazdasági kistermeléshez nélkülözhetetlen termékekhez, szolgáltatásokhoz.
A juttatások, szolgáltatások következők: földhasználat, ill. bérlet, szaporító-anyag, kemikália, gépi talajmunkák, állattartás támogatása, gépkölcsönzés, termeltetés, értékesítés szervezés, terményfeldolgozás, tárolás, szállítás, intenzív termelés vagy háziipar eszközeinek biztosítása, szaktanácsadás képzések, rendezvények, közösségfejlesztés, önsegítő csoportok, háztartás és életmód-alakítás, termelési és egyéb célú szövetkezés.

Az 1047/1999. (V.5.) Kormányhatározat rendelkezik a cigányság életkörülményeinek és társadalmi helyzetének javítására irányuló középtávú intézkedéscsomagról.
Ez a jogszabály teret biztosít a feladatok időarányos végrehajtásának értékelésére, amely feladat elősegítésére meghívja a Cigányügyi Tárcaközi Bizottságot. Fontos szerep hárul az Országos Cigány Önkormányzatra is a társadalom- és kisebbségpolitikai stratégia kialakításában. már az előző kormány is hatályba léptetett a cigány kisebbség helyzetének javítását célzó intézkedésekről szóló jogszabályt (1107/1997. Kor. hat.) és középtávú intézkedéscsomagot (1093/1997. Kor. hat.), valamint rendelkezett a legsürgetőbb feladatokról (1125/1995. Kor. hat.) is.
A középtávú intézkedéscsomag komplex módon, és a tárcák feladatmegosztását szem előtt tartva fogalmazza meg az egyes, felelősöket és határidőt egyaránt tartalmazó feladatot.
Elsőként az oktatási leszakadás mérséklésére vonatkozó intézkedéseket foglalja rendszerbe, ezt követi a kultúra

szakterülete, a foglalkoztatás, agrárgazdaság, térségfejlesztés feladata, majd a szociális, egészségügyi és lakásprogramok sora, a diszkrimináció-ellenes programok képezik az 5. fejezetet, végezetül külön rendszert alkotnak a cigánysággal kapcsolatos kommunikációs munka feladatai.

Azzal, hogy jogszabály és az abban rögzített monitoring eljárás foglalkozik a foglalkozást elősegítő intézkedésekkel, vélhetően olyan megvilágításba kerülnek az ilyen irányú célkitűzések, amelyek az egész országban minőségi javulást hozhatnak. Konkrét programjainkat az alábbiakban részletezzük:

Immár az ötödik roma közösségfejlesztő asszisztens-képzés meghirdetésére és megvalósítására került sor 1999-ben. Ennek a megvalósítását Központi Foglalkoztatási Alap támogatás segítette. 18 fő bevonásával - az egész megyéből történő beiskolázással - 2.780.568 Ft képzési költség felhasználásával került sor az országos programként indított megyei képzés megvalósítására. Ez 154.470 Ft-os fajlagos költséget jelentett. A roma közösségfejlesztő asszisztensképzést először Baranya megye indította el a JPTE Felnőttképzési és Emberi Erőforrásfejlesztő Intézetének szakmai támogatásával, a PRMKK bevonásával, 1993-ban működő civil, nonprofit szervezetek közreműködésével.

A roma szociális segítő tanfolyamot a Cigány Kulturális és Közművelődési Egyesület kezdeményezte. Ez az egyesület már 10 éve működik, és tevékenységének eredményeképpen sikerült kialakítania a 4 szintes Rácz Aladár Roma Közösségi Házat. Ez színtere oktatási, kulturális rendezvényeknek, elősegíti a cigány közéletiség fejlődését, regionális és nemzetközi kapcsolatokat épít Pécs belvárosában. A BMMK az Egyesület alakulásától nyomon követi és támogatja működésüket. Ez hol szakmai koordinációban, hol pályázatokban való közreműködésben, hol munkaerőpiaci szolgáltatásokban, hol pedig aktív munkaerőpiaci támogatások, foglalkoztatáspolitikai eszközök kihelyezésében testesül meg. Az Egyesület roma származású, jogász végzettségű elnöke hosszú időt töltött el Pécs önkormányzati szociális

szolgáltatásaiban, innen vezethető le az az igényesség, amelyet szociális területen indított programjai jelentenek. Jelenleg ez a képzés még tart (1999. 10. 13-án indult, és 105.300 Ft/fő decentralizált támogatással valósul meg. Összesen 1.474.200 Ft felhasználására kerül sor a képzési költségek vonatkozásában, ezt egészíti ki majd az egy éves kiemelt közhasznú támogatás. Ennek során mind az Egyesületnél, mind Pécs szociális intézményeinél (az Egyesület koordinálásával) jelennek meg a végzett szociális asszisztensek, segítők.

Az Egyesület más vonatkozásban a megyében működő cigány kisebbségi önkormányzatok koordinálását is magára vállalta. 1995-ben kezdeményezésére jött létre a Cigány Önkormányzatok Baranya Megyei Szövetsége, amely szerencsés módon egységbe tudta terelni az akkor működő 19 testületet. Az 1998-as választások után is ők bizonyultak a szavazatok alapján a megye legerősebb szervezetének, azonban akkorra már bizonyos tagozódási elkülönülési, elhatárolódási folyamatok is elindultak. Megjelent a megyében a Lungo Drom, amely aktív kampányt és szervezőmunkát folytatott, ennek eredményeképpen jelenleg 19 megyében működő testületet tud tömöríteni, e mellett számos roma civil kezdeményezéssel is együttműködnek.

A CKKE 28 tagot számlál, és a tagszervezetek bevételeik 10 %-ával járulnak hozzá a működéshez, amely közéleti fórumokat, rendszeres összejöveteleket, alkalmi rendezvényeket egyaránt jelent. Tudomásunk szerint ezzel az önkéntes tehervállalással országosan is egyedülálló mintát alakítottak ki. Ez a szervezet kezdeményezte korábban a roma egyházi szociális gondozó asszisztens képzés-foglalkoztatási programot is, amelynél a megyés püspök támogatását is meg tudtuk szerezni, és amely programnál első ízben jelentek meg foglalkoztatásként a plébániahivatalok.

A CKKE székhelyén működő Cigány Kisebbségi Önkormányzatok Baranya Megyei Szövetsége foglalkoztatási programjaihoz 14 fő munkába állítása mellé 3.004.107 Ft aktív foglalkoztatáspolitikai eszköz-támogatást kapott.

Az Etnikai Fórum Pécsi Szervezete a Pécsi Közüzemi Rt-vel együttműködve bonyolít le foglalkoztatási programot, amelyben 23 fő vett részt kommunális tevékenység ellátásában. E mellett a Kooperatív Tervezés elnevezésű programhoz is tudtunk szintén közhasznú támogatást nyújtani. A 27 fő támogatása ennél a szervezetnél 8.271.971 Ft-ot jelentett. A Kooperatív Tervezés program során sikerült a szociális párbeszéd kereteit kialakítani a munkáltatókkal, a munkavállalókkal, és más civil szervezetekkel közösen. Ennek a programnak a moderátora a BMMK volt, míg szakmai támogatást a Partners Hungary Alapítvány nyújtott. Ennek keretében professzionális közösségfejlesztők és konfliktuskezelésben jártas szakemberek vettek részt az előkészítés során.

A Khetanipe Romano Centro szervezet újonnan alakult, vezetői fiatal roma értelmiségiek. Szegregált lakókörnyezetükben, Pécsett igyekeznek konkrét, pozitív beavatkozást végezni mind a környezetkultúra, mind az oktatás területén. A város támogatásával sikerült konténereket biztosítaniuk a felgyülemlett hulladék, szemét elszállítására. Úgy gondoljuk, hogy a közérzetet, szociális klímát kedvezően befolyásolja a lakható környezet. Másik programjuknál az iskolai leszakadást kívánják a roma tanulók esetében megakadályozni. Korrepetálást tartanak, tanulópárokat szerveznek. E mellett nemzetközi területen is sikerült kapcsolatot kialakítaniuk. 5 fő támogatott foglalkoztatását igényelték, amelyhez szervezetünk 577.800 Ft-tal járult hozzá. A saját forrást az eddig említett összes programnál Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata biztosította.

A rendszerváltoztatást követően 1999-ben került sor első ízben arra, hogy Pécs város költségvetésében elkülönített soron szerepelhessenek foglalkoztatási programok támogatására, az önerő biztosítására szánt források. Az általunk fölsorolt programok a munkaügyi szervezetnél indított önálló, cigányokat érintő intézkedések, amelyek mellett természetesen számos olyan program is létezik, amelyekben nagy számban vesznek részt

cigány származású emberek. Szükséges megemlíteni ennek sorában a Munka Pécs Baranyáért Tranzit Foglalkoztatási KHT tevékenységét, valamint az 1999-ben átadott Termelőiskolát, szolgáltatások tekintetében pedig az országban második helyszínként került elindításra (Phare-támogatással Tolna, Somogy és Zala megye csatlakozásának biztosításával), az Újra Dolgozom Program, amely a munkaerőpiaci szervezet számára nehezen elérhető személyek bevonását, közvetítését, direkt vagy indirekt állásba helyezését segíti elő.
1999-ben a pécsi költségvetésben 80 millió Ft, míg a nemrégiben elfogadott 2000. évi költségvetésben 68 millió Ft került elkülönítésre foglalkoztatáspolitikai eszközrendszer céljaihoz. Ez fedezetet nyújt a további roma programok önerejének biztosításához is. A szervezeti szint változását jelenti az, hogy az elmúlt év során foglalkoztatáspolitikai referens állásba helyezése történt meg, és létrejött paritásos alapon a Foglalkoztatási Albizottság. Ebben állandó meghívottként a Pécsi Kirendeltség vezetője is jelen van.
A Cigány Módszertani Bázis pedagógus-felkészítő programokat dolgoz ki és valósít meg. Ennek munkatársai igényeltek 4 fő közhasznú foglalkoztatott alkalmazását, amelyhez 469.092 Ft támogatást volt lehetőségünk biztosítani.
Kulturális és lakásépítési célokra 6 fő roma származású támogatása történt meg 1.887.762 Ft nagyságrendben. A Pécsett élő több mint 250, jogcím nélküli lakáshasználó problémáinak kezelésére született a lakásépítési program, amelynek lebonyolításában a Lorenzo Közalapítvány vett részt. Ezt a programot Pécs városa 10 millió Ft-tal támogatta. Ennél a programnál közel 30 munkanélkülit sikerült közhasznú munkakeretében foglalkoztatni és új lakások átadására került sor a polgármester jelenlétében Pécs-Vasason. Más településeken, régiókban is sikeres, zömében romákat érintő szociális lakásépítés valósult meg (Mohács, Ormánság) támogatásainkkal.
A Siklós és Vidéke Cigány Érdekvédelmi Szövetség a térség mezőgazdasági, rurális jellege miatt kezdeményezett olyan

képzés-foglalkoztatási programot, amelynél motoros gép-kezelői végzettséget lehet szerezni. A képzést 19 fő részvételével intézményünk támogatta 1.322.400 Ft rendelkezésére bocsátásával. A foglalkoztatásnál a Soros Alapítvány működött közre.

Arra ösztönözzük a megyében működő civil szervezeteket, hogy működjenek közre településükön, régiójukban foglalkoztatási programok megtervezésében, kialakításában. Úgy ítéljük meg, hogy kiaknázatlan lehetőségek vannak ezen a területen a nonprofit szektorban. Megítélésünk szerint a kultúra, a vallás, a szabadidő, az oktatás, a szociális ellátás, a környezetvédelem, a településfejlesztés, a gazdaságfejlesztés, a jogvédelem, a közbiztonság védelme, az érdekképviselet területein egyaránt lehetőség nyílik főállású foglalkoztatások kialakítására. A KSH felmérése szerint 1998-ban a nonprofit szervezeteknél 52.828 főállású foglalkoztatott volt, szervezetenként 6,4 fős átlaggal, és az éves átlagbér 663.378 Ft volt.

E mellett az egyesületek és alapítványok majdnem fele, 43 %-a vette igénybe önkéntesek segítségét. Az egy önkéntesre jutó munkaórák száma évi 50 volt. A legmagasabb óraszámot, 688 órát a kevés segítővel dolgozó szociális szervezeteknél mértek. Intézményünk programjai támaszkodnak ezekre a civil kezdeményezésekre. Az országosan megközelítőleg 60 ezer civil szervezet a társadalmi munkamegosztásban egyenlő partnerként vállalhat át feladatokat. Megyénkben az a gyakorlat, hogy a ténylegesen és hitelesen működő civil szervezetek ellátási szerződés megkötését kezdeményezhetik. Ennek során az önkormányzati normatíva átruházására kerül sor. Megyénkben egyébként több mint 2.500 regisztrált civil szervezet létezik.

Érdemes megfigyelni a civil szervezetek gyarapodásának trendjét. 1970-ben 8.886, 1990-ben 15.945, 1993-ban 34.810, 1996-ban 45.916, és 1999-ben 58.321 civil szervezetet regisztráltak, amelyből 22.174 az alapítványok és közalapítványok száma. Megítélésünk szerint a civil szervezetek gazdálkodásának áttekintésére sokrétű szabályozásra van

szükség, hiszen az összes szervezet mintegy 300 milliárdos bevételt produkál, azonban ennek túlnyomó része, 85-90 %-a csupán néhány civil szervezethez köthető. Másrészt a regisztrált civil szervezetek közül igen sok csak egy program megvalósítására jön létre, és megszűntetésüket jogszerű módon nem jelzik. A munkaerőpiaci szervezet által nyújtható támogatások kiegészülésével, amelyben nonprofit szervezetek program-finanszírozását is fel lehet vállalni, új lehetőség nyílik meg a civil szervezetek kontrolljához, hiszen a pályázat feltételeül számos dokumentumot biztosítani kell: pl. szervezeti működési szabályzat, a management önéletrajza, köztartozás-mentességi igazolás, mérlegbeszámoló, szükség esetén fedezet.

Mindezt azért írtuk le, mert a cigány szervezetek és programjaik tekintetében is elvárható a szolgáltatások minőségi irányítása. Ez biztosítja a hatástól függő támogatások megvalósulását.

A BMMK ennek érdekében indította el, a változásokon alapuló hatások felmérése céljából, valamint a megelőző jellegű hatások és a hatások előrelátásának megtanulása érdekében az Erőforrástérkép készítési programját is. A beérkezett és készülőben lévő dokumentumok a megye 2/3-áról adnak átfogó képet, koncentrálva a szükségletek pontos meghatározására, a mérhető részfeladatok megnevezésére.

Az egyes programok tekintetében szükségesnek látjuk egységes, a teljesítmény mérésének mutatóit tartalmazó mátrixok kialakítását. A teljesítménymérés adatokat szolgáltat a szervezetről, megmutatja, hogy mit várhatnak el az emberek az adott programtól, koncentrálja a programvezetők tevékenységét, összehasonlításra ad módot, tudatosítja a szervezet célját, a szervezet vezetésének (alapítók, támogatók, kurátorok), információt szolgáltat.

A Baranya Megyei Munkaügyi Központ az ismertetőben felsorolt szolgáltatásokat és aktív foglalkoztatáspolitikai eszközöket a programokon túl is alanyi jogon biztosítja a megyében élő roma származású munkanélküliek részére jogosultság és igény esetén.

A vonatkozó jogi szabályozás alapján (Kisebbségi Törvény, Statisztikai Törvény, Emberi Jogi Törvény) azonban nincs lehetőség arra, hogy elkülönítve lehessen kimutatni az egyedi szolgáltatásokat és támogatásokat. A regisztráció a munkanélküliség okán valósul meg a munkaerőpiaci szervezetnél, és nem a származás alapján. Míg egyes társadalmi, munkaerőpiaci rétegek kimutatására, leválasztására az adatállományból lehetőség van, addig ez a lehetőség nem áll fenn az etnikai jelleggel összefüggésben. Általánosságban elmondhatjuk, hogy a cigányság területi elhelyezkedése kapcsán nagyobb részben veszi igénybe a felsorolt szolgáltatásokat és támogatásokat a megye 11 városában és egyes kirendeltségek (Szigetvár, Siklós, Sellye, Komló) illetékességi körében ugyanúgy, mint általánosan, azaz az egyes eszközökre vonatkozóan.

A Kormány törekvése kimutatható: a cigányság életminőségének javítása, esélyegyenlőségének biztosítása, leszakadásuk megállítása. Ennek érdekében társadalompolitikai célrendszerek mentén, hazai és külföldi források bevonásával, a cigányság képviselőinek aktív partnerségével valósítja meg szándékait. A foglalkoztatáspolitikában ez a jelenleg is hatályos, és jogszabályban megjelenített Foglalkoztatáspolitikai Irányelvek teljesítésével következik be.

A Baranya Megyei Munkaügyi Központ folytatni kívánja roma programjait. Ehhez indokolt a programok komplex jellege miatt ilyen munkakör változatlan fenntartása a Központ koordinációs felügyeleti tevékenységéhez kapcsolódva. Részt kíván venni a Megyei Önkormányzat ilyen irányú nemzetközi kapcsolataiban, információkkal segíti a megyében működő kutatóbázisok tevékenységét amellett, hogy végrehajtja a kormány foglalkoztatáspolitikai irányelveiben foglaltakat, valamint a Munkaügyi Tanács által minden évben megvitatásra kerülő megyei foglalkoztatáspolitikai irányelveket.

Mivel a kutatás regionális kitekintésigényével fogalmazta meg munkahipotéziseit, ezért indokolt a régió munkaerőpiaci

szervezetinek erőfeszítéseit felsorolni, amelyeket a cigányság életkörülményeinek és társadalmi helyzetének javításával kapcsolatos feladatok ellátása során teljesítettek.

A Somogy Megyei Munkaügyi Központ esetében elmondható, hogy a cigány munkanélküliség kezelése, valamint a roma származású munkanélküliek munkaerőpiaci esélyeinek javítása nem újsütetű feladat az intézmény tevékenységszerkezetében.

Ezen a ponton érdemes kitérni a kisebbségi önkormányzatok megalakulásával kapcsolatos történésekre. A kisebbségi törvény 1994-től teszi lehetővé taxaíven 13 hazai kisebbség számára kisebbségi önkormányzat megalakítását. 1994-ben következett be a törvény alkalmazásának első periódusa. 1995. december 31-éig országosan 822 kisebbségi önkormányzat alakult meg, míg az 1998. október 18-i önkormányzati választások idején 738 működő kisebbségi önkormányzatot tartottunk számon. Ebben az időszakban (1994-1998.) 396 kisebbségi önkormányzat alakult meg, amelyből a Dél-Dunántúli régióban 54 cigány kisebbségi önkormányzat az alábbi bontásban: Baranya 19, Somogy 20, Tolna 15.

Az 1998. évi helyhatósági választások során már a kisebbségi közösségek,autonómiák fokozott önazonosság-vállalásáról beszélhetünk. Ekkor 1376 kisebbségi önkormányzat jött létre, amelyből 768 működő cigány kisebbségi önkormányzatot regisztrálnak. Ebből a régióban 163 cigány kisebbségi önkormányzat működik, a bontás szerint: Baranya 65, Somogy 59, Tolna 29.

A Somogy Megyei Munkaügyi Központ arról számolt be, hogy 1996. óta együttműködési megállapodást kötött a roma kisebbségi önkormányzatokat tömörítő Cigány Kisebbségi Önkormányzatok Társulásával. Ugyanilyen megállapodásra Baranya Megyében azért nem kerülhetett sor, mert míg 1994-től sikerült a 19 cigány kisebbségi önkormányzatot megyei ernyőszervezetnek összefognia (Baranya Megyei Cigány Önkormányzatok Szövetsége), addig 1998-tól három nagy szervezetbe tömörültek a megyében működő cigány kisebbségi

önkormányzatok: (Lungo Drom Cigány Kulturális és Közművelődési Egyesület, Siklós és Vidéke Cigányokért Érdekvédelmi Szövetség.)
Somogy megyében a megállapodásokat éves szinten kötik meg, az előző év eredményeinek és tapasztalatainak összegzésével. A megállapodásokon alapuló polgárjogi kapcsolat három alrendszerben tartalmazza a feladatokat: tájékoztatási és információs szegmens, képzési feladatok, foglalkoztatási alrendszer. Somogy megye is felvállalta a Baranya megyei kezdeményezés alapján országos programmá szerveződött Roma Közösségfejlesztő Asszisztens képzés indítását. Elmondható, hogy cigány származású köztisztviselők alkalmazását nem sikerült megvalósítani Somogy megyében sem. Foglalkoztatási asszisztenseket a kisebbségi önkormányzatoknál alkalmaznak közhasznú támogatás felhasználásával. A Somogy Megyei Munkanélküliekért Alapítvány (SOMA) Kaposvárott, Csurgón és Barcson mentori hálózatot alakított ki a többszörösen hátrányos helyzetű, peremhelyzetben élő munkanélküliek - ezek között a romák - munkaerőpiaci felzárkóztatása érdekében.
Minisztériumi feladatfinanszírozás forrásának mellérendelésével "Kistérségi kezdeményezések, térségfejlesztési program Csurgó körzetében" projekt hajtották végre, amelyben a bevont kliensek megközelítőleg 50 %-a roma származású volt. A közösségfejlesztő asszisztensképzésbe 16 roma bevonását sikerült megvalósítani.
Elsősorban a közhasznú munkavégzés támogatása domináns a foglalkoztatási támogatások körében, hiszen országosan elmondható, hogy pl. a vállalkozóvá válás elősegítése az önerő és a fedezet hiánya miatt nem lehetséges a romáknál. Köztudomású, hogy mind a kárpótlásból, mind a privatizációból kedvezőtlenül, tulajdon nélkül kerültek ki a hazai cigányság képviselői. Ennek következtében a polgárosodás, a tulajdonossá válás folyamata sokkal hosszabb távon valósulhat meg, ill. magasabb, differenciáltabb szintű állami kötelezettségvállalás esetén következhet be. 1999-ben több, mint 600 roma

munkanélküli roma alkalmazására került sor közhasznú munka aktív foglalkoztatáspolitikai eszköz felhasználásával, ill. a megyében 5 közmunkaprogram indításával 630 fő munkaalkalmát sikerült biztosítani, ahol a foglalkoztatottak 65 %-a cigány származású volt.

Somogy megyében a másik leggyakrabban felhasznált munkaerőpiaci aktív eszköz a képzés, amelyben a romák a felzárkóztató képzés során szőnyegszövő és fonottbútorkészítő szakmát tanulhattak az alapvégzettség megszerzését követően, míg szakképzésnél kereskedelmi és vendéglátó szakmák (felszolgáló, pincér, bolti eladó) vagyonőr, C-D típusú és AD gépjárművezetői képzés, valamint általános település-karbantartók képzése valósult meg.

A Tolna Megyei Munkaügyi Központ 1997 végén kezdte meg az együttműködési megállapodások megkötését a roma kisebbségi önkormányzatokkal, ezzel párhuzamosan a települési önkormányzatokkal is. A keret-megállapodások a kirendeltségek és az érintett szervezetek együttműködését irányozzák elő, ill. lehetővé teszik a foglalkoztatás területén korábban megtapasztalt diszkrimináció mérséklését. Roma származású köztisztviselő alkalmazására program menedzseri státusban Tolna megyében sem került sor, holott a népesség összetétele ezt indokolttá tenni.

A demográfiai helyzetre vonatkozólag autentikusnak tekintjük a Kemény-Havas nevével fémjelzett 1971-es és 1994-es reprezentatív felmérést. Ez alapján elmondható, hogy 1971-ben a Dél-Dunántúli régió három megyéjében 65 ezer cigány származású állampolgár élt, amely a teljes népességhez viszonyítva 4,0 %-os arányt tett ki, 1994-ben a megismételt vizsgálat már 104 ezer cigány származású állampolgárt számlált, amely a teljes népességhez viszonyított arány tekintetében 6,5 % -ra történő növekedést jelentett.

A fenti demográfiai adatok is indokolják, hogy a megyei (esetleg regionalizálódó) munkaerőpiaci szervezet roma származású munkatársak közvetlen , alkalmazásával bevonásával segítse elő a minél közvetlenebb kapcsolatok kialakítását és az

információk átadását. Emellett indokoltnak tartjuk szakirányú végzettséggel rendelkező, roma specializációval, vagy az után érdeklődő, ilyen irányú továbbképzést vállaló szakemberek alkalmazását a kirendeltségeknél elsősorban az adekvát humán szolgáltatások biztosítása érdekében.
Tolna megyében beszámoltak arról, hogy két munkatársuk középfokú állami nyelvvizsgát tett lovari nyelvből, emellett behatóan megismerkedhettek a roma népesség szocio-kulturális körülményeivel, történelmével, kultúrájával. Mivel a régióban elsősorban (a roma népesség 9o%-ánál) a beás anyanyelvűekről beszélhetünk, ezért ennek a nyelvnek az ismerete is szükséges legalábbis régiós szinten.
Foglalkoztatási menedzser-hálózat kialakításával segítik elő a halmozottan hátrányos helyzetű munkanélküliek integrációját, ill. reintegrációját az elsődleges vagy másodlagos munkaerőpiacra. Mentori programot állítottak össze, amelynek kiemelt feladata és célcsoportja a megyében élő cigányság életminőségének feltárása és javítása. Tolna megyében is indult roma közösség-fejlesztő asszisztens-képzés, 13 fő észvételével, 8 cigány kisebbségi önkormányzat közreműködésével. Huszonegy fő vett részt alapfokú számítástechnikai tanfolyamon, amely lehetővé teszi a versenyképesség közelebb kerülését a roma munkavállalók esetében. Huszonhat kisebbségi önkormányzat fogalmazott meg szociális indíttatású családsegítő, gyermekvédő képzésre igényt, amelyet 30 fővel meg is valósítottak a roma származásúak számára. Ezt követően közhasznú munkavégzési támogatással történt meg az állásba helyezésük.
Az aktív foglalkoztatáspolitikai eszközök tekintetében a TMMK is prioritásként kezeli a romák munkaerőpiaci be- és visszaillesztését, amely azt jelenti hogy az egyes eszközök esetében kiemelt támogatásra nyújtanak lehetőséget, pl. a foglalkoztatásbővítő bértámogatások körében is. 1999-ben ez utóbbi támogatást több mint ezer főnek biztosítottak, amelyből 365 fő - zömében roma származású - tartós munkanélküli vehette

igénybe ezt a típusú támogatást. A pályakezdő program esetében is kiemelten kezelik a romák bevonását. Ennek a programnak a keretében az alábbi szakmák átadására került sor: alapfokú hegesztő, varrómunkás, betanított kertész, betanított állattartó, parkgondozó, könnyűgépkezelő, gyógynövénygyűjtő, ABC-eladó. A közhasznú foglalkoztatáshoz 90 %-os támogatást biztosítanak az 1999-es fizetési kondíciókat tekintve 34.000 Ft/fő/hó bruttó illetménnyel. Ezt a lehetőséget a Tolna Megyei Munkaügyi Tanács 28/1998/XII. 21. sz. határozata biztosította.
A Tolna Megyei Munkaügyi Központ is kiemelten foglalkozik a non-profit szektorral és az ő igényüket is a többletjuttatások elvének alkalmazásával ülteti át a gyakorlatba. Különös gondot jelent, hogy nagy számban vannak a cigány származásúak között olyanok, akik nem tudnak jogosultságot szerezni egyes támogatásokra a megfelelő idejű munkavégzés hiánya miatt. Tolna megyében is működött a közmunka-program amelyben 120 roma vehetett részt.
Országosan is elmondható, hogy számos törekvés segíti elő a romák munkaerőpiaci integrációját. Érdemes kiemelten megemlíteni az "Újra dolgozom" programot, amely immár a dél-dunántúli régióban is lehetőséget biztosit a tartósan munka nélkül élők, köztük a romák számára a munkaerőpiacra történő csatlakozáshoz. Ez utóbbi projektet az Országos Foglakoztatási Közalapítvány, a települési önkormányzatok, a megyei munkaügyi központok és a PHARE Kísérleti Program Alap 1996. évi forrásainak felhasználásával, valamint a MAT által biztosított önerő hozzárendelésével sikerül kiterjeszteni. Emellett megemlíthetjük az ózdi "Álláskapocs" programot, a kiskunmajsai "Cigányság foglalkoztatásáért" szolgáltató közhasznú társaság tevékenységét, a kiskunhalasi Lehetőség Kht. munkáját, a Nógrád megyei Cigány kisebbségi Képviselők és Szószólók Szövetsége szociális lakásépítési programját, az országban két helyszínen is működő Termelőiskolai modelleket (Zala és Baranya megyékben). Ez a felsorolás természetesen a teljesség igénye nélkül fogalmazódott meg. Csak 1997-ben a

megyei munkaügyi központok több, mint 100 munkaerőpiaci képzési és/vagy foglalkoztatási programot indítottak a roma munkavállalók részére.
Országos szervezetek is segítséget nyújtanak roma munkanélküliek részére többek között az: OFA, a Magyarországi Nemzetiségi és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány, a Magyarországi Cigányokért Közalapítvány, a Soros Alapítvány, az Autonómia Alapítvány, a bon-profit Információs és Oktató Központ, a bon-profit Pénzügyi Központ Alapítvány, a Szép Munka Project. A regionális munka-erőfejlesztő és átképző központok hálózata 9 intézményt foglal magában, amelynek mindegyike nyitott a romák számára indítandó képzések és komplex programok (kiválasztás-képességfelmérés-felzárkóztatás-személyiség- és közösségfejlesztés-identitás- és énerő növelés-álláskeresés - pályaorientáció-pályaválasztás-mentori nyomonkövetés lebonyolítására.
Megállapíthatjuk, hogy a cigányság alapvető problémája a szociális és kulturális hátrányok mellett az iskolázottságban ragadható meg. 1993-ban a cigány népesség iskolai végzettsége a Kemény-Havas kutatás szerint az alábbiak szerint alakult: 8 osztály végzett 45,5 %, (zárójelben írjuk a nem cigányokra vonatkozó adatokat, amely eben az esetben 35,88 %), szakmunkásképzőbe, vagy szakiskolába jár 10,4 % (19,42%), szakközépiskolába vagy gimnáziumba jár 1,5 % (23,81%), Főiskolára vagy egyetemre jár 0,3 % (9,45 %).
A rendszerváltoztatást követően az oktatásügy erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy a cigányság integrációja és arányos jelenléte az oktatási rendszer minden szintjén biztosítva legyen. Ezek az erőfeszítések a munkaerőpiaci szervezet törekvéseivel azonos hullámhosszban, azzal koordinálva komoly eredményeket hozhatnak már rövid távon is. Azonban néhány körülményre szükséges felhívni a figyelmet. A cigánysággal kapcsolatos kulturális és szociális dimenziók gyakran átfedésbe kerülnek egymással. A felzárkóztatást biztosító speciális

intézményrendszer a romák számára még nem kialakult, az ezt szolgáló PHARE projekt indítására (HU-99.O4-O1) napjainkban kerül sor, amely program három alprogramjára mindösszesen 9,6 millió Euro forrás áll rendelkezésre.A projekt három komponensből áll. Mind a három komponens az EU Bizottság 1997-es, Magyarország EU csatlakozására vonatkozó országtanulmányában meghatározott prioritásoknak megfelelően és az 1997 júliusában, a magyar kormány által elfogadott, országos roma programmal összhangban fogalmazódott meg.

A kisebbségi oktatási kiegészítő normatívák nem minden esetben rendeltetésszerűen kerülnek felhasználásra, ill. nem minden esetben kerülnek a megfelelőhelyre. Ezen a területen a transzparenciát (átláthatóságot) a társadalmi és állami kontroll egyidejű alkalmazása biztosíthatja. Nem biztosított a cigány kisebbségi önkormányzatok oktatás területén megvalósuló jogosítványa (ld. kisebbségi tv.), ill. jelenleg ezek a jogi személyek nem rendelkeznek megfelelő erőforrással a lehetőségek megvalósításához. Állandó, és jogos kritika éri a kisebbségek számára biztosított ösztöndíjrendszert is, amely nem minden esetben a megfelelő helyen biztosit egzisztenciális hátteret. (Napjainkban csúcsosodtak ki a feszültségek az Arany János Tehetséggondozó Programmal kapcsolatban.)

A középtávú cselekvési program és a regionális területfejlesztési programok humán erőforrás fejlesztését célzó elemeihez, egyes gazdaság- és szociálpolitikát érintő fejezeteihez konkrét források mellérendelése szükséges, emellett speciális kollégiumi hálózat létrehozása indokolt a hátrányos helyzetű fiatalok felzárkóztatása érdekében. Ezek a kollégiumok nemcsak lakáslehetőséget, hanem a közösségi oktatás és nevelés lehetőségét is megteremtik. Az idézett statisztikából kiolvashatóan jelentős mértékben meg kell emelni a közép- és felsőfokba bevont roma fiatalok számát. Össz-társadalmi feladat a tolerancia és az empatikus magatartásformák kialakítása, a diszkrimináció-mentes szociális miliő megteremtése, emellett a kriminalizálódott helyzetek jogállami

úton történő kezelése a terjedő önbíráskodások helyett. Ez utóbbiban a különböző, állami támogatást is igénylő, jogvédő civil szervezetek közreműködése szükséges.

A közreműködés kapcsán érdemes felidézni az Európai Unió alapelveit is, amelyet kritériumrendszerként kezelve követel meg mind a tizenöt tagországtól, mind a csatlakozási igényt megfogalmazó országoktól. Csupán felsorolás jelleggel ismételjük meg ezeket a normákat annak érdekében, hogy az egyes projektek, jogszabály - előkészítések, és más szociális aktusok során útmutatásul szolgálhassanak: szubszidiaritás, decentralizáció és dekoncentráció, partnerség, addicionalitás, komplexitás, transzparencia és monitoring. Az Európai Unió Brüsszeli delegációjának országjelentése 1997. óta fogalmaz elmarasztalólag a hazai cigánysággal kapcsolatos kormányzati cselekvésekkel kapcsolatban. Miután a politikai aktualitások (pl. a zámolyi romák esete) is a csatlakozási folyamat lassulásához vezethetnek, ezért indokolt felsorolni azokat az erőfeszítését, amelyeket a kormányzat különböző területi hatáskörrel megfogalmaz, a humán-erőforrás fejlesztése, ezen belül a hazai kisebbségek politikai és társadalmi integrációjának biztosítása érdekében.

A Gazdasági Minisztérium Nemzeti Fejlesztési Tervet, közismertebb nevén a Széchenyi-tervet fogalmazta meg és bocsátotta társadalmi vitára. A célkitűzések sorában ez áll: *"Az 1990-es évized végére Magyarország integrált piacgazdasággá vált, amelyben a gazdaság fejlődését már nem az állam, hanem az üzleti szektor és* a *régiók alakítják. Ennek ellenér az állam még egy integrált piacgazdaságban sem vonulhat ki teljesen a gazdaság fejlesztéséből. Feladata az, hogy felvállalja azokat a prioritásokat, amelyek a gazdaság egészének a fejlődése szempontjából meghatározó jelentőségűek. A Nemzeti Fejlesztési Terv ezeket a súlypontokat fogalmazza meg, ezekhez kéri társként a hazai és a globális üzleti szektor szereplőit, valamint a régiókat. Társként kéri arra a vállalkozásra, hogy Magyarországon - az 1990-es évtized második felében megindult*

és tartósnak mutatkozó - gazdasági növekedés egyúttal szélesebb társadalmi rétegek felemelkedésével párosuljon."

A magyar gazdaság nemzetközi versenyképességének javítása nem történhet meg a humán-erőforrás piackonform allokációja és ilyen irányú fejlesztése nélkül. Ez a fejlesztés a kor kihívásainak megfelelően az "életen át tartó tanulás" paradigmáját követve valósulhat meg. Az európai integrációhoz történő felkészülés is szükségessé teszi az ilyen irányú innovációt is. A Széchenyi-terv alapdokumentuma még nem tartalmazta a Foglalkoztatás-fejlesztési Programot. Ez elsősorban a munkaerőpiac létszámfelvevő-képességének javítására és az új munkahelyek létesítésére helyezi a hangsúlyt. Ennek a programnak a fő célja, hogy évente az állam támogatásának bevonásával 15-20 ezer új munkahely jöhessen létre, túlnyomórészt az elmaradott térségekben. Ezek között a munkahelyek között jelentős számban találhat munkaalkalmat a hazai cigányság is. A foglalkoztatás-fejlesztés céljai között a pályakezdő fiatalok foglalkoztatási helyzetének javítása is megfogalmazódott. Mivel kutatásunk a roma népesség körében kiemelten foglakozott ezzel a réteggel, ezrét kitörési pontot látunk számukra a Széchenyi-terv kiegészítésében. A Program a területileg kiélezett különbségek mérséklését is célként tűzte ki. Az elmaradott régiók között szerepel mutatói alapján a Dél-Dunántúl is. Az itt működő vállalkozások jövedelem-termelő és munkahely-teremtőképessége alacsony színvonalú, ezért szükség van a befektetések kormányzati támogatás mellett történő ösztönzésére is. A munkahelyteremtés támogatása a versenyszférában, az elsődleges munkaerőpiacon, a tartós foglalkoztatás biztosításának igénye mellett indokolt ezekben a régiókban. A pénzügyi támogatás forrásaiként az alábbiak kerültek nevesítésre: AFC, Terület (Vidék)fejlesztési célelőirányzat, valamint a GFC (KKC, TC). A pályakezdő fiatalok foglalkoztatásánál követelmény-jelleggel jelzi a Program a feladatokat. Ezek között jelenik meg az alkalmazott képzési és munkatapasztalat-szerző támogatási programok összegének

növelése és hatókörének kiterjesztése, a roma foglalkoztatás biztosítása, amelynek eredményeként 10 év alatt legalább 100-150 ezer roma foglalkoztatott munkaerőpiacra történő bevonását írja elő, ill. célozza meg, valamint a megváltozott munkaképességűek (ebben a körben is számos roma található) visszaillesztése jelenik meg karakterisztikusan.

Az 1040/2000. (V.31.) Korm. határozat a 2000. évi foglalkoztatás-politikai irányelvekről (A Magyar Köztársaság 2000. évi nemzeti Foglalkoztatási Akcióterve) egységes szerkezetben és az Európai Unió foglalkoztatás-politikai metodikáját alkalmazva fogalmazza meg a foglalkoztatással kapcsolatos célkitűzéseket. A négy pillér és huszonegy irányvonal átfogóan foglalja rendszerbe az ezen a területen jelentkező feladatokat. A IV. pillér tartalmazza az esélyegyenlőség politikájának megerősítését, amelyben a romák foglalkoztatása is megjelenhet.

A 35/1998. (III.20.) O.Gy. határozat az Országos Területfejlesztési koncepcióról IV. fejezetében foglalkozik a területfejlesztési szempontból legfontosabb ágazati prioritások között a humán-infrastruktúra fejlesztésének igényével. A háttéranyag 2.2.3. fejezete tartalmazza a Dél-Dunántúli régió fejlesztésének feladatait ezen belül a humán-infrastruktúra fejlesztésével kapcsolatos feladatokat, amelyek között szerepel: *"A Dél-Dunántúl legnagyobb problémája viszonylagos elszigeteltsége, ami részben földrajzi helyzetéből, részben sajátos történelmi fejlődéséből ered. Szociális szempontú problémái is ebből adódnak, ez oldható meg a foglalkoztatási feltételek javulásával, és a jobb kapcsolatrendszer megteremtésével (...) foglalkoztatási szempontból a térség déli-délnyugati övezetében kritikus a helyzet. Itt a munkahelyteremtés és a szociális foglalkoztatás (földprogramok) kiemelt támogatására van szükség."*

A Gazdasági Minisztérium Foglalkoztatás-fejlesztési Főosztálya elkészítette 2000. májusában a Nemzeti Foglalkoztatás-fejlesztési Stratégia és Program szakértői

tervezetét. Ebben az 1.9.1. fejezet foglalkozik a romák munkaerőpiaci perifériális helyzetével. Szükségesnek tartjuk az ott leírtakat idézni: "*A roma népesség foglalkoztatási színvonala drámaian csökkent. Ezzel a negatív folyamattal azért kell kiemelten foglalkozni, mert az össz-népességen belül ugyan a jelenlegi arányuk 6 %, de ez viszonylag rövid időn belül (20 év alatt) 9 %-ra gyarapodik. Hasonló léptékű változás várható a munkavállalási korúaknál. (5,4 %-ról közel 9 %-ra nő a részarány). Ha a mai állapot nem változik, akkor a roma népesség évek múltán a munkanélküliség fő utánpótlásaként, szociálisan eltartott réteggé degradálódik. A magyarázó tényezők közül elsőként az iskolázottságot indokolt kiemelni. Jelentős az alacsony iskolázottságúak, 8 általános iskolát be nem fejezettek aránya, és számottevő az analfabetizmus is. Az érettségizettek és a diplomások száma elenyésző a roma népességen belül. További feszültséget okoznak az előítéletek az életstílus, az életvitel, kulturális szokások. A roma foglalkoztatás fejlesztése területén a gyökerekhez kell visszanyúlni, fel kell tárni életvitelükhöz, tradícióikhoz közelálló munkaszervezési, érdekeltségi és tevékenység típusokat, és kísérletet kell tenni az ilyen tevékenységek nagyobb tömegű értékesítésére, ill. erre építve az így kialakított munkahelyek megszervezésére, a folyamat támogatására*.

Az Európai Unió NUTS statisztikai besorolási rendszere több kategóriába sorolja a különböző területi szinteket. A Magyarországon 1990-ben meghatározott 7 tervezési-statisztikai-stratégiai régió, a NUTS II. besorolásba tartozik. Ez a típusú területi elhatárolás azért is válhat meghatározóvá a későbbiek során, mert az uniós támogatások (Strukturális és Kohéziós Alapok) megközelítőleg 70 %-a régiós programokra hivató le. A tagállamok számára elérhető fejlesztési források a Strukturális Alapon belül a következőek: Európai Regionális Fejlesztési Alap, Európai Szociális Alap, Európai Mezőgazdaság-fejlesztési és Orientációs Alap, Európai Halászati Alap. Emellett már számunkra is elérhető, pályázható

forrásokat nyújtanak az 1988-ban létrehozott Közösségi Kezdeményezések, mint pl. az SME, az ADAPT, az EMPLOYMENT, az URBAN, a LEONARDO, a SOCRATES, a YOUTH for EUROPE, a HEALTH, a HELIOS, a WOMEN programok

A Dél-Dunántúli régió munkaerőpiaci szervezetei PHARE támogatásból elkésztették a régió foglalkozási stratégiáját, amely koncepcióját és közelítésmódját tekintve "*elveiben igazodik az Európai Uniós elvárásokhoz, ugyanakkor szervesen illeszkedik a nemzeti foglalkoztatáspolitikai rendszerbe és épít a regionalitás sajátos szempontjaira, valamint a régióra vonatkozóan egy egységes-közös stratégiát alakit ki, amely figyelembe veszi a régió munkaerőpiacának egészét, adottságaival és lehetőségeivel együtt."*

A stratégia jövőképének legfontosabb elemei a foglalkoztatási szint dinamikájának növelését, a regisztrált munkanélküliek arányának országos átlaghoz való közelítését, az inaktivitás csökkentését, a peremhelyzetben élők munkaerőpiacra történő visszavezetését, egyidejűleg a regionális együttműködés megvalósítását tartalmazzák.

A stratégia 3.2.5.3 fejezete tartalmazza a romák esélyegyenlőségének elősegítését. *"Ennek a foglalkoztatást érintően megkülönböztetett jelentőséget kell tulajdonítani, különöse azért, mert a Dél-Dunántúli régióban a munkaerőpiac konfliktusai, feszültségei által leginkább érintettek körében jelentős számban találhatók roma nemzetiségűek. A foglalkoztatás növelésének érdekében több éves programok kialakítása szükséges, a képzéstől a munkahelyteremtésen keresztül a sajátos foglalkoztatási lehetőségek megteremtéséig. A speciális helyzetből adódóan a roma programoknak szükséges része a lakókörnyezeti, kulturális és iskolai-oktatási feltételek javítása, a közösség-fejlesztés a szociális integráció, de ugyanígy küldeni kell a társadalmi előítéletek ellen is. Indokolt kapcsolódni az OFA roma foglalkoztatási programjához, valamint szorosa együttműködni a roma kisebbségi*

önkormányzatokkal, a cigányság civil szervezeteivel. A roma programoknál is figyelembe kell venni, hogy ez a kör sem homogén, eltérő helyzetű csoportokkal találkozhatunk, amelyek értelemszerűen eltérő megoldást igényelnek. Másrészt mérlegelendő szempont az is, hogy a beás cigányok nagy többsége ebben a régióban él."

A kistérségi szintet az Európai Unió a NUTS III. kategóirába sorolja be. A Dél-Dunántúli régióban a 22 kistérségben 653 település található (Baranya 301 Somogy 244, Tolna 108). A régió területe 11169 négyzetkilométer (Baranya 4430, Somogy 6036, Tolva 3703). A lakónépesség összesen 1998-ban 980185 fő volt (Baranya 402700, Somogy 332250, Tolna 245235). A népsűrűség 69 fő/négyzetkilométer (Baranya 91, Somogy 55, Tolna 66) a 120 fő/négyzetkilométer feletti népsűrűségű településeken lakók aránya 51,7 % (Baranya 65,6, Somogy 40,2 Tolna 44,5). A működő vállalkozások száma a jogi személyiséggel rendelkezők esetében 1999. december 31-i záróadatok szerint a régióban 10999, jogi személyiség nélküliek 61633. A régióban 464 általános iskola, 99 középiskola, 34154 tanulóval került regisztrálásra 1998-ban. A régióban mindösszesen 3 dinamikusan fejlődő és 3 fejlődő kistérség található. A felzárkózó kistérségek száma 6, valamint 5 stagnáló, és 5 lemaradó kistérség mellett. Baranyában 8, Somogyban 9, Tolnában pedig 5 statisztikai kistérség kijelölésére került sor. Az aprófalvas jelleg jelentős mértékben meghatározó, emellett a romák lakóhelyválasztása is túlnyomórészt a kistérségekhez kapcsolható.

Kutatásunk tárgyához tartozik a pályakezdők munkanélkülisége is. 1999-ben a régió munkanélküliségi rátája 12,3 % volt, (Baranya 11,6, Somogy 12,5, Tolna 12,8 %).

A pályakezdő munkanélküliek létszáma ebben az időszakban Baranyában 1535 fő volt, Somogyban 1204, míg Tolnában 1249. A gazdaságilag aktív népesség Baranyában 164900, Somogyban 132300, Tolnában 100400 fő volt. A gazdaságilag nem aktív népesség Baranyában 237800, Somogyban 199950, Tolnában

144835 fő volt. Jelentős indikátornak számit a foglalkoztatottak száma, amely Baranyában 145743, Somogyban 116581, Tolnában 87864 fő volt 1998-ban. Az a tény, hogy a pályakezdők meghatározó része iskola végzését követően a munka világával mint munkanélküli szembesül, ez a foglalkoztatáspolitikai hátrányok mellett általános szociálpolitikai összefüggéseket is felvet. A fiataloknak is szükséges perspektívát, életcélt, pozitív motivációkat találni ahhoz, hogy integráció részeivé válhassanak a redisztribúciónak. Ezzel szemben szükséges elkerülni a családi konfliktusok elkerülését, a deviáns magatartásformák sztereotipializálódását. Szükséges leküzdeni a munkáltatók előítéletességét is a pályakezdők, ezen belül a roma pályakezdőkkel szemben is. Ehhez komplex programok kialakítása szükséges, amely magában foglalja a munkaerőpiaci szolgáltatások széles körét, a prevenciós és tájékoztatási tevékenységeken keresztül a speciális állásbörzék és egyéb humánszolgáltatások rendszerbe állítását. A pályaválasztásukat és mukaerőpiacra történő csatlakozásukat aktív foglalkoztatás-politikai eszközök is elősegítik. A régióban megszületett tapasztalatok azt mutatják, hogy a csoportos foglalkozások körében legkedveltebbek a fiatalok részéről az impulzusfoglalkozások voltak. 335 fiatal vett részt 1999-ben ilyen programban, míg 518-an pályamegerősítő-orientáció korrekciós foglalkozásokat végeztek. A munkavállalási tanácsadók részéről az ilyen típusú csoportfoglalkozások megszervezése nagy időigénnyel jelentkezik, ennek ellenére elengedhetetlennek tartjuk, a roma közösségi színtereken történő szolgáltatás-kihelyezéseket is.

A régióban a romák munkaerőpiaci esélyeit javíthatja a teleházak kapcsán megjelenő humán-innováció is. A régióban 45 településen mintegy 67 végpont biztosit teleház szolgáltatást. (Országosan 2OO teleház működik ebben az időszakban, amely egynegyede a régióban fejti ki tevékenységét.) Ezek között az alábbiakat kívánjuk kiemeli: agrárinformációs és tanácsadó szolgálat, almanachok-katalógusok-lexikonok elérhetősége, civil

szervezetek kiszolgálása, Emil-lehetőség biztosítása, fordítás, helyi honlap működtetése, internt-elérés, munkaügyi szolgáltatások, munkaközvetítés, képzési kínálat, oktatás és átképzés, számítástechnikai tanácsadás, távmunkavégzés és távoktatás szervezése, támogatása, térségfejlesztési információs központ kialakítása, videó-konferencia szervezése.

A távmunka a romák számára is a kistelepüléseken biztosíthat megfelelő ismeretek megszerzését követően foglalkoztatást. Az Európai Unió és a nemzeti kormányprogram egyaránt támogatják a távmunka bevezetését, hiszen ez egyszerre szolgál társadalmi és gazdasági érdeket. Távmunkát lehet végezni otthon, teleházban, távmunka központban, teleirodában. A munkavégzés szabad időkeretet biztosíthat az elektronikus módon megvalósuló kapcsolattartáshoz a mukaadóval.

Összefoglalva az Európai Uniós diszkriminációmentességet és területi kiegyenlítést biztosító politikákat, megállapíthatjuk, hogy mind a Római Szerződés, mind az Európai Szociális Charta, mind a Dolgozók Alapvető Szociális Jogainak Közösségi Chartája tartalmazza az esélyegyenlőség eszméjét, ugyanúgy, mint a munkához való, az igazságos munkafeltételekhez való, a munka biztonságához való, a méltányos díjazáshoz való, a szervezkedéshez való, a béralkuhoz való jogot ugyanúgy, mint a pályaválasztási tanácsadásoz és a szakképzéshez való jogot. Az említett jogok mindegyike érinti a hazai kisebbséget, ezen belül hazánkban élő cigányság teljes körét.

A Luxemburgi Csúcsértekezlet megfogalmazta a foglalkoztatás önálló közösségi politikává válásának eszméjét. Az 1993-ban megjelent Fehér Könyv rögzíti a rugalmas munkatípusok elterjesztését, a munkahelyteremtés pénzügyi ösztönzését, ugyanúgy, mint a vállalkozások növekedésének elősegítését, és az oktatás és képzés súlyának növekedését. A kiegyensúlyozott gazdasági fejlődés csupán feltétele a foglalkoztatás növekedésének, de nem biztosit automatikus megoldásokat. 1997-ben az Amszterdami Szerződés rögzítette: "*A tagállamok a foglalkoztatás elősegítését közös feladatnak tekintik és*

összehangolják tevékenységüket téren." Jelentős lépés volt a Luxemburgi Foglalkoztatási Csúcsértekezlet 1997. novemberében. Itt négy stratégiai cél - pillér - tizenkilenc konkrét feladatot jelölt meg. A négy alappillér a következő volt:
A foglalkoztathatóság növelése - Employability.
A vállalkozások fejlesztése, támogatása - Entrepreneurship.
A munkaerőpiaci alkalmazkodóképesség elősegítése - Adatpability.
Az esélyegyenlőség érvényesülésének támogatása - Equal opportunities.

Az említett dokumentumok megméretése akkor kezdődik, amikor a koncepciókból és a stratégiai célokból gyakorlati tennivalók kerülnek megfogalmazásra, és mérhető kimenetet biztosítanak a foglalkoztatás-politka célrendszerének teljesüléséhez. Ahhoz, hogy a romák ezen a területen is megfelelő eséllyel rendelkezzenek, egy olyan, általánosan munkaerőpiaci képzésekhez illeszthető programot fogalmazunk meg, amely minden olyan OKJ végzettséget nyújtó, iskolarendszeren kívüli munkaerőpiaci képzéshez illeszthető, amelyben romák integrált, vagy szegregélt képzésére kerül sor.

A munkaerőpiac jellemzői Baranya megyében

Székely Éva

BEVEZETŐ

Adatgyűjtéseink során a gazdálkodó szervezetek szakembereinek várakozásait rögzítettük cégük gazdasági helyzetére, kilátásaira, valamint munkaerő-poltikájára vonatkozóan.Az adatfelvétel területi alapokon szerveződik, s a megyei munkaügyi központ és kirendeltségei hálózatára épül. Jelen vizsgálatunkban 234 gazdálkodó szervezetet kérdeztünk meg.

Létszámnagyság kategória	**A mintában szereplők száma**	
(fő)	db	%
1000 fő felett	9	5
501-1000 fő között	4	2
301-500 fő között	8	4
101-300 fő között	71	30
51-100 fő között	51	21
51-nél kevesebb	91	38
összesen	234	100

A mintában szereplő gazdálkodó egységek száma és aránya létszám nagyság kategóriánként

Baranya megye foglalkoztatási jellemzői

A foglalkoztatási törvény bevezetésének időszakában Baranya megyében már korábban kirajzolódó tendenciák halmozottan érvényesültek a bányászat, a könnyűipar és az építőipar vonatkozásában is. A bányászat sorsát ebben az időszakban már megpecsételték az energiapolitikai intézkedések, a könnyűiparét alapvetően a keleti piacok összeomlása, az építőiparét a

beruházások nagyságrendjének radikális csökkenése. A 80-as évek végét jellemző strukturális munkanélküliség a 90-es évek elejétől rohamos növekedésnek indult, majd a mezőgazdaságban zajló átalakulások eredményeként a szövetkezeti törvény végrehajtása során globálissá vált. Baranya megye munkaerő-kereslet-kínálat viszonyának területi jellemzői felerősödtek.

Pécsett a munkaerőpiacot még a latens munkanélküliség jellemezte, a megye elmaradott térségeiben – a Somogy megyével határos délnyugati és a jugoszláv határ mellett húzódó sáv – pedig nyíltan megjelent a munkanélküliség. A többszörösen hátrányos helyzet kialakulásában elsődleges szerepet játszott a gazdasági bázis hiánya, amely a foglalkoztatási bázis hiányát is eredményezte, előidézve a települések jövedelemteremtő képességnek alacsony lemaradását, ezzel összefüggésben a népesség-megtartó képesség rohamos csökkenését. Kialakult egy déli, illetve nyugati zóna elmaradott, hátrányos térségi jellemzőkkel és egy dél-nyugati, észak-keleti depressziós zóna, Pécs-Komló tengellyel.

Az elmaradott térségekre a könnyűipari telepítés volt jellemző az elmúlt évtizedekben, amely nőket foglalkoztatott, többnyire bérmunkában, alacsony technikai színvonalon, szakképzettséget nem igényelve.

A dél-nyugati, észak-keleti depressziós zóna a bányák sorsának alakulása miatt jött létre. A bányavállalatok sorsára vonatkozó döntések eredményeként a Mecseki Ércbánya Vállalat az uránbérc kitermelésének költségei miatt létszámának leépítésére kényszerült és nem kerülhette el a felszámolást a Mecseki Szénbánya sem. (Az uránbánya bezárása már kihatott Tolna megyére is.)

A volt Jugoszlávia területén zajló háború érzékeny veszteségeket jelentett Baranya megye számára a kereskedelmi forgalomban, az ipari és mezőgazdasági kooperációs kapcsolatokban.

A nagyvállalatok megszűnése, felszámolása, csődbejutása eredményeként 1993-ban a megyében a munkanélküliek szám csaknem elérte a 30 ezret.
A társasági törvény életbe lépése ebben az időszakban a gazdasági társaságok számának növekedését eredményezte, rohamosan növekedett a vállalkozások száma, megjelentek a munkaerőpiacon a potenciális foglalkoztatók - jóllehet a megye gazdaságára nem voltak jellemzőek a pozitív tartalmú változások, az élénkülés jelei alig mutatkoztak, a szerkezetváltás lassú volt.
A 90-es évek közepén folyamatosan emelkedett a gazdasági szervezetek és az egyéni vállalkozók száma. A növekedés a kereskedelem, az ingatlanügyletek, bérbeadása és a gazdasági ügyleteket segítő szolgáltatás ágazatban volt a legnagyobb, de gyakran alakultak szervezetek az építőiparban és az iparban is. A gazdálkodási formák közül jelentősen csökkent a vállalatok száma, a gazdasági társaságok, szervezetek növekvő számban folytatták tevékenységüket.
Egyre kiterjedtebbé vált a megye gazdasági életében az egyéni vállalkozók szerepe is. Emelkedett ez időtájt a szellemi szabadfoglalkozásúak száma.
Az elmúlt években a gazdasági szervezetek számának növekedésével emelkedett azoknak a gazdasági egységeknek a száma is, akik nem tudtak megbirkózni a gazdálkodás körülményeiben, a piaci viszonyokban gyakorta megmutatkozó nehézségekkel és végleg lemondtak a vállalkozás talpra állításának lehetőségéről.
A felszámolások, végelszámolási eljárások megindítása napirendre kerültek.
A közelmúltban mutatkozott a megye gazdaságában elmozdulás a holtpontról, még tavaly még az ország leszakadó megyéihez csatlakozott, gazdasági pozíció és munkaerőpiaci jellemzői az ország északi-északkeleti megyéinek mutatóit prezentálták, addig 1999-ben pozitív irányú elmozdulás mutatkozik, mind a

gazdálkodószervezetek számának emelkedésében, az állásajánlatok számának növekedésében.

A munkanélküliségi ráta alakulása

A munkanélküliség relatív mutatója megyénkben 1999 első kilenc hónapjában átlagosan 11,6% volt szemben az országos 9,8%-os átlaggal. A jelentős különbség ellenére az 1998-as év azonos időszakához hasonlítva a fenti adatok a megye javuló foglalkoztatási helyzetét tükrözik, mivel '98 I-III. negyedévében 12,1% volt a megyei ráta érték az országos pedig 9,7%. Megyék szerinti rangsorban Baranya szeptemberben a tizenkettedik.

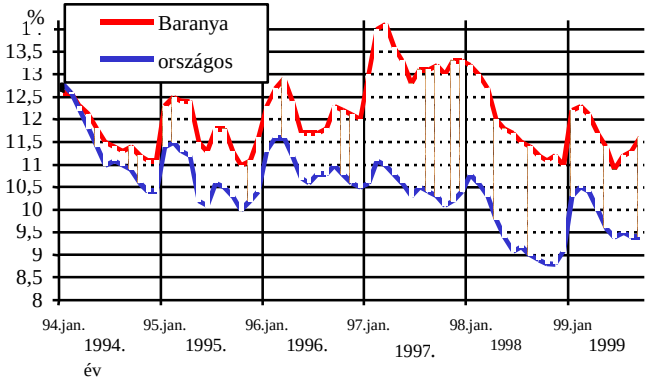

A munkanélküliségi ráta alakulása
1994. január - 1999. szeptember

A dunántúli megyékkel összevetve is markáns eltérést figyelhetünk meg a munkanélküliség problémájának súlyosságát tekintve. Hosszú évek óta a Dél-Dunántúli régió foglalkozatási helyzete relatíve romlik a Nyugat és Közép-Dunántúli régió megyéihez képest. Míg '95. szeptemberében a Dél-Dunántúli munkanélküliségi ráta másfélszerese volt a Nyugati illetve,

1,1-szeres a Közép Dunántúlhoz képest, addig ’99. kilencedik havában már 2,1-szeres a legkedvezőbb helyzetű nyugati és 1,4-szeres a Közép-Dunántúli megyék átlagaihoz képest. A megye határ menti fekvéséből fakadó történelmi, politikai körülmények miatti hátrányos helyzet (véget érnek a távolsági-nemzetközi utak, az Európai Unió által tervezett jövőbeni fejlesztések nem érintik, a légi összeköttetés hiánya, a gyenge útvonalak, autópálya még terv szinten sincs) e régióban hatványozottan érvényesülnek.

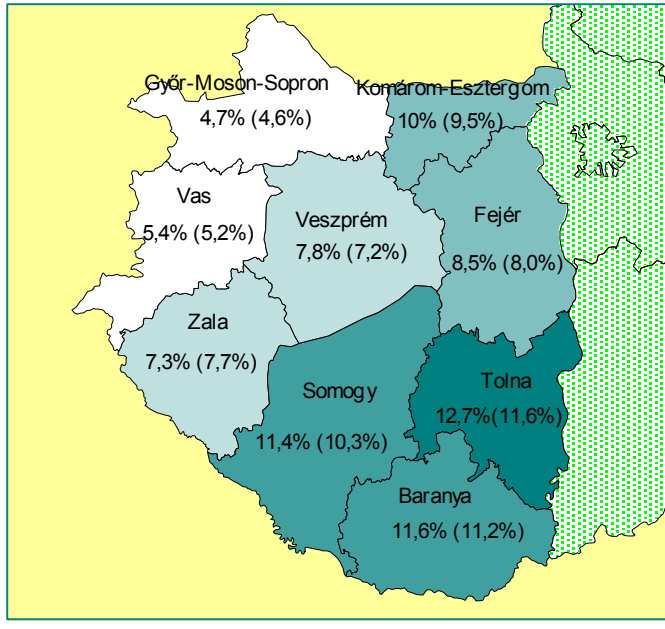

A munkanélküliségi ráta a dunántúli megyékben 1999. Szeptember

Az átlagos megyei ráta mögött, markáns területi különbségek jellemzik Baranya különböző kirendeltségi körzeteit:
A legkedvezőbb helyzetbe hosszú évek óta Pécs és kirendeltségi körzete van, a munkanélküliségi relatív színvonala kizárólag ebben a térségben marad el az országostól. A ’99-es esztendő

I-III. negyedévében a foglalkoztatási helyzet tovább javult e kirendeltség körzetében a szeptemberi zárónapon 7%-ot mutattak a regiszter adatok. Az ellentétes pólus, a legkri-tikusabb helyzetű sellyei térség, a munkanélküliségi ráta értéke az előző év kilencedik havában 21,8%, az idei évben tovább romlott, jelenleg 27,6%.
Ezt követi Szigetvár és körzete, ahol a 20% körül ingadozik a mutató értéke már több éve.
Figyelem felkeltő a komló régió nehezülő foglalkozatási helyzete is.

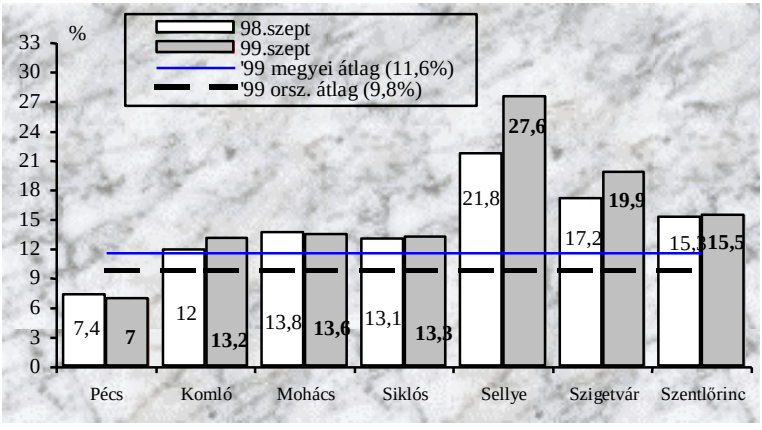

A munkanélküliségi ráta alakulása kirendeltségenként 1998. és 1999. szeptember

A munkanélküliek összetételének változása

A térség javuló gazdasági helyzete a férfi állástalanokat érintette előnyösebben egy tizeddel csökkent havi átlagos számuk a korábbi év azonos időszakához képest megyénkben. A női regisztráltak számba vételének ugyanezen adata mindössze 2%-ponttal apadt, így munkaerőpiaci helyzetük jelentősen romlott, arányuk a januári 44,7%-ról 49,2%-ra emelkedett szeptemberre.

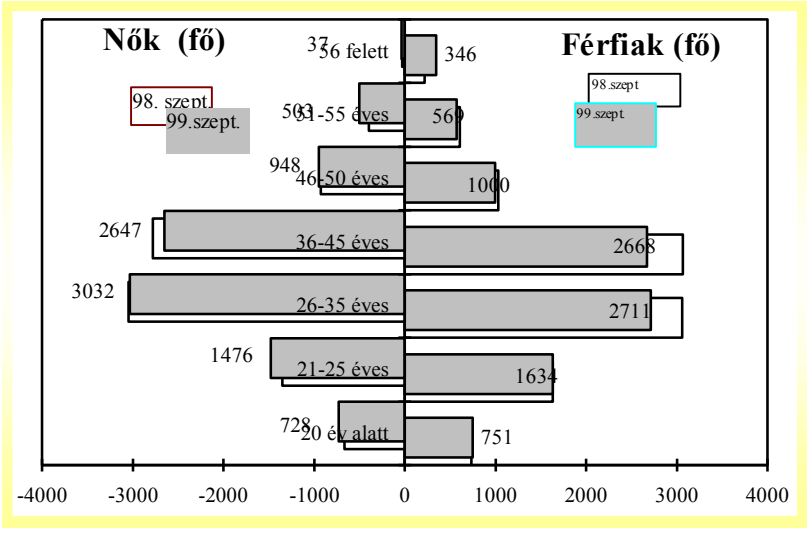

A regisztrált munkanélküliek megoszlása korcsoportonként, nemenkénti bontásban, 1998. és 1999. szeptember

A fenti grafikon jól mutatja az a lényeges változás, ami a nemenként és **korcsoportonként** is bekövetkezett az eltelt kilenc hónapban. Látható, hogy a regisztrált munkanélküliek közül 26-45 éves férfiak kerültek ki legtöbben a nyilvántartásokból. A nőknél csak a 36-45 éves korosztályúak tábora csökkent számottevően, azonban ez a másik nembeliek fogyásának felét sem éri el. Figyelemre méltó, hogy a 26-35 éves nők száma meghaladja a férfiakét. Aggasztó, hogy a említett két korosztályon kívül a nők száma minden csoportban emelkedett a korábbi év szeptemberéhez képest.

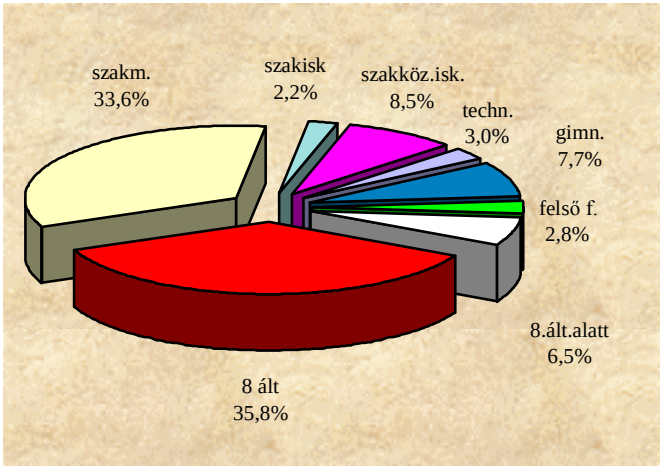

A regisztrált munkanélküliek iskolai végzettség szerinti megoszlása Baranya megyében '99. szept.

A '99 háromnegyed év végén a regiszt-ráltak közel 42,3%-a (8.056 fő) 8 általános vagy kevesebb iskolai végzettséggel rendelkezett. A korábbi év szeptemberéhez hasonlítva számuk csökkenése a regisztráltak fogyásának mértéket (2,5%) meghaladta, jelenleg 3,8%-kal kevesebben szerepelnek a regiszterben. A szakmunkás végzettségűek mérséklődése is hasonló nagyság rendű volt, több mint 6,6 ezer fős létszámuk 200 fővel apadt, de így is egyharmadot meghaladó részesedésük.
A fentiekkel ellentétesen a szakközépiskolai bizonyítvánnyal 3,1%-ponttal (49 fővel) a diplomások pedig 13,9%-ponttal (64 fővel) vannak többen, mint tavaly a háromnegyedév zárónapján. A gimnáziumi végzettségűek száma az előző évivel megegyező. A technikusok száma kis mértékbe (7 fővel) süllyedt.

A fenti adatok is azt támasztják alá, hogy a képzettséget nem igénylő közmunkák és közhasznú munkák milyen jelentős hatást gyakorolnak a munkaerőpiacra, különösen azokban a régiókban, ahol kevés más munkalehetőség áll rendelkezésre

A tartósan munka nélkül lévők jellemzői

A tartós munkanélküliek átlagos havi száma 5.295 fő volt, jelentősen (egyötöddel) csökkent az előző évihez képest (7.021 fő). Így a regisztráltak összességén belüli tavalyi kilenc havi átlagos 33,5%-os részarányuk 27,6%-ra süllyedt.

A nők 26%-a, a férfiak 24%-a van folyamatosan 12 hónapja a regiszterbe. Aggasztó, hogy a 24 év alattiak 8,1%-át képezik a tartós munkanélküliek táborának

A több mint 2 éve munkanélküliként regisztráltak részaránya a megyei szinten átlagosan 9,7% volt az év végi zárónapon, jelenleg ez az érték 8,2%-ra csökkent.

Legmagasabb a részarányuk változatlanul Sellye térségében, ahol a tavalyi 13,2%-ról 12,8%-ra esett vissza az ilyen hosszú ideje állástalanul lévők hányada. Ezt követi Szentlőrinc és Komló körzete, ahol minden tizedik munkanélkülit tartanak több mint 2 éve folyamatosan nyilván.

A pályakezdő munkanélküliek helyzete

A vizsgált kilenc hónapban pályakezdőként regisztrált fiatalok átlagos havi létszáma 1.421 fő volt, 7,4%-ponttal kevesebb mint a tavalyi évben. A munkanélküli fiatalok száma az idei év első hat hónapjának mindegyikén jóval alatta maradt az 1998-as azonos időszaki értékektől. Július hónaptól viszont, a nyáron végzős fiatalok nagyszámú jelentkezése miatt lényegesen növekedett a számuk a regisztrációban. Az iskolákból kikerült fiatalok közül 1.396 fő kereste fel regisztráció céljából a kirendeltségeket, ami 16%kal magasabb érték a tavalyinál. A háromnegyedév utolsó hónapjában már kétszáz fővel voltak többen mint egy évvel korábban.

Ennek következtében az összes munkanélkülieken belüli arányuk 10,1%-os a ’98 szeptemberi 7,4%-kal szemben. Szeptemberben az oktatási rendszerből idén kikerülő fiatalok közül 418-an keresték fel a munkaügyi szervezetet regisztráció céljából.

Legszámosabban általános iskolai végzettséggel jelentkeztek (27%). Szembetűnő hogy gimnáziumi végzettséggel is közel egyötöd részük nem talált munkát az e hónapban belépő pályakezdők közül. A szakmunkás bizonyítványúak 22%-os részarányt képviseltek, legtöbben eladói, gépjárműszerelői, lakatos szakmával nem tudtak elhelyezkedni.

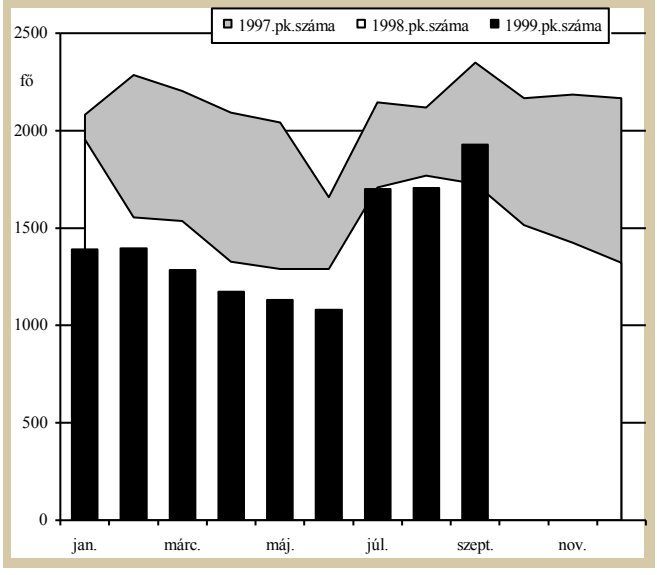

A pályakezdő munkanélküliek számának alakulása 1997-1999 szeptemberig

Szeptemberben a nyilvántartásokban szereplő 1.929 munkatapasztalattal nem rendelkező fiatal közül 436 fő (23%) alacsony iskolai végzettséggel segédmunkát, takarítói, konyhai kisegítői munkát keresnek. A szakmával rendelkezők vannak legtöbben, közülük eladók 168-an, őket követik 59 fővel a vendéglátóipari foglalkozásúak, majd a gépjármű-szerelők, asztalosok, lakatosok, kőművesek. Adminisztratív munkakörben 438-an szeretnének elhelyezkedni (titkárnők, gyors és gépírók

249 fő, könyvelők 27 fő). Főiskolai, egyetemi végzettséggel 170 fiatal szerepel a regiszterben, 45 fő pedagógus, 57 fő mérnök.

A regisztrált cigány munkanélküliek munkaerőpiaci jellemzői

Baranya megyében a különböző felmérések alapján a regisztrált munkanélküliek közel 10%-a a cigánysághoz tartozó állástalan, amely megközelítőleg 2.000 fő jelent az átlagos havi zárólétszámok alapján.
A cigány munkanélküliek számának megoszlása jelentősen eltér a munkanélküliek összességének térségi eloszlásától. Legnagyobb számban Siklós körzetében szerepelnek a regiszterben, ezt Komló térsége követi és csak harmadik a sorban a Pécsi körzet. Óvatosan kell kezelnünk azonban ez utóbbi mutatót, mivel pontosan e körzetben vélik úgy, hogy a cigány munkanélküliek több mint fele nem tartja a kapcsolatot a munkaerőpiaci szervezettel.

Kimutatható összefüggés fedezhető fel a települési munkanélküliségi ráta és a regisztráltak közötti cigány munkanélküliek részarány nagysága között.
Közel azonos arányban vannak a regiszterbe a két nembeliek, mindössze 1,3%-pontos az eltérés a nők javára, mivel ők 50,7%-ot míg a férfiak csak 49,3%-ot képviselnek. A korosztályi megoszlásukat tekintve a 26-35 éves korúak vannak a legtöbben. Fokozottabb az inaktivitási arány, főként a nők körében, aminek okát a cigányság családalapítási szokásaiban és a nagyobb számú gyermek vállalásában találhatjuk.

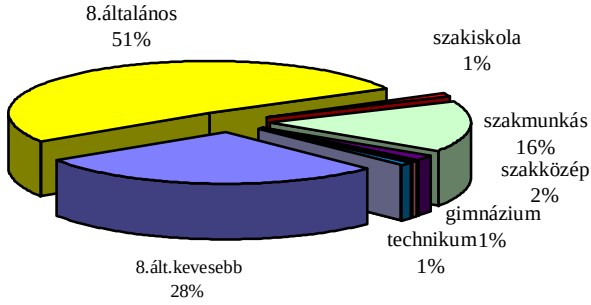

Iskolai végzettség szerinti megoszlásuk

A cigányetnikumhoz tartozó munkanélkü-liek iskolai végzettség szerinti megoszlá-sát vizsgál megállapitható, hogy közel 80%-uk 8 általános vagy annál kevesebb iskolát végzett. Ezen belül 28% aki még a 8 osztályt sem végezte el. Egyhatodot alig haladja meg a szakmát szerzettek részará-nya (16%), szakiskolát csupán 1%-uk végzett. Az érettségit adó iskolák közül a szakközépiskolai bizonyítvánnyal rendel-kezők aránya csak 2%. Technikumot és a gimnáziumot végzők részaránya 1-1%.

A kérdőíves felmérés tapasztalatai

Az adatgyűjtés gazdálkodóinak foglalkoztatási jellemzői

A mintavételnél arra törekedtünk, hogy a megye gazdaságát meghatározó anyagi ágazatokban tevékenykedő nagy foglalkoztatók minél nagyobb arányban kerüljenek be, így prognózis felmérésben szereplő gazdálkodó szervezetek alkalmazzák az anyagi ágakban foglalkoztatottak kétnegyedét.
A mintában szereplő munkáltatóknál megtört a tavalyi év tavaszán és őszén tapasztalt létszám gyarapodás pozitív

folyamata, és újra - igaz csak kismértékű - statisztikai állományi létszám fogyás figyelhető meg. A felkeresett gazdasági szervezeteknél '99 augusztus 31-én 2,6%-ponttal kevesebben álltak alkalmazásban mint '98. december 31-én. A feldolgozóiparban működő cégeknél alkalmazottak számának bővülése is jelentősen mérséklődött. Továbbra is visszaszorulóban van a megyében hagyománnyal rendelkező bőr és faipar, valamint a műszergyártás. Jelentős a fejlődéssel járó létszámbővülés a híradástechnika és a gépgyártás területén.

Létszám kategóriánként vizsgálva kiderül, hogy lényeges létszám gyarapodás az 501-1000 fő közötti foglalkoztatóknál volt 5,9%-pontos és a 51-100 fősöknél 4,1%. Az előző évekkel ellentétben, amikor a létszámcsökkenés legnagyobb arányban a kis szervezeteket (100 fő alattiak) érintette, az idei tavaszi adatokkal megegyezően a 101-300 fő közötti munkáltatók jelezték legnagyobb visszaesést (5,9 %).

A foglalkoztatotti létszám állománycsoportonkénti változásában folytatódott a tavaszi tendencia: a fizikaiak apadását (94,9%) a szellemiek emelkedése kísérte (102,7%). Ennek következtében a fizikaiak hányada kétharmados, a szellemiek aránya pedig 33,8%-os a minta gazdálkodóinál alkalmazásban állóknak.

Teljes munkaidőben a statisztikai állományi létszám 90,9%-át foglalkoztatták, ez közel azonos a korábbi tavaszi lekérdezéskor tapasztaltakkal. A határozatlan idejű szerződéssel foglalkoztatottak aránya kétharmados, bár rendkívül nagy a szóródás nemzetgazdasági ágazatonként. A határozott idejű munkaviszony a teljes sokasság átlagos értékét markánsan meghaladó a mezőgazdaságban (43,3%) és a bányászatban (42,7%). A minta egészének jellemző szerződésileg rögzített időtartama 187 nap, amely 34 nappal kevesebb, mint az előző felmérésnél volt.

A részmunkaidőben foglalkoztatottak részaránya a felkeresett cégeknél a tavalyihoz képest változatlannak mondható - 6,4%, az 500 fő feletti cégeknél a legnépszerűbb egytizedes a hányaduk.

Legjelentősebb a törtmunkaidőben dolgozók hányada (31%) a ruházati termékgyártás nemzetgazdasági alágazatban. A teljes létszám 2,0%-a nyugdíjas volt, szemben a korábbi év azonos időszaki 3,4%-kal.
A megkeresett gazdálkodók kétharmada egyműszakos munkarendben dolgozik, a két műszak 15,8%-ukra jellemző. Folyamatos munkarend szerint csupán 8,9%-nál folyik a munkavégzés, több mint felük az egészségügy területén tevékenykedő cégek adják.
A jelentős szervezeti átalakulások már lezajlottak Baranya megyében. A szerveztek 96%-nál nem várható változás, a múlt évhez hasonlóan.

A foglalkoztatás várható alakulása

A válaszadók várható létszám csökkenését két fő összetevőre bonthatunk: a munkáltatók elbocsátására illetve a dolgozók által kezdeményezett vagy egyéb okból megszűnő alkalmazásra. A mintába került gazdálkodók 55,6%-a, az egy évvel korábbi felmérésnél 8,1%-ponttal többen jelezték a létszámuk fogyását. A létszám csökkenés 1999. II. félév végéig az előre jelzések szerint 2.351 főt fog érinteni, ez 6,3%-ponttal meghaladja az előző évit. Tavasszal erre az időszakra jelzetnél viszont közel 1000 fővel több, ami 173,8%-os növekedést jelez utalva jó néhány gazdálkodó nehezedő gazdasági helyzetére. A létszámcsökkenés 27,1%-a 637 fő a megkeresett gazdálkodók tervezett elbocsátása ebben a félévben, kétnegyeddel több a 98. második félév végére bejelentetteknél, de közel megegyező az első félévi felmondási szándékok értékével.
Baranya megye foglalkoztatási helyzete tovább nehezedik különösen komlói bányabezárás miatt (800 főnek mondanak fel), a gazdálkodók terve szerint 2000. I. félévére 1.175 fő kerülne elbocsátásra, ami közel duplája az idei év végére tervezettnek. Összességében a várható létszámcsökkenés a mintában szereplő

gazdálkodó szervezeteknél 1.970 főt érintene a jövő év első félévének végéig.

A jelen időszakban a létszámcsökkenés 50%-a (861fő) a határozott idejű szerződések lejárta miatt fog bekövetkezni, közel kétharmaduk szakképzetlen munkaerő, legnagyobb számban a közhasznú társaság foglalkoztatottjai voltak. A következő év első félévében 211 főnek a létszám fogyás egynegyedének fog így megszűni a munkaviszonya. Összeségében megállapítható, hogy a határozott idejű szerződések szerepe jelentősen megnőtt a gazdálkodók létszám alakulásában.

A fent említett folyamatok nemzetgazdasági ágazatonként különböző és ellentétes irányú elmozdulás eredőjeként alakult ki:

- Az előre jelzések szerint a prognó felmérés intervallumában a legnagyobb leépítője a Pécsi Erőmű Rt, amelyhez tartozó komlói Zobák bánya bezárás miatti elbocsátás jövő év első félév végéig több mint 800 főt fog érinteni.
- A gazdaság motorjának számító feldolgozóipar a második legnagyobb leépítő, 323 főtől kívánnak megválni ez év bezárásáig. Az egy évvel ezelőttihez képest jelentős a növekedés (98. II. félévi adata 122 fő). Az emelkedést alapvetően az élelmiszeripari alágazat gazdálkodóinak létszám karcsúsítási tervei idézik elő, 271 fő elbocsátását jelezték. A következő félévre viszont kevesebb mint felére csökkenne az elbocsátandók száma. Igaz akkor a bútorgyártás területén fognak jelentős számban felmondással élni (80 fő).
- A jelenlegi adatok azt mutatják, hogy a mező és erdőgazdálkodásban is további nagyobb számú elbocsátások lesznek, 82 fővel kívánják csökkenteni foglalkoztatottak számát. A tavaszi időszakra viszont jelentősen mérséklődik (46 fő) ez az érték.
- A posta, hírközlés alágazathoz tartozóknál tavasszal még 181 fős leépítése, 31 főre esett vissza. 2000 I. félév végére ismét emelkedik az elbocsátással érintett dolgozói létszám 77 főre.

Létszámcsökkenések és elbocsátások nagysága vonzáskörzetenként

Vonzás-körzet	gazd. száma	1999. II. félév				2000. I. félév			
		Létsz. csökk.		ebből elbocsátás		Létsz. csökk.		ebből elbocsátás	
		gazd. száma	lét-szám	gazd. száma	lét-szám	gazd. száma	lét-szám	gazd. száma	lét-szám
Pécs	111	69	1767	30	497	37	1720	14	1029
Komló	42	20	123	8	29	8	60	2	11
Mohács	33	11	166	2	21	5	93	1	80
Siklós	15	8	62	4	23	1	20	1	15
Sellye	11	4	9	1	2	0	0	0	0
Sziget-vár	14	13	209	3	61	9	61	2	25
Szentlő-rinc	8	5	15	1	4	1	16	1	15
Össze-sen	234	130	2351	49	637	61	1970	21	1175

A mintába került cégek 20,9%-a tervez elbocsátást az évvégéig kirendeltségi körzetenként jelentős eltérést mutatva. A pécsi kirendeltség körzetében a cégek 27,4%-a elbocsátó, az 1000 felettiek kétharmada felmondások bekövetkeztét jelezte. Utána Siklós kirendeltségi körzetének munkáltatói következnek, itt a 300-500 fő közötti foglalkozató játszik ebben szerepet. Szigetvári kisrégióban a legkisebb cégek minden harmadika tervez elbocsátásokat. Legkisebb arányú (6,1%) a mohácsi munkáltatók közül felmondással élni kívánok részesedése. Örvendetes, hogy a legnehezebb foglalkoztatási helyzetű sellyei térségben minimális lesz a további elbocsátás.

Törvényszerűen Pécs és körzetében várható a létszám elbocsátások döntő többsége (78,0%), hiszen e régióban működtek és működnek a legnagyobb munkáltatók. Nézzük időben, változott e a kirendeltségi vonzáskörzetekben működő gazdálkodók elbocsátási szándékai.

Az elbocsátások állománycsoportonkénti megoszlása az eddigi lényeges változásokhoz képest kisebb mértékben tér el, mint az előző év őszi adatfelvételnél. 1998 II. félévében az elbocsátani szándékozottak A szakképzetlen fizikaiak részaránya szinte megegyezik a tavalyival, ők alkotják a teljes sokasság 48,5%-át. Ezzel ellentétes viszont az elmozdulás a szakképzett fizikaiak tekintetében, a korábbi szeptemberi 32,1%--os hányadról 36,3%-osra nőtt részesedésük. Az elbocsátott szellemi munkaerővel kapcsolatos szándékok viszont visszaestek, a korábbi év őszivel 20%-ról 15,2%-ra. 2000. első félévben az elbocsátandóknak állománycsoportonkénti összetétele megváltozik:

- a szakképzetlen fizikaiak aránya jelentős mértékben mérséklődne - 35,9%-ra
- a szakképzett fizikai hányada viszont markánsa nő, így 50,8%-át fogják alkotni a tervezett elbocsátásoknak.
- a szellemiek aránya továbbra is süllyedőbe fordul és mindössze 13,4%-os a teljes sokaságon belül.

A fenti változásra a tervezett nagy létszámú bányász leépítés szolgál magyarázatul mivel jórészük szakképzett.

A létszám felvételt tervező vállalatok száma mintában szereplők között jelentősen visszaesett a tavaly őszi felméréskori értékhez képest, az akkori 154 cég 139-re zsugorodott. Így munkaerő-felvételt a gazdálkodók 59,4%-a tervez az év végéig. A mérséklődő szervezeti szám ellenére 708 fővel több, összesen 2.439 főnek nyújtanának munkalehetőséget. A következő félévre érvényes várakozások óvatosabbak, ugyanis csak 36,3%-uk szándékozik új munkaerőt felvenni, 1.834 fő személyében. Ez a létszám adat is jóval meghaladja az elmúlt években előre jelzetteket.

Bizakodásra ad okot, hogy a létszámfelvételek 51,5%-át a feldolgozóiparban kívánják realizálni. Különösen pozitív, hogy a modernizációban húzóágazatnak számító híradás technikai termékek játsszák ebben a fő szerepet (600 fő), minden negyedik

munkalehetőség itt lesz. A számítógépgyártásban 200 fővel (8,2%) tervezik bővíteni a foglalkoztatási létszámot. Az élelmiszerek és italok (171 fő) illetve a ruházati termékek gyártásának ágazatában (82 fő) lesz jelentős még a munkaerő kereslet.
Az új áruház láncok térségünkben történt megtelepedése a kereskedelem területén teremt 314 főnek (12,9%) elhelyezkedési lehetőséget.
Minden tizedik álláskereső (265-en) a szállítás ágazatban találhat munkahelyet év végéig.
A jövő év első félévében továbbra is a feldolgozóipari ágazat vezet közel 800 fő létszám felvételi szándékával. A fentiekben már említett híradástechnikai alágazat dolgozói létszáma további 400 fővel gyarapodna és a számítógépgyártásban is 100 fő bővülésre lehet számítani. Az élelmiszeripari cégeknél is további 110 főre volna szükség.
A szállítás posta, hírközlésben fog jelentkezni a munkaerőigények 12,4%-a és csak ezt követi a kereskedelem újabb 204 fős elhelyezkedési lehetőséggel.
Az előző évben tapasztaltakkal szemben, amikor a legnagyobb szervezeteknél (1000 felettiek) tervezték a legtöbb dolgozó felvételét , most az 501-1000 fő közötti létszámú gazdálkodók kívánják felvenni az összlétszám egyharmadát (790 fő) Ezt követik a legnagyobbak 26,2%-os részaránnyal (641 fő), így a nagy szervezetek fogják megvalósítani a felvételek 58,7%-át. Jelentős munkaerő felszívók lesznek még a 101-300 fő közöttiek is, 572 fővel a sokasság 23,4%-át képezik.

A létszám felvételek számának alakulása kirendeltségi bontásban 1999.II. félév 1998. II. 100% és 2000. I. félév 1999. I. 100%

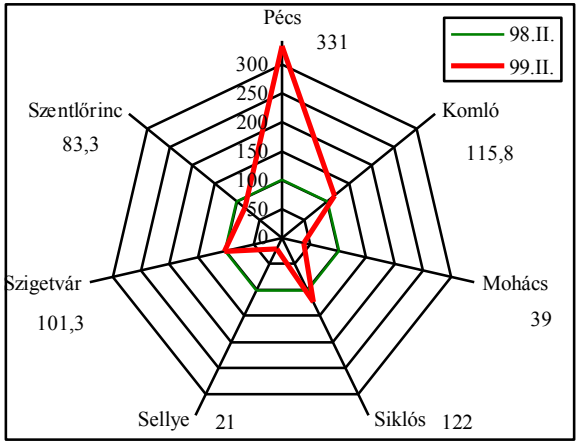

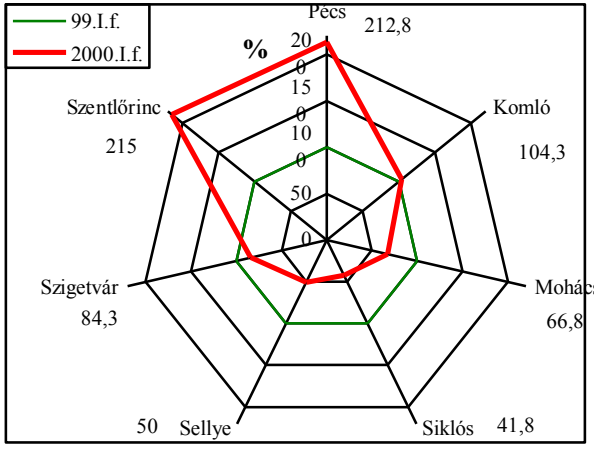

A vizsgált időszak mindkét intervallumában a megyeszékhelyi gazdálkodói emelkednek ki, e térség és vonzás körzete amúgy is kedvező foglalkoztatási helyzete tovább javulni fog.

A tervezett létszámfelvételek állománycsoportonkénti %-os megoszlása

	Szakképzet-len fizikai	Szakképzett fizikai	Szellemi	Összesen
1995. II. félév	43,5	43,5	13,0	100,0

1996. I. félév	42,8	43,0	14,2	100,0
1996 II. félév	25,6	55,8	18,6	100,0
1997. I. félév	51,6	39,1	9,3	100,0
1997. II. félév	35,6	47,0	17,4	100,0
1998. I. félév	45,1	42,3	12,6	100,0
1998. II. félév	43,6	39,2	17,2	100,0
1999. I. félév	58,1	30,3	11,6	100,0
1999. II. félév	**54,7**	**30,7**	**14,7**	**100,0**
2000. I. félév	**56,0**	**31,8**	**12,2**	**100,0**

A tervezett létszámfelvétel tekintetében jelentős elmozdulás figyelhető meg a ha két utolsó év végi adatát hasonlítjuk össze A szakképzetlen fizikaiak felvételi szándéka egytizeddel nőtt, míg a szakképzetek hányada 30%-ra esik vissza és a szellemiek aránya is süllyedő. A következő etapban ismét a szellemiek részesedése tovább apad a szakképzetek kis mértékben emelkednek.

A cigány munkavállalók foglalkoztatása a minta gazdálkodóinál

A mintába szereplők a cigány származású munkavállalók foglalkoztatásának gyakoriságát a következőképpen értékelték.
A megkérdezettek 11%-a foglalkoztat előszeretettel cigányokat, míg 21% gyakran vesz fel romákat, azonban vannak fenntartásaik azok megbízhatóságával kapcsolatban, míg 28% fenntartásai miatt csak alkalmanként.
A válaszadók 14%-a rossz tapasztalatai miatt csak ritkán alkalmazza őket, 26 % pedig egyáltalán nem vesz fel romákat.

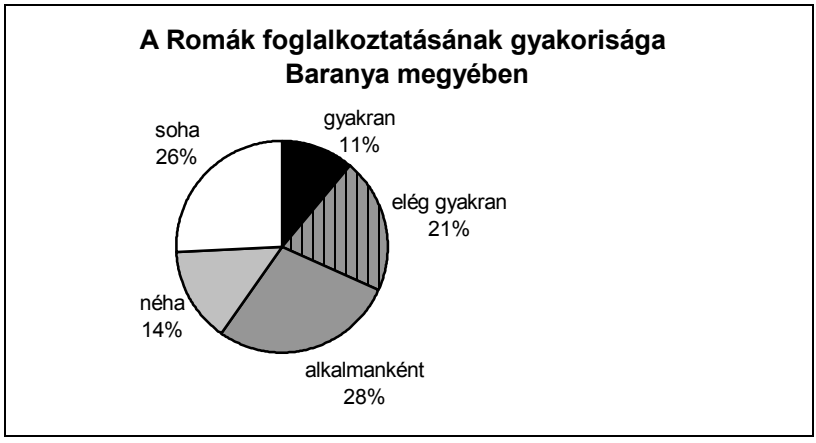

A legerősebb elutasítás Pécs vonzáskörzetében mutatkozik, ahol a megkérdezettek 32%-a nem venne fel egyáltalán roma származású munkavállalót, ez a százalékarány meghaladja 5%-kal a megyei átlagot.

A Komló és Mohács vonzáskörzetében mutatkozó elutasítás a megyei átlagot reprezentálja , míg Sellye , Szigetvár, Szentlőrinc és Siklós körzetének elutasító magtartása a válaszadók arányában nem is mutatható ki. (Négy vonzáskörzetben mindössze két munkáltató adott elutasító választ.)

Ugyanez az arány jellemzi a rossz tapasztalataik miatt csak néha (14%) vagy fenntartásaik miatt csak alkalmanként (28%) foglalkoztatókat is.

A fenntartásaik ellenére elég gyakran foglalkoztatók százalékaránya 21%, mely jelentősen magasabb Sellye (45%), Szentlőrinc (57%) Szigetvár (38%) vonzáskörzetében.

Mohács vonzáskörzete 5%-kal meghaladja a megyei átlagot, Pécs körzetében ugyanennyivel marad el attól, Komló körzetében ez az arány (8 %) a felét sem éri el a megyei átlagnak.

A romákat előszeretettel foglalkoztató munkáltatók aránya érdekes módon Komlón (24%) több mint kétszerese a megyei átlagnak mely csupán 11% . Mohács körzetéből egyetlen igenlő válasz sem érkezett, míg Pécs körzetében a válaszok aránya

hasonlóan Szigetvár és Szentlőrinc térségéhez a megyei átlag közelében van.
További érdekesség, hogy a roma foglalkoztatás arányában élen járó Ormánságból sem érkezet egyetlen pozitív válasz sem.
A kérdésekre adott válaszokból kitűnik, hogy a munkáltatókat reprezentáló válaszadók romákkal szembeni negatív beállítódását korábbi rossz tapasztalataik határozzák meg (például a megbízhatóság kérdése, képzettség hiánya, rossz megjelenés, esetenként stílusuk, modoruk , stb.) ezért még ott sem fogadják őket előszeretettel ahol a foglalkoztatottságuk aránya a fenntartások ellenére magas, így példaértékű korábban említett Ormánság, ahol dacára a romák foglalkoztatásának kimagasló voltára, egyáltalán nem szívesen foglalkoztatják őket. Ugyanez figyelhető meg Siklós és Szigetvár térségében is, ha nem is ennyire élesen.

Valószínűsíthető, hogy a komlói vonzáskörzetben a bányabezárások miatt, vagy a Városgazdálkodási Vállalatnak a BIOCOM Kft.-vel kötött szerződését követően már ott sem lesznek olyan tevékenységi körök ahol a romákat előszeretettel fogadnák, ugyanis a bányászatban és a városgazdálkodásban is éppen az általuk betöltött állások fognak megszűnni először. (Így a napszint alatti segédmunka Zobákon, és az utcaseprők munkája a Városgazdálkodásnál.)
Arra a kérdésre, hogy milyen munkakörben foglalkoztatnak jelenleg romákat, a legváltozatosabb válaszokat kaptuk,
Azonban általában jellemző, hogy ezek az esetek túlnyomó többségében segédmunkát, esetleg betanított munkát takarnak - ez utóbbit általában a megyeszékhelyen - nemzetgazdasági ágaktól függetlenül.
Míg a cigány származásúakat a megyei átlagot meghaladó arányban regisztráló vonzáskörzetek néhány ágazatban (mezőgazdaság, szolgáltatás) szakmunkásokat foglalkozatnak, addig az iparban ugyancsak a szakképzettséget nem igénylő foglalkoztatás a jellemző.

Kedvezőnek tűnik, hogy a romák foglalkoztatása Siklós vonzáskörzetében mára már megjelenik a gyógyellátásban (korházi kisegítő tevékenységek) és a szállodai szolgáltatásokban (takarító, szobalány, konyhai személyzet.)
Ezt a tendenciát azért értékeljük pozitívnak mert néhány évvel korábban az úgynevezett " bizalmi " munkakörökben nem jelent meg a foglalkoztatásuk.
A legkedvezőbbnek a mezőgazdaságból érkező válaszok tűntek, ahol gépkocsivezető, nehézgépkezelő, mezőgazdasági szakmunkás - állattenyésztő - munkakörökben foglalkoztatnak romákat.
A kérdésekre adott válaszok hátterét vizsgálva úgy tűnik, hogy a mintában szereplők válaszai indirekt minősítését is adják a területükön működő munkaügyi kirendeltségeknek.
Ott ahol az átlagot meghaladó mértékű a romák foglalkoztatásának hajlandósága a fenntartások ellenére is, ott a kényszerből adódóan (a regisztráltak részarányát tekintve is magas a magát cigány származásúnak valló) az együttműködésnek a romák munkába helyezésének évekre visszanyúló előzményei vannak.
Így a számukra indított képzési, majd foglalkoztatási programok, mely ezekben a vonzáskörzetekben indultak először. Ezek között kiemelten említeném a cigány szociális gondozó, roma közösségfejlesztő programokat, mások mellett.
Ezeket azért tartom különösen fontosnak mert a kulturális örökségből adódó különbségek miatt ezeket a szakterületeket csak a romák foglalkozatásával lehet hatékonyan ellátni.
Míg az első kérdésnél általában a foglalkoztatásra irányuló hajlandósággal foglalkoztunk a teljes munkaidős foglalkoztatásra vonatkozóan a második kérdésnél az idény és alkalmi munkások foglalkozatása és közöttük is a romák e körben történő foglalkozatásának aránya érdekelt bennünket.
A válaszadóak 10%-a sem foglalkoztat rendszeresen idényjellegű munkaerőt, 17%-uk néha vesz fel, míg majd 70%-uk egyáltalán nem foglalkoztat ilyen jelleggel.

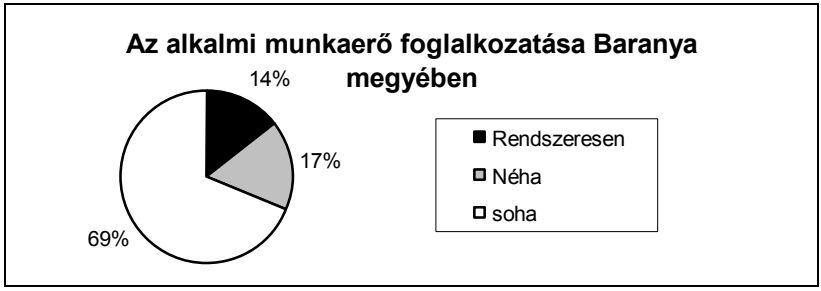

A rendszeres foglalkoztatók megyei átlagát tekintve Szigetvár vonzáskörzetében a megyei átlag majd kétszeresét éri el arányuk, míg azok közül akik csak néha vesznek igénybe ilyen jellegű munkaerőt Sellye és Mohács térségében szerepelnek nagyobb arányban (27 és 34 %). Azon munkáltatóknál ahol foglalkoztatnak ilyen munkaerőt csak egy részét képezi a cigány foglalkoztatottak száma.

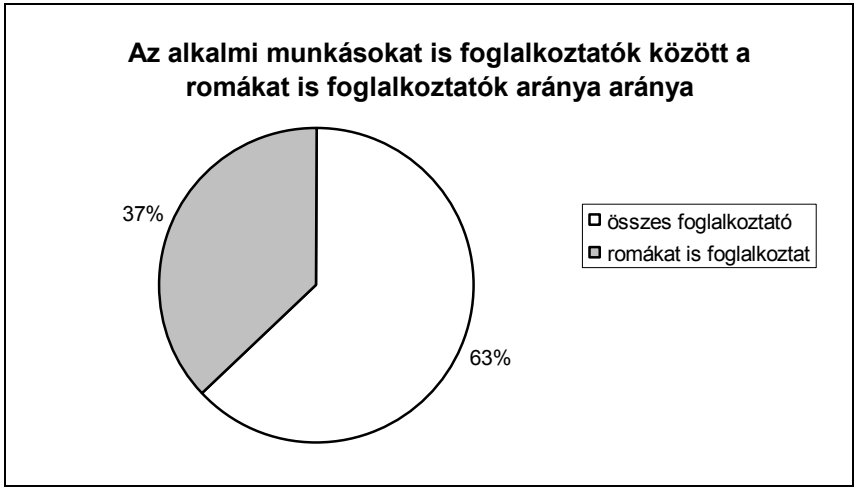

A foglalkoztatottak aránya rendkívül nagy szóródást mutat 2-80% között egy-egy munkáltatónál, bár a túlnyomó többség inkább 2-50% között foglalkoztat romákat alkalomszerűen. A

statisztikai elemzésnél így csak ezeket a kategóriákat vettük figyelembe, mert 50% felelt mindössze egy esetben állt fenn foglalkoztatás (az említett 80%-os arány.)

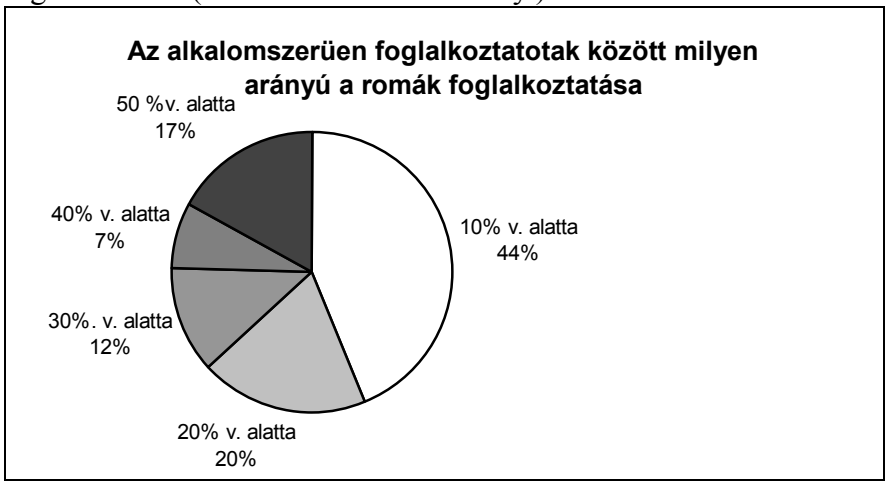

Az idénymunkáknál a nemzetgazdasági ágak közül a mezőgazdaság mellett hagyományosan megjelenő építőiparon kívül most megjelenik a idegenforgalmi szolgáltatásokhoz kapcsolódó gyógyellátásban, szállodai és kereskedelmi és vendéglátó-ipari szolgáltatásokban megjelenő foglakoztatási szándék.

A lekérdezés során az is érdekelt bennünket, hogy a munkavállalók a romák foglalkoztatása esetén mit részesítenek előnyben:

- inkább a jelentkező személyes adottságait, vagy
- inkább külső támogatásokat, értve itt valakinek az ajánlását
- (személyes közbenjárás, vagy egy szervezet felkérése, illetve pénzügyi támogatások amiket általuk szerezhetnek meg,) vagy
- mindkettő együtt nyom annyit a latban, hogy romákat alkalmazzon.

A válaszadók a potenciális roma munkavállalók személyes tulajdonságait tartották a legfontosabbnak, míg csupán csak külső támogatások miatt csupán 7%-uk dönt a foglalkozatás mellet. Mindkettőt együtt 34% tartotta fontosnak.

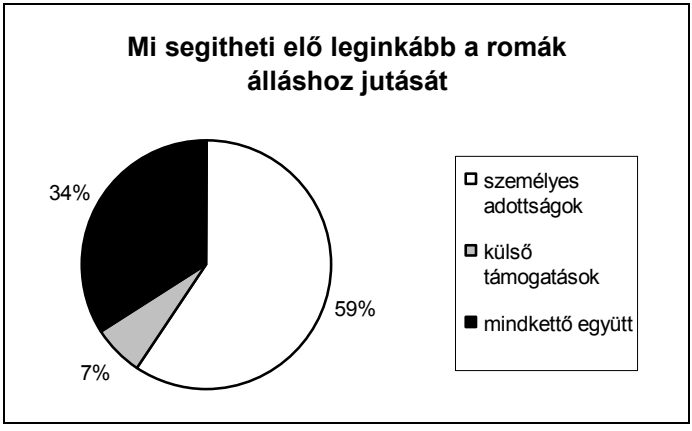

Ez utóbbi együtt különösen Sellye, Szentlőrinc és Szigetvár térségében (60% ; 50% ; 43%) a leggyengébb gazdasági pozícióban lévő vonzáskörzetekben bír különösen jelentőséggel, a megyei átlaghoz képest.
Mohács, Komló, és Pécs vonzáskörzetében (84% ; 63% ; 60%) a személyes tulajdonságok bírnak a kiválasztásnál meghatározó jelleggel.
A csak a külső támogatásokra leginkább Szigetvár térségébe támaszkodnak, itt ennek aránya 21% .
A válaszok több dologra engednek következtetni:
Ott ahol a legjelentősebbek a romákkal szembeni fenntartások a legfontosabbak a személyes adottságok, ezek bírhatnak a legmeggyőzőbb erővel, itt nincs különösebb jelentősége a pénzügyi vagy személyes támogatottságnak sem, illetőleg ha eltekintünk a fenntartásoktól, akkor például a megyeszékhely esetében a szakképzetség a döntő az alkalmazás kérdésében, így

szakmai alkalmatlanság esetén jelentőségét veszti bármilyen külső támogatás.
Ugyanakkor fentieknek oka lehet az is, hogy a kisebb vonzáskörzettel rendelkező kirendeltségek több energiát tudnak fordítani a pénzügyi támogatások ismertetésére, ajánlására, így ismertebbek a Munkaügyi Központ szolgáltatási is, és említhetjük , hogy ezeken a területeken kevésbé domináns egy-egy nagyobb település, így az emberek adott településeken ismerik egymást, ezért a személyes ajánlásoknak nagyobb jelentősége van.
Az előző kérdésre adott válaszok között jelentős hangsúlyt kaptak a romák személyes adottságai foglalkoztatásuk esetén.
A munkavállalók személyes adottságai fontosságát értékelendő, arra kértük a válaszadókat, értékeljék, hogy általában és kifejezetten a romák esetében mit preferál a felvételnél az egyes attitűdök közül, így a képzettséget, megjelenést, vagy inkább az modorát fizikai állapotát, esetleg lényeges a családi állapot ?
A kapott válaszokból az tűnik ki, hogy a etnikai hovatartozástól függetlenül, fontos a megjelenés, és a jó modor, csak ezt követően - amennyiben az első benyomások a kedvezőek - foglalkoznak a munkavállaló képzettségével. A fizikai állapotot a munkakörtől függően tartják fontosnak vagy kevésbé fontosnak (természetesen a kötelező orvosi alkalmasságon túl, ha ez szükséges) és még a családi állapot sem képezi a válaszadók körének kitüntettet figyelmét.

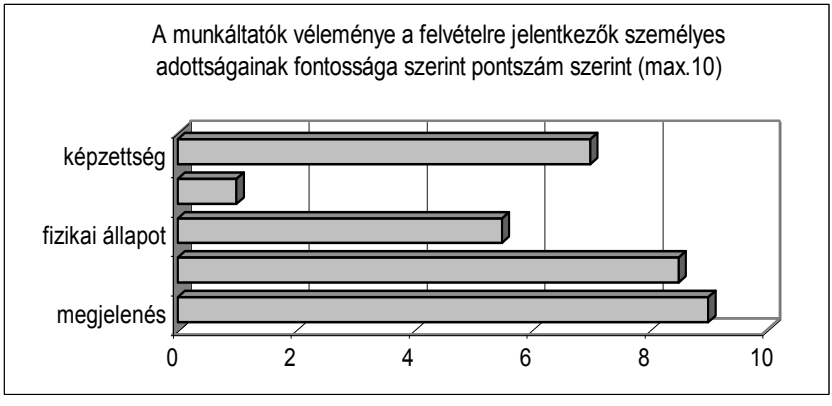

A következő kérdéscsoportban azt vizsgáljuk, hogy a mintában szereplő munkaadók szükségesnek találják- e a romák esetében a referenciákat, általában szükségesnek tartják-e, és ha igen , akkor mit tekintenek, jó ajánlásnak.
A válaszadók 35 %-a a romák esetében igénybe vesz referenciákat, ami betudható korábbi rossz tapasztalataiknak és az irántuk táplált bizalmatlanságnak, míg 65%-uk megadja a bizonyítás esélyét számukra, mondván mindenki annyit ér amennyit bizonyít, de ez csak az egyik szempont, a másik inkább az, hogy a gyakorlatban nincs lehetősége rá, hiszen nincsenek kialakult hagyományai a referenciarendszernek hazánkban.
Ha általánosságban a szándékot firtatjuk, - nem kiragadva a roma kisebbséget, -hogy igénybe venne e referenciákat, ha lehetősége volna rá akkor jelentős eltérést tapasztalhatunk a kapott válaszok összehasonlítása során, hiszen ez esetben a válaszok arról szolnak, hogy 62% jó ötletnek tartaná, és ha módja volna rá, alkalmazná a referenciákat.
Felvetődhet a kérdés, hogy ha ilyen szándékaik vannak a munkáltatóknak ,akkor miért nem e szerint járnak el, hiszen mint láttuk a romák esetében az előzőekben, a jelen szándék és a valóság között majd kétszeres eltérés van a meg nem valósulás arányában.
Ennek hátterét vizsgálva kialakult az a kép, miszerint a romákra vonatkozó referenciák a gyakorlati napi tendenciát mutatják, míg az általánosságra vonatkozó kérdés az elvi szándékot firtatja, miszerint jó lenne, ha volna, - de sajnos a gyakorlatban nincs, így hiába az igen magas 62 %-os arány, mert a munkáltatók nem rendelkeznek azzal az információs háttérrel, ami ehhez szükséges lenne.
38%-uk nem is vesz igénybe referenciát, nem bízva azok hitelességében, inkább kipróbálja a munkavállalót még elvi szinten is.

Ha elviekben igénybe venne referenciákat akkor elsősorban a korábbi munkáltatók véleményére adna,54 %- míg az ajánlásokat csak 12 % tekintené mérvadónak, és köztes értéknek tekinthetjük a 34 %-os aránnyal azokat akik bármilyen referenciákat elfogadnak, tehát nem súlyozzák azokat.
Ezek a megállapítások érvényesek a munkáltatók napi gyakorlatára is.
Arra a kérdésre, hogy a munkáltatók partnereit befolyásolja -e a cigány származású munkavállalók foglalkoztatása, túlnyomórészt az a válasz, hogy nem érdekli, nem befolyásolja az együttműködést.
Szentlőrinc, Szigetvár, Sellye, és Siklós térségében egyáltalán nem , míg rossz tapasztalatai miatt Mohács vonzáskörzetében a válaszadók 39%-a , Pécs térségében 15%-a és Komló körzetében 11%-a szerint érdekli partnereit, hogy foglalkoztat-e romákat.
Két munkáltató esetében a partnerek a jobb alkupozíció reményében örülnek ha fennáll a foglalkoztatás, míg egy esetben annyira zavarja partnereit, hogy azok elállnak az együttműködési szándéktól.
Megkérdeztük, hogy a cigány származású munkavállalók kiválasztása során befolyásoló tényező-e az illető életkora .
A mintában szereplők 55%-a fontosnak tartja az életkort, ez alól csak Szentlőrinc térsége a kivétel, ahol ez az arány csak 25%.
Minden vonzáskörzetben a válaszadók több mint fele fontosnak tartja a roma munkavállalók életkorát, mégpedig azért, hogy minél fiatalabb legyen !
Ez az igény legjelentősebben Mohács (69%) és Szigetvár (69%)majd Sellye (60%) végül Pécs és Komló (54 és 51%) térségeiben jelent meg.
Több szempontból is fontosnak tartották az életkor figyelembe vételét, azaz, hogy minél fiatalabb legyen a munkavállaló, mert úgy vélik, hogy a fiatal romák:
tájékozottabbak, rugalmasabbak, jobban alkalmazkodnak, a fizikai erőnlétet igénylő foglalkozásokban is előnyben vannak

idősebb társaikkal szemben, nem beszélve arról, hogy feltételezik, hogy tanultabbak az idősebbeknél, így valamennyi szempontot mérlegelve előnyösebb számukra a fiatal romákat foglalkoztatni.

A cigány foglalkoztatással kapcsolatos tapasztalatok a válaszadók többségénél nagyon vegyesek kevesen értékelik negatívan vagy pozitívan foglalkoztatási tapasztalataikat.

Az egész megyében a válaszadók több mint fele (60%) vegyes tapasztalatokkal bír, ez leginkább Szentlőrincre vonatkozik 74% , majd Szigetvár és Sellye következik 70%-al , Pécsett 65% Siklóson 60%, majd Komló következik 53%-os arányával a vegyes tapasztalatokat értékelve.

A pozitív tartományban a megyei átlag 13% volt a lekérdezés során, ennek csaknem fele kifejezetten pozitív tapasztalatokról számolt be, a negatív tartomány megyei átlaga 25% volt , ennek nagyobbik fele kifejezetten negatív tapasztalat volt ami a romák foglalkoztatását illetően.

E tapasztalatszerzés során a két végletet Szentlőrinc, Szigetvár és Mohács vonzáskörzete képviselte.

Szentlőrinc és Szigetvár térségében a kifejezetten negatív vonások meg sem jelennek, míg Mohácson nem volt kifejezetten pozitív vélemény.

A többi vonzáskörzetben a vegyes tapasztalatok mellet negatív és pozitív tapasztalatok egyensúlyt tartanak, kivéve Pécs és Komló térségét ahol inkább a negatív vélemény az uralkodó a pozitívhoz képest.

A válaszadók zöme segédmunkásként foglalkoztat romákat, éppen tapasztalatai miatt főként fizikai munkakörökben.

Mohács 93%, Sellye 58%, Szigetvár 57% vonzáskörzeteiben főként segédmunkásként, míg Pécs és Komló valamint Siklós és Szentlőrinc térségében megjelenik a nem fizikai, vagy bármely munkakörben való foglalkoztatás is.

Milyen munkakörökben alkalmazna romákat ?
(Mindig az elérhető legmagasabbat jelöltük meg, tehát abban és az alatt foglalkoztatna)

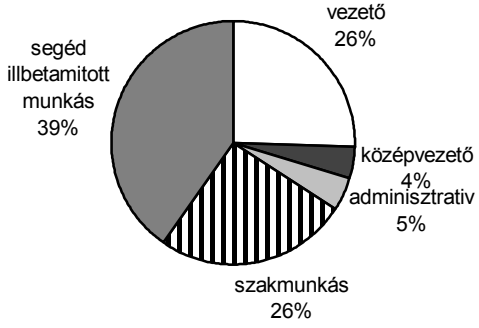

ÖSSZEFOGLALÁS

A munkáltatók cigány származású munkavállalókkal kapcsolatos magatartását a következőkkel jellemezhetjük.

- Korábbi tapasztalataik alapján a munkáltatók 63 %-a fenntartásai ellenére alkalmaz cigány származású munkavállalót, további 11 %-a szívesen foglalkoztatja őket. Elutasító magatartást a válaszolók 26 %-a mutat.
- A foglalkoztatás tapasztalatai a válaszadók költségénél nagyon vegyesek, kevesen értékelték csak pozitívan vagy negatívan azokat
- A válaszadók fele csak alacsony presztízsű, alacsony bérű munkakörökben foglalkoztatna cigány származásút, még a másik fele alkalmasságuk esetén bármely foglalkozási körben, bármely tevékenységi körben alkalmazná őket.
- A válaszok alapján a munkaadók elsősorban fiatal, pályakezdő romákat foglalkoztatna, mert úgy véli ők már iskolázottabbak, rugalmasabban alkalmazkodnak, mind

fizikai, mind szellemi teljesítőképességük jobb, mint idősebb társaiké, továbbá formálhatóbbak.

- A roma származásúak kiválasztásánál legfontosabb az "első benyomással" járó megjelenés, jó modor, csak azt követően vizsgálják a képezettséget, fizikai állapot, még a jelentkező családi állapota sem játszik különösebb szerepet.
- Fontosnak tartják és többségükben kérik is a referenciákat az alkalmazás eldöntése előtt, s ez elsősorban a korábbi foglalkoztató ajánlására épül, még kevésbé számít néhány vonzáskörzetet kivéve a külső, esetleg pénzügyi támogatással járó ajánlás.
- A válaszolók úgy értékelték, hogy partnereiket nemigen befolyásolja, hogy foglalkoztatnak-e cigány származású munkaerőt, (ha mégis abban a jobb alkupozíció miatt, kedvezőbb vállalkozói díj elérés érdekében).

Konklúziók

A cigány származásúak iránti nagyobb tolerancia azokban a vonzáskörzetekben jelenik meg, ahol számarányúk a legnagyobb. Ez jelenthet kényszert is, de utalhat az együttműködés előzményeire, a vonzáskörzetükben már előző években működtetett cigány réteg-programok hatásaira,a munkaügyi szolgáltatások alaposabb ismeretére, az azzal járó támogatások igénybevételére.

- A pályakezdő fiatalok foglalkoztatásával szemben nem jelenik meg kifejezetten elutasító magatartás, a munkaadók várakozásainak őket a legkönnyebb megfeleltetni.
- A munkaadók számára a pályakezdő fiatalok foglalkoztatásánál fontos szempontok a kiválasztásnál: a személyes adottságok, a foglalkoztatást támogató referenciák.

Javaslatok

A Munkaügyi Központok legyenek nyitottabbak programjaikat, eszközeiket tekintse a pályakezdő roma fiatalok munkavállalási esélyeinek növelésére.
Alkalmas eszköznek tűnik a számukra szervezett

- munkaerőpiaci tréning a PRMKK-ban (ahol személyes adottságaikat kibontakoztatva hozhatnák előnyösebb helyzetbe magukat)
- a Job Club-ok megnyitása a pályakezdő roma fiatalok előtt, függetlenül attól, hogy mióta van munkanélkül, vagy egyáltalán munkanélkül van-e? (a javaslat feltételezi a Job Club-ok jelenlegi működési mechanizmusával való szakítást, hiszen most csak a tartósan munkanélküliek szűk köre előtt nyitott a Club.)
- a nagyobb vonzáskörzetekben, a várható munkaerőpiaci keresletnek való megfeleltetésére felkészítés programszerűen pld. a Ghandi Gimnázium elsős évfolyamából az érdeklődők számára tanfolyamot lehetne szervezni a kiválasztás szempontjait figyelembe véve.
- a szakképzettséggel rendelkezők, vállalkozni akarók helyzetét megkönnyíthetné, ha a vállalkozás támogatásának fedezetbiztosítását valamilyen forrásból megkaphatnák. (a korábbi tapasztalatok azt mutatták, ha akad is elvétve vállalkozói szándékozó roma, a Munkaügyi Központból kapott támogatás fedezetét nem tudják biztosítani, a saját erő biztosítása is rendkívüli terheket ró rájuk.)

Forray R. Katalin

Pályakezdő cigány fiatalok munkavállalási lehetőségei
(A kérdőíves vizsgálat eredményei)

A módszerről

A részkutatás legbonyolultabb kérdése az volt, hogyan válasszuk ki a mintát, azaz hogyan találjuk meg a hipotézisnek megfelelő cigány népességet. Nem kívántunk azzal az empirikus szociológiai kutatásokban alkalmazott definícióval élni, amely szerint az a cigány, akit a környezete annak tart. Bonyolultabb, de talán korrektebb megoldást választottunk: a cigány kisebbségi önkormányzatok segítségét kértük.

Abból indultunk ki, hogy a cigány önkormányzatok ismerik és azonosítani tudják a hatókörükhöz tartozó cigányságot, mégpedig olyan módon, hogy azzal az érintettek egyénileg is egyetértenek. Ha a cigány kisebbségi önkormányzat hívja el a kérdőívek személyes kitöltésére az érintett fiatalokat, akkor mintánkba nem kerül be olyan ember, aki nem vállalná cigányságát. Azokban a településekben, ahol nem működik kisebbségi önkormányzat, ott vagy a civil szervezeteket kerestük meg, vagy a szomszédos település önkormányzata kérte meg együttműködésre az érintetteket.

Munkánkat megkönnyítette, hogy Baranya megyében három nagyobb szervezetben tömörülnek az önkormányzatok, így a tömörülések vezetői közreműködésével találtunk kapcsolatot az egyes településekhez. Ezért kiváltképpen köszönettel tartozunk Kosztics Istvánnak, Gál Józsefnek és Kosztics Józsefnek a támogatásért.

A kérdőívek kitöltése kérdezőbiztosok (egyetemi és főiskolai hallgatók, tanárok) segítségével történt, a kérdezettek kisebb csoportjaiban. Technikailag úgy folyt a munka, hogy a cigány

kisebbségi önkormányzat vagy civil szervezet egy-egy településen összehívta a munkanélküli cigány fiatalokat. Közös megbeszélés, a kutatás céljának, módszerének ismertetése után került sor a kérdőívek kiosztására és kitöltésére. Egy-egy ilyen alkalommal 6-15 kérdezett volt jelen, 2-5 kérdezőbiztos segített a kitöltésben. A kisebbségi önkormányzatok vezetőinek javaslatára üdítőitalt és teasüteményt vittünk minden összejövetelre – egy esetben ebédmeghívás volt az együttműködés "ára". Így oldott és őszinte légkörben történt az információk gyűjtése.

A kérdőív gyakorlatilag csak zárt kérdésekből állt. Ezt a megoldást azért választottuk, mert tekintettel akartunk lenni a kérdezettek feltételezhető nehézségeire az írásbeli kifejezés során. A zárt kérdések másik oka az volt, hogy az igen szerteágazó kérdéskört – a tanulási motivációktól a családi körülményeken át a munkahelykeresés tapasztalataiig – így a kutatás hipotéziseinek vizsgálatára tudtuk szűkíteni. Volt azonban egy további oka is ennek a döntésünknek. Kutatásunkat bizonyos értelemben akciókutatásnak is szántuk: azzal a szándékkal fogalmaztuk meg kérdéseinket (ez nemcsak a fiatalokkal felvett, itt elemzett kérdőívre, hanem a kisebbségi önkormányzatok és civil szervezetek számára készült kérdőívre is érvényes), hogy a problémák és lehetőségek átgondolására is késztessük interjúpartnereinket.

Ez az empirikus munkában szokatlan módszer véleményünk szerint alkalmas volt a célcsoport megismerésére. Előnyeit a következőkben látjuk:
megoldottuk a hasonló kutatások nagy problémáját, a cigánysághoz tartozó személyek azonosítását,
a kérdezés legitimitását a "terepen" senki sem vonta kétségbe,
a kérdőívek kitöltését sikerült közös munkaként értelmeznünk, amelyben egyenrangú partner a kérdezett és a kérdező,

elkerültük az ilyen kutatásoknak azt a veszélyét, hogy cinkosság alakuljon ki a kérdező és a kérdezett között bármiféle hatalom kijátszása céljából,
így meggyőződésünk szerint hozzájárultunk a társadalmi kohézió erősítéséhez ahelyett, hogy a dezintegrációt erősítettük volna.

Módszerünknek hátrányai is voltak/vannak. Hátrányait a következőkben látjuk:
jelentősen több szervező munkát igényelt, mint az egyéni felkeresés és kikérdezés,
a kérdőívek csoportos kitöltése alacsonyan iskolázott emberek körében fokozott figyelmet igényel, amit nem mindig tudtunk biztosítani,
nem minden érintett tett eleget a meghívásnak, ezt pedig utólag – a módszer miatt – nem lehetett korrigálni,
az utazási költségek elszámolása esetenként gondot okozott.

Úgy gondoljuk, hogy az előnyök a hátrányoknál többet nyomnak a latban. Mindemellett a következőkben hasonló kutatások esetében törekedni kell a hátrányok csökkentésére (a jelen lévő kérdezőbiztosok nagyobb száma, területenként legalább két alkalommal történő megbeszélés, stb.).

A meglehetősen bonyolult, de a szociológiai kutatásoknál megszokottnál – meggyőződésünk szerint – korrektebb mintavétel azért volt lehetséges, mert Baranya megyében a cigány kisebbségi önkormányzatiságnak jól működő rendszere van, ami egyfelől az önkormányzatok nagy számában, másfelől azok szervezettségében és szerveződésében mutatkozik meg. Kutatásunk eredeti célkitűzését – a Dél-Dunántúl hasonló helyzetű népességének feltérképezését – azért nem tudtuk megvalósítani, mert ez a szervezettség nem jellemzi a régió egészét. Másfajta mintavételi eljárást követel meg például Tolna megye, amelynek nagyvárosaiban sem mindenütt van cigány kisebbségi önkormányzat, vagy Somogy, ahol az

önkormányzatiság működik ugyan, de nem szerveződik hasonló alközpontok köré, mint a vizsgált megyében. Mivel azonban kutatásunk éppen a fiatalok foglalkoztatásában – remélhető – szerepet játszó szervezetek megismerésére irányult, a jelen szakaszban ezt a problémát nem tudtuk megoldani.

Összesen 14 településen 347 értékelhető kérdőívet töltöttünk ki. A mintába bekerült néhány Tolna megyei fiatal is, akiknek adatait a területi megoszlás vizsgálata során nem, más dimenziókban pedig értékelni fogjuk.

Három szempontból fogjuk értékelni adatainkat. Az egyik szempont a kistérség. A kistérség a KSH besorolása szerinti településegyüttes, amely egy városból és a hozzájuk tartozó falvakból tevődik össze. A kistérségi szemléletnek az az alapja, hogy a felnőttek többsége tanulását, munkavállalását ezekben a társadalmi-területi egységekben oldja meg, illetve kívánatos volna, ha e területeken belül, tehát lakóhelyéhez viszonylag közel találna tanulási és munkavállalási lehetőséget. Ez a területi szint a szakirodalom alapján emellett olyan egység, ahol lehetséges és értelmes a gyakorlati beavatkozás. Amikor tehát elemzésünkben az eltérésekre rámutatunk, ezzel azt is sugalljuk – illetve ahol tudjuk, direkt módon is megfogalmazzuk -, hogy hol szükséges politikai, szociálpolitikai vagy egyéb eszközökkel javítani. (A közelmúltban Baranya megyében két újabb kistérséget különít el a KSH: a barcsit és a sellyeit. Ezt nem tudtuk érvényesíteni az elemzésben, mivel egyéb háttéradataink ezeket a siklósi kistérségen belül kezelik.)

Amint kutatásunk másik két vonulatából – az önkormányzatok és civil szervezetek valamint a munkaadók megkérdezéséből – is kitűnt, ezek a kistérségek sem munkahelyi kínálatuk, sem a továbbtanulási lehetőségek tekintetében nem azonosan ellátottak. A lakóhelynek a központoktól való távolsága komoly tényező a továbbtanulásban, munkavállalásban.

Az adatok értékelésének másik kitüntetett szempontja (függő változója) a válaszolók nem szerinti megoszlása. Feltételezzük ugyanis, hogy – különösen hagyományosabb közösségekben – a nők másként lépnek ki a munkapiacra, mint a férfiak, illetve másként jelentkeznek a foglalkoztatás, pénzkeresés problémái is.

Harmadik szempont a lakóhely településjellege, azaz a megyeszékhelyen, egyéb városban vagy községben él-e a kérdezett. Ennek a szempontnak az a megfontolás ad kitüntetett szerepet, hogy a települési szint legalább ugyanolyan mértékben meghatározó az életpálya alakulása szempontjából, mint a kistérség. A falu másfajta közösségeket hoz létre, másfajta magatartásokat és attitűdöket erősít vagy gyengít mint a város. Tehát mind a lehetőségekben, mind a felkészülésben eltérhet a falusi és a városi, még inkább a nagyvárosi lakótól.

További szempontot a kérdezettek életkora jelentett. Feltételeztük ugyanos, hogy a különböző életkorcsoportok más tapasztalatot szereztek tanulásuk vagy munkahelykeresésük során.

Ezeket a szempontokat az elemzés során abban az esetben vizsgáljuk, amikor magyarázó erőt tulajdonítunk nekik, tehát nem minden egyes kérdést fogunk bemutatni minden egyes szempontból.

Végezetül azt a kérdést kell föltenni, milyen jellegű a minta, azaz milyen érvényességgel, milyen népességre vonatkozó általánosítás következtetések fogalmazhatók meg kutatásunk alapján. A minta a Baranya megyei pályakezdő, munkanélküli cigány fiatalok teljes körét szándékozta a vizsgálatba bevonni. Ebből a körből kérdőívet töltöttünk ki mindazokkal, akik hajlandók voltak együttműködni velünk. A minta elsősorban a célzott kört reprezentálja, de reményünk szerint tudunk néhány

olyan következtetést is levonni, amelyek ennél szélesebb populációra is érvényes.

Nem ismerjük az adott populáció – a megyei cigányság – pontos lélekszámát, következésképpen demográfiai, oktatási, munkaügyi adatait. Empirikus kutatásunk tehát inkább esettanulmány, mint survey jellegű.

1. Demográfiai jellemzők

A kérdezettek négyötöde (**1. tábl**.) a definició szerint pályakezdő fiatal, az idősebbek egy-két évvel haladták meg a korcsoport felső határát, a fiatalabbak egy-két évvel maradtak el az alsó határtól. Valamivel több volt a férfi a nőnél. Ennek okát két tényezőben látjuk: a cigány lányok és asszonyok a férfiaknál kisebb mértékben érdekeltek a munkavállalásban; a nők az este szervezett programon kevésbé hajlamosak részt venni a férfiaknál.

A válaszolók települési szint szerinti megoszlása (**3. tábl.**) jelentős községi többletet mutat. Ez egybecseng a cigány lakosság településjelleg szerinti megoszlásával kapcsolatos országos vizsgálatok eredményeivel: a cigányság nagyobb hányada falvakban él. Ugyanakkor azt is jelzi, hogy a munkanélküliség elsősorban őket érinti, kisebb mértékben a városban élőket. A lakás jellegének vizsgálata ugyanezt az összefüggést mutatja: a válaszolók háromnegyede él családi házban (**4. tábl.**).

A minta életkori összetételének ismeretében meglepő lehet a válaszolók családi állapot szerinti összetétele **(5-6. tábl.)** Ugyanis mindössze kétötödük hajadon vagy nőtlen, túlnyomó többségük házas vagy élettársa van, ami szempontunkból nem

jelent különbséget. Minden második fiatalnak van már gyermeke is, néhányuknak három vagy annál több. A családalapítás gyakorisága persze más szempontból egyáltalán nem váratlan ebben a csoportban, és nem jelenti azt, hogy a kérdezett cigány fiatalok a magyar norma szerint túlságosan korán tették volna meg ezt a lépést: húsz évnél idősebb a válaszolóknak mintegy háromnegyede. Két dolgot azonban magával hoz ez a helyzet. Az egyik az, hogy a felnőttek – fiatal szülők – pénzkereső munkájára nagy szükség van, A másik az, hogy a mozgékonyságot – mobilitást a szó földrajzi és társadalmi értelmében egyaránt – esetleg korlátozza az ellátásra váró család. Ugyanakkor arra is érdemes figyelni, hogy ezek a zömében családos fiatal emberek késznek mutatkoznak és nagyon is érdekeltek abban, hogy önmaguk és családjuk helyzetének javítása érdekében lépéseket tegyenek.

A válaszolók nemek szerinti megoszlása igazolni látszik a férfi és női szerepek közötti különbségről hipotétikusan megfogalmazottakat: a beszélgetéseken részt vevő nők többsége asszony, ráadásul gyermekes anya. A férfiak között az egyedülállók aránya a magasabb. Úgy gondoljuk, hogy a házasság előtt álló fiatal cigány lányok kevesebb szabadságot élveznek ilyen programon való részvétel esetében, és talán kevésbé is érzik magukat érintettnek a munkavállalás kérdésében.

2. Iskolázottság és szakképzettség

A munkavállalás szempontjából természetesen ezeknek a jellemzőknek kiemelkedő szerepük van.

Mintánk iskolázottsága fő tendenciában ugyanazt a lehangoló képet mutatja, amit szociológiai kutatások a cigányság egészéről szoktak megállapítani. Ebben a fiatal korcsoportban is magas (13,5 %) az általános iskolai végzettséggel sem rendelkezők aránya, csaknem minden második legfeljebb az általános iskolát fejezte be. Közülük 4 % jutott a felnőttképzés keretében az általános iskola befejezésig, talán a szakmatanulás motiválta, hogy több mint kétszer annyi férfi mint nő (**12. tábl.**). Összesítve azt állapíthatjuk meg, hogy csak az általános iskolát vagy ennél kevesebbet végzettek a megkérdezetteknek 60 %-át teszik ki. Ha ezt az arányt összevetjük például azzal, hogy Budapesten az általános iskolát végzetteknek majdnem háromnegyede érettségit adó középiskolában tanul tovább, kirívóan alacsonynak tekinthetjük az itt talált iskolázottsági szintet.

Egyharmaduknak van valamilyen szakmai képzettsége, csak egyhuszaduk érettségizett, illetve jár érettségit adó iskolába, egyszázaduk tanul vagy tanult felsőfokon (**7. tábl.**). Igaz, mintánk speciális, mivel munkanélküli fiatalokat kérdeztünk, tehát feltételezhetjük, hogy egy teljes mintában jelentősen magasabb iskolázottságot találtunk volna. Szempontunkból azt kell még kiemelnünk, hogy ez az alacsony iskolázottsági szint oka is lehet annak, hogy a kérdezett fiatalok kiszorultak vagy be sem kerültek a munkaerőpiacra.

A nemek közötti különbségek is megfelelnek az országos tendenciáknak. A nők az általános iskola befejezéséig a férfiaknál nagyobb arányban jutottak el, a szakképzésükre viszont az jellemző, hogy a férfiak inkább szakmunkásképzőben, a nők viszont inkább szakiskolában tanultak tovább. Érettségit adó iskolában – beszámítva a felsőfokon továbbtanuló négy asszonyt is – nagyjából egyenlő arányban tanulnak, illetve tanultak.

Kistérség szerint elemezve az iskolázottsági adatokat néhány jellegzetes vonást emelhetünk ki. A viszonylag kis elemszám miatt nem minden esetben lehet megbízható következtetést levonni az iskolázottság részletes adataiból, összevonva azokat már bátrabbak lehetünk. A pécsi kistérségben a legmagasabb a legfeljebb általános iskolát végzettek aránya (75 %), ezt a szigetvári térség követi (68 %), míg a legalacsonyabb a mohácsi és a komlói térségekben (37 % és 46 %). Ugyancsak a pécsi térségben a legalacsonyabb a szakmunkásvégzettséggel (szakmunkásképző és szakiskola) rendelkezők aránya (21 %), legmagasabb pedig a mohácsi kistérségben (47 %).

Hogy ezeket az adatokat pontosabban értelmezhessük, tekintsük át a lakóhely településszintje szerinti iskolázottságot is! A megyeszékhelyen élők 86 %-a végzett legfeljebb általános iskolát (közülük 21 % még ezt sem!), értelemszerűen töredékük rendelkezik valamilyen szakképzettséggel. A többi városban a kérdezettek fele általános iskolai végzettségű, kétötödének szakképzettsége is van. Ehhez hasonló a községi fiatalok iskolázottsági szerkezete azzal a különbséggel, hogy közöttük valamivel magasabb az általános iskolát befejezettek aránya, és alacsonyabb a szakképzetteké.

A két utóbbi megoszlás alapján azt állapíthatjuk meg, hogy a megyeszékhelyen lényegében azok a cigány fiatalok maradnak munka nélkül, akiknek alacsony vagy hiányos az iskolázottsága. Ez nyilván elsősorban az élénkebb munkaerőpiaccal függ össze, de valószínű az is, hogy a munkaüggyel, munkapiaci képzéssel foglalkozó szervek lakóhelyi hozzáférhetősége is növeli a foglalkoztatási esélyeket. Ez a kedvező pozíció kisebb mértékben ugyan, de érzékelhető a kistérség egészében, ezzel magyarázható a munkanélküli cigány fiatalok igen rossz iskolázottsági szintje és szerkezete. **Ebből a helyi oktatás- és munkaügyi politika számára vonatkozóan az a javaslat fogalmazható meg, hogy a jelenleginél sokkal nagyobb figyelemet kell fordítani az**

általános iskolai lemorzsolódásra és az általános iskolát végzettek szakképzéshez való juttatására.

A megye többi kistérségében – ahol jelentős arányban vannak szakképzettek is a munkanélküli cigány fiatalok között – **az átképzésre** kellene nagyobb energiákat fordítani. A szigetvári térség jellemzője, hogy a csak általános iskolát végzettek aránya igen magas, ugyanakkor itt a legalacsonyabb az általános iskolai végzettséggel sem rendelkezőké. Ez arra utal, hogy hiányzik vagy nem elég vonzó az elérhető szakképzés.

Mivel a városokban és a községekben élők iskolázottsági szerkezetében lényegesen kisebb az eltérés a vártnál, ez arra enged következtetni, hogy a gazdaságilag stagnáló városok még saját fiataljaiknak sem tudnak munkát adni, még kevésbé a környékükhöz tartozó községekben élőknek.

A szakképzettség szintjének és irányának elemzése előzetes magyarázatot kíván. Módszerünk hátrányai között jeleztem, hogy a kérdőívek kiscsoportos kitöltése a szokásosnál több figyelmet kívánt a kérdezettek gyakorlatlansága, alacsony iskolázottsága következtében. Egyik kardinális pontot éppen a szakképzettség, illetve a szakképzettség megszerzésének a módja jelentette. A munkaügyi központok és a regionális képzési központ – tehát a munkapiaci képzés helyei – által szervezett betanító tanfolyamok például nem adnak tényleges szakmunkás-bizonyítványt, ahogyan a szakiskolai végzettség sem jelent oklevéllel elismert szakképzettséget. Tény azonban az, hogy többlet tanulást jelent az általános iskolához, különösen pedig a befejezetlen általános iskolához viszonyítva. Így amikor a középfokú végzettség megszerzésének helyére kérdeztünk (**23. tábl.),** akkor az derült ki, hogy a középfokú végzettséggel rendelkezők aránya a közvetlen rákérdezés során kapott adatoknál is alacsonyabb.

Összesen 76 férfi és 48 nő szerzett szakképesítést, a válaszolók valamivel több, mint egyharmada. A valamilyen formában szakmát szerzettek – ide értve a fentieknek megfelelően azokat is, akik formálisan nem rendelkeznek szakmunkásoklevéllel – a gazdaság különböző területeire kaptak felkészítést (**26. tábla)** . A férfiaknak több mint a fele a lakossági szolgáltató iparban szerzett képesítést. Ide soroltunk olyan területeket mint az egyes építőipari szakmák (ács, festő, burkoló, stb.), a bútorkészítés és részterületei, az autószerelés különböző területei. A másik nagyobb képzettségi területet a gyáripar körébe soroltuk (pl. hegesztő. géplakatos, cipőfelsőrész készítő, stb.) tudván azt, hogy az ilyen képzettségek egy része lakossági szolgáltatásként is felhasználható. Kisebb, de még jelentős arányú a mező- és erdőgazdálkodásban képzettek aránya (11 %). Olyan szakmákat soroltunk ide, mint traktoros, fakitermelő, szőlőtermesztő, stb.) Említenek még olyan szakképzettséget, mint kubikos, szőnyegkötő, biztonsági őr. A felsorolás azt is érzékelteti, hogy esetenként olyan képzettségekről van szó, amelyek az OKJ szerint nem minősülnek szakmának, azonban szakmai jellegű betanítást igényelnek.

A nők körében kiemelkedik (73 %) a szolgáltatásban képzettséget nyertek aránya. E csoportba olyan képzettségeket soroltunk, mint a bolti eladó, ápoló, gyors-gépíró, varrónő, segédápoló, stb., tehát ismét zömében nem OKJ-s szakmákat említettek. Egyéb szakmát a nők körében elvétve találunk.

A konkrét szakmai képzettség tükrében tehát a cigány fiatalok szakmai végzettsége még rosszabb képet mutat, mint ahogyan korábban láttuk. Ez az iskolázottsági és képzettségi szerkezet lehet az alapja annak, hogy a munkanélküliek körébe kerültek.

A Munkaügyi Központ által szervezett tanfolyamon a kérdezettek negyede vett részt, jelentősen több férfi mint nő **(29. tábl.).** Ez az arány a szakképzettséggel nem rendelkezők

számához és arányához viszonyítva még mindig alacsony, jóllehet rendkívül fontos hozzájárulást jelent a cigányság szakmai műveltségének emeléséhez az a körülmény, hogy viszonylag sok cigány fiatalnak volt és van lehetősége szakmai továbbképzésre. Úgy tűnik, hogy az egyéni motivációk és a munkaügyi gyakorlat egyaránt a piachoz való jobb alkalmazkodást segítik (más kérdés, hogy a kérdezettek körében egyelőre nem teljes sikerrel), mivel a munkaügyi képzésben részt vevők kétharmada újabb szakmai képesítést szerzett, néhányan pedig egynél többet is (**31. tábl.**)

Ez is hozzájárul hogy a kérdezettek 19 %-ának volt az adatfelvétel idején valamilyen munkája, a nők között némileg magasabb arányban találunk foglalkoztatottakat. Ez a munka a legtöbb esetben a közhasznú foglalkoztatás körében átmenetileg végzett tevékenység **(9. tábl.)**. Viszonylag jó aránynak tekinthetjük, hogy a fiatalok fele regisztráltatta magát a munkaügyi központban – ezzel van összefüggésben a munkapiaci képzésben résztvevők fentebb ambivalensen megítélt, ebben az összefüggésben azonban föltétlenül eredménynek tekinthető létszáma is.

Csaknem háromnegyedük kevesebb mint egy éve munkanélküli, akinek a tapasztalatok szerint van esélye belépni vagy újra belépni a munkaerőpiacra. A többiek – akik 1-5 éve, illetve több mint 5 éve vannak munka nélkül – a tartós munkanélküliek kategóriájába tartoznak. Igen nagy odafigyelést, rengeteg támogatást és a gazdaság dinamizálódását igényelné, hogy visszakerüljenek a foglalkoztatottak körébe (**10. tábl.)**.

3. Tervek

Az élettervek (vágyak, igények) pszichológiai, szociálpszichológiai és szociológiai értelemben is kiemelkedően fontos tényezői az egyének és társadalmi csoportok helyzetének. Hiányuk vagy irrealitásuk egyaránt arra utal, hogy az illető egyén vagy csoport nem képes irányítani saját sorsát: vagy belenyugszik helyzetébe vagy irreleváns, esetleg társadalmilag káros megoldásokat keres. A reális tervek egy-egy lépést jelentenek az egyén és csoport helyzetének javítására. Nehéz persze megítélni az élettervek realitását egy kérdőív kitöltése alapján. Becsléseket azonban lehet készíteni, amelyek elsősorban a kérdezettek helyzetére irányulnak, másodsorban a gyakorlati (politikai) beavatkozást segítik.

Először az iskolázási, önképzési tervekre, azután a munkavállalásra vonatkozó elképzelésekre kérdeztünk rá. Mielőtt ezeket elemeznénk, áttekintjük azokat a lépéseket, amelyekkel cigány fiatalok jelenlegi helyzetük elérése vagy javítása érdekében korábban megtettek.

Ahogyan korábban tárgyaltuk, a kérdezetteknek 60 %-a nem rendelkezik az általános iskolánál magasabb végzettséggel. Ugyancsak kereken 60 % azoknak az aránya, akik középfokú oktatási intézménybe jelentkeztek: az eltérés egyrészt a fel nem vettek, másrészt a lemorzsolódók számából adódik össze (**16. tábl.**).

A középfokú iskolai jelentkezés, felvétel az általános iskolai eredményekre épül. Erre nyilván mindenki többé vagy kevésbé szépítve emlékszik. Még ha feltételezzük is az osztályzatok utólagos megszépülését, ezt elsősorban az igen rossz és a közepes közötti sávban helyezzük el. A közepesek és elégségesek magas aránya indokolhatja a középfokú továbbtanulási igények alacsony szintjét. A kérdezettek egynegyede viszont kifejezetten jó tanulmányi teljesítményt ért el elmondása szerint, amit tapasztalataink alapján inkább

elfogadhatjuk realitásként (**15. tábl.**). Ugyanis a jó tanulmányi eredményűeknek is csak kevesebb mint a fele (10 %) jelentkezett érettségit adó középiskolába. A középfokú iskolázási igényeknek az indokoltnál alacsonyabb szintjét több egyéni tényező magyarázhatja. Az értelmezésben abból indulhatunk ki, hogy a vizsgált korosztály zömének idősebb tagjai (25 évesek) is a rendszerváltás idején döntöttek a továbbtanulásról. Igaz, hogy a demográfiai hullámhegy bizonyos mértékig korlátozta a továbbtanulási lehetőségeket, de egy-két éven belül tömegesen indultak új gimnáziumi és szakközépiskolai osztályok – tehát nem a férőhelyek szűkösségében kereshető a magyarázat. Fő okként valószínűleg azt kell számításba vennünk, hogy még a magukat jó és eredményes iskolásnak tekintő fiúk és lányok – és családjaik – is ritkán mertek arra gondolni, hogy az országos normákhoz, sőt átlaghoz hasonlóan érettségit szerezzenek. Mivel fiatal korcsoportban végeztük vizsgálatunkat, következtetésünk feltehetően még ma is érvényes: **a közoktatás pedagógusainak rendkívül nagy a felelősségük abban, hogy jól tanuló cigány tanítványaikat nem juttatták-juttatják középiskolába.**

Az iskolaválasztásra hatást gyakorlók közül rangsorolás nélkül hármat lehetett a kérdőívben megjelölni. Ezért a befolyást gyakorló személyek, szervezetek között nem kellett választani, gyakorlatilag mindent (mindenkit) meg lehetett jelölni, aki/amely egyáltalán szóba jöhet. Hasonlóan más csoportokhoz a kérdezettek úgy vélekednek, elsősorban önmaguk, kisebb részben szüleik javaslatára döntöttek továbbtanulásukról (**24. tábl.)**. Valójában azonban ilyen életkorban született és az életre szóló döntések hosszú szocializációs folyamat eredményei, amelyekkel az egyén észrevétlen azonosul, és saját döntéseiként éli meg. Ha a gyermek szocializációja során olyan mintákkal, modellekkel, magatartási módokkal azonosul, amelyek szerint neki "túl sok vagy túl jó vagy bizonytalan/ismeretlen" a magasabb szintű iskolázás, akkor saját döntését ennek a

folyamatnak az eredményeként úgy hozza meg, hogy beleilleszkedjék a szocializációja (környezete) elvárásaiba.

Az általános iskolai tanárok, illetve osztályfőnök tanácsa az esetek kerekítve 10 %-ában érvényesült a kérdezettek emlékezete szerint. Aligha tévedünk, ha az adatot úgy értelmezzük, ilyen arányban találkoztak ezek a fiatalok velük, a sorsukkal igazán foglalkozó, törődő tanárokkal. Nagyjából hasonló arányban tartották a kérdezettek fontosnak barátok, ismerősök, rokonok tanácsait.

A tanárokénál jóval kisebb a pályaválasztási tanácsadó vagy egyéb szervezetek hatása (1,8, illetve 0,6 % említette). Lehet magától értetődőnek tekinteni azt, hogy az iskolaválasztás előtt álló gyerek nem kér tanácsot semmilyen szervezettől – kiváltképpen, ha tudja vagy tudni véli a megfelelő döntését -, az azonban már kevésbé magától értetődő, miért nem keresik meg a cigány kisebbségi önkormányzatok vagy a fiatalok sorsáért felelősséget vállaló egyéb szervezetek az általános iskolákat, és miért nem segítenek a pályaválasztási döntésekben. Tudjuk, hogy a dél-dunántúli térség éppen ebből a szempontból kivételesen jó helyzetben van: a Gandhi Gimnázium és a Collegium Martineum részben éppen az általunk hiányolt tevékenységet végzi. A legtehetségesebbek kiválogatása azonban nem helyettesíti a rendszeres támogatást a cigány tanulók iskolaválasztásában és a pályairányításában. Ha ezt a tevékenységet a közoktatás nem vagy nem kielégítően végzi, akkor ebben a "résben" fontos szerepet játszhatnának a cigány civil szervezetek. A mintánkba bekerült fiatalok életében azonban ezek gyakorlatilag nem játszanak szerepet. **Javasoljuk a Dél-Dunántúl civil cigány szervezetei számára az aktív bekapcsolódást a középfokú továbbtanulás, szakmai irányulás támogatásába.**

A jelentkezettek igen nagy részét (20 %) nem vették föl a választott intézménybe. Bár nem kérdeztünk részletesen arra,

hányadikként jelölte meg az intézményt, a választ úgy értelmezzük, hogy semelyik kívánt iskola nem fogadta be a jelentkezőt **(18. tábl.)**

A választást elsősorban a szakma-szakterület iránti érdeklődés motiválta, másodsorban a jól jövedelmező állás reménye **(19. tábl.)** A nők és a férfiak szakválasztásának eltérő motivációs szerkezete – amit korábban magunk és mások kutatásai is elemeztek – jól kirajzolódik vizsgálatunkban is. Mindkét nem számára elsődleges – bár a lányok számára szignifikánsan kisebb mértékben – a szakma iránti érdeklődés. A remélt munkahely jó kereseti lehetőségei a férfiak esetében kétszer olyan súllyal nyomnak a latban, mint a nőknél: tradicionális társadalmunkban (ez nemcsak a cigányságra, hanem a magyar társadalom egészére érvényesnek tűnik) a pénzkereset elsősorban a férfiak dolga. Mindkét nem számára hasonlóan fontos a szakma jó munkapiaci helyzete: biztos elhelyezkedést reméltek azok, akik az adott képzést választották. Minden egyéb feltételezhető tényezőnek elhanyagolható szerepe van. **A foglalkoztatáspolitika szempontjából az a következtetés vonható le, hogy a fiatalok körében elsődleges az érdeklődés felkeltése valamely szakma iránt, így hatékonyabb a fiatalok pályairányításában való aktív részvétel.**

Úgy tűnik, hogy az üzemlátogatásnak nincsen olyan jelentős szerepe, amiként vártuk az érdeklődés felkeltésében. Olyan módszereket kell keresni, amelyek a szakterületek vonzó, kreativitást serkentő, arra építő bemutatását célozzák. Kérdéses, hogy erre a feladatra állnak-e rendelkezésre megfelelően képzett szakemberek. Kívánatos lenne, hogy akár külföldi minták adaptálásával az egyes szakmai területeket oly módon ismertessék meg a pályaválasztás leőtt álló fiatalokkal, hogy fény derüljön azok személyiségfejlesztő, a személyiség egyes vonásaira építő mozzanataira is. (A részletes bemutatás meghaladja az elemzés kereteit; pl. a traktorvezetés, mint a

nagy gépek feletti uralom, a föld megművelése, segítség a rászorulóknak, stb; a takarítás mint a rendteremtés, bonyolult gépek kezelése, kémiai anyagok ismerete, kommunikáció, stb.)

Az általános magyarországi gyakorlatból és mintánk jellegéből egyaránt következik, hogy kevés az iskolát váltók száma és alacsony az arányuk. Nem igazolódott tehát az a hipotézisünk, hogy a kérdezettek körében nagyobb arányú bizonytalankodással számolhatunk e területen is. A kérdezettek egyötöde (20 %) jelezte, hogy tanulmányai megkezdése után iskolát változtatott. Az iskolaváltoztatás indokai szinte egyénenként változnak (**22-23. tábl.).** Az iskola változtatása gyakorlatilag teljes körűen az iskola elhagyását jelenti, azaz a lemorzsolódást, ami többnyire az első iskolaévben következett be. Azt is jelentik adataink hogy aki az első – legfeljebb a második – tanévet sikerrel fejezte eb, az már többnyire eljut az iskola befejezéséig. Bár az iskolaváltó évek – az általános iskola első és ötödik osztálya, a középfokú iskola első osztálya – kritikus szakaszként meglehetősen ismertek, nincsen olyan szervezet, amely a cigány gyermekekeket és fiatalokat ezekben a váltásokban segítené.

Konkrétan rákérdezve a közeljövőre, először is azt állapíthatjuk meg, hogy elenyésző azoknak a száma, akiknek nincsenek tervei, illetve nem válaszolt a kérdésre (**32. tábl.)** Viszont a nem tervezés – apátia, belenyugvás – jeleként értelmezzük azt a választípust, amely a munkanélküliséget nevezi meg a közeljövő megvalósítandó "terveként" (19 %). A tervek sugallt iránya előli kitérést jelzi az feleségi és anyai szerepre készülés és az egyéb kategóriába sorolt válasz típus (pl. "tájékozódom a lehetőségekről"). Összesítve e kategóriákat, a kérdezettek mintegy negyedéről azt kell mondanunk, hogy nem rendelkezik olyan tervvel, konkrét jövőképpel, amely köré tanulási és munka jellegű tevékenységét szervezni tudná.

Egynegyedük tervezi, hogy valamilyen formában tovább fog tanulni, kiegészíti iskolai végzettségét, képzettségét. Tekintettel az igen kedvezőtlen iskolázottsági szintre és szerkezetre, ez az arány nagyon alacsony. A továbbtanulást tervezők többsége érettségit kíván szerezni (a 24 %-ból 13 %), ezt követi valamilyen szakmai képesítés elnyerése (7 %). Néhányan gondolnak felsőfokú továbbtanulásra és valamilyen tanfolyam elvégzésére, illetőleg a félbehagyott általános iskola befejezésére.

A legnagyobb többség – a válaszolók több mint a fele – munkát, elhelyezkedést szeretne, illetve önálló vállalkozást kezdene. Aligha meglepő, hogy a bármilyen munkahelyen elhelyezkedni kívánók között magasabb a nők, az önálló vállalkozást indítani szándékozók között a férfiak aránya.

Ha az imént magasnak minősítettük is a továbbtanulást vagy elhelyezkedést nem tervező (egyáltalán a nem tervező) fiatalok 24 %-os arányát, helyezzünk hangsúlyt a dolog másik oldalára is. Az a 76 %, amely továbbtanulást vagy munkába állást tervez, elég magas arányt képvisel ahhoz, hogy élesen szemben álljon a cigányellenes sztereotípiákkal. A kérdezettek a cigány fiatalok legkedvezőtlenebb helyzetű rétegét képviselték: alacsonyan iskolázott, zömében falusi, stagnáló gazdaságú térségben élő, munkanélkülieket. Ehhez a helyzethez viszonyítva kell értékelnünk azt, hogy háromnegyedük javítani akar saját sorsán.

A családok nagy része a tervekkel teljesen - vagy fenntartásokkal – egyetért **(33-34. tábl.):** kétötödük azért, mert megalapozottnak tartják. A családok tanulással és munkavállalással kapcsolatos attitűdjei igen széles skálán mozognak. Természetesen azt nem tudjuk megállapítani, hogy a családnak tulajdonított nézetek, attitűdök valóságosak-e, nem a kérdezettek személyes véleményének kifejezői. Mindenesetre elég jó egyezést mutatnak a fiatalok terveivel: 9 % azoknak az aránya, akik szerint családjuk véleménye az, hogy egyáltalán nem érdemes

továbbtanulni. További közel 30 % nem ilyen direkten elutasító, mert az "inkább dolgozzon, mint tanuljon" válasszal ért egyet. A választott szakma, illetve az ahhoz szükséges továbbtanulás támogatását azért nem kapják meg néhányan, mert a család túlságosan nagynak érzi a tanulással járó kockázatot. E válaszok a kérdezetteknek összesen több mint 40 %-át teszik ki. Azaz igen magas azoknak az aránya, akik úgy vélekednek, továbbtanulásukat a család nem támogatná. Ezzel szemben összesen csak 12 %-ban tulajdonítanak a családnak a továbbtanulást egyértelműen támogató véleményt.

A munkavállalás legfontosabb szempontjaira rákérdezve **(35. tábl.)** az érdeklődés irányairól, illetve a munkavállalás iránti igény erősségéről kívántunk információt kapni. A válaszlehetőségek közül egyértelműen kiemelkedik a "mindegy, hogy mit" tipus gyakorisága. 33 % számára mindegy, mit dolgozik, csak megfelelő fizetést kapjon, további 14 % számára pedig csak az a fontos, hogy egyáltalán legyen állása. A válaszadók 26 %-a számára fontos, hogy tanult szakmájában tudjon elhelyezkedni. Ezen kívül még – különösen a nők számára – lényeges, hogy a lakóhelyéhez közel legyen a munkahelye. Egyéb tényezők csak néhány fiatalnál fordulnak elő, mint például a jó nevű cég által biztosított munkahely, az egy műszakos munka, kötetlen munkaidő, a munka sikeressége. Természetesen nem gondoljuk azt, hogy a vélemények a konkrét helyzetekben mutatott magatartással egészében megegyeznek, azaz nem bizonyos, hogy legalább minden második munkanélküli cigány fiatal munkát vállalna, ha kínálnának neki. Annyit azonban megállapíthatunk, hogy munkavállalást fontos célnak és értéknek tekintik.

4. Az álláskeresés összefüggései

Ha a munkavállalással kapcsolatos konkrét terveket vesszük szemügyre, akkor világosabban látjuk, hogy a vélekedés és a magatartás között viszonylag jelentős lehet a különbség. A fiatalok kereken egytizede nem akar elhelyezkedni még, mert továbbtanul. 7 %-uknak van olyan munkahelye, ahol dolgozni fog. Tizedüknek bizonytalan állásajánlata van. A másik póluson 8 % azoknak az aránya, akik nem is akarnak elhelyezkedni a közeljövőben, de nem is tanulnak, s valószínűleg hozzájuk kell számítani a kérdésre nem válaszolók majdnem 20 %-os arányát. Ez a két, arányait tekintve hasonló csoportot (30-30 %) a konkrét tervvel rendelkezők és a sorsukkal komolyan nem foglalkozók alkotják, azaz egy képzeletbeli skála két végpontján helyezkednek el. A többiek közül a nagyobb arányú az, amely "információkat gyűjt" az elhelyezkedési lehetőségekről. Őket is inkább a bizonytalanok közé sorolhatjuk (23 %). Viszonylag magas arányban számítanak a munkaügyi központ segítségére (18 %).

Ezt az arányt a többi választípushoz viszonyítva tekinthetjük magasnak, ám alacsony abból a szempontból, milyen szerepet kellene játszania a munkaügyi központnak a fiatalok munkához juttatásában. Lényegében azok várnak a munkaügyi központtól segítséget az elhelyezkedéshez, akik rendszeres kapcsolatot tartanak ezzel a szervezettel **(37. tábl.).** A fiatalok további egynegyede alkalmanként lépett kapcsolatban a munkaügyi központtal, kereken a felének még soha sem volt kapcsolata.

A kapcsolat hiányát magyarázhatja a központ elhelyezkedése. Ezért megkérdeztük, hogy a munkaügyi kirendeltséggel volt vagy van-e kapcsolata. Ezek a kapcsolatok már sokkal intenzívebbnek és gyakoribbnak látszanak. A munkaügyi kirendeltségek sokféle módszerrel adnak hírt magukról, sokféle lehetőségét kínálják a kapcsolattartásnak. A szervezet kiadványával, a róla szóló hírekkel kevesen találkoztak, és igen alacsony azoknak aránya is, akik emlékeznének az iskolában tartott tájékoztatóra. Legtöbben

információt kértek (32 %), de voltak benn tanácsadáson és vettek részt rendezvényeken. A kérdezetteknek több mint 70 %-a volt kapcsolatban a munkaügyi kirendeltséggel. Ez a magas arány egyrészt a kirendeltségek munkáját dicséri, másrészt a fiatalok komoly érdeklődését és eltökéltségét jelzi abból a célból, hogy munkahelyet találjanak.

A kirendeltségek tevékenyégét az érintettek persze elsősorban azzal mérik, kaptak-e tényleges segítséget **(40. Tábl.)**. Tíz-fokozatú skálán értékelve a kirendeltségek munkáját, a minősítés inkább a pozitív irányba tolódik el, bár számottevő a kirendeltséggel elégedetlenek részesedése is.

A kérdezetteknek mintegy kétharmada keresett néhányszor vagy sokszor munkahelyet, a férfiak jellemző módon sokszor tettek már kísérletet erre **(41. tábl.).** Véleményüknek tehát van tapasztalati alapja.

A munkahelykeresés intenzitását is jelzi, de emellett a kapcsolatok köréről is informálnak azok a kérdések, amelyek az álláskeresés mikéntjére irányultak. Emellett ahhoz a kérdésükhöz is közelebb kívántunk jutni, milyen szerepet játszanak a cigány fiatalok álláskeresésében a munkaügyi központ és kirendeltségek mellett a kisebbségi önkormányzatok és civil szervezetek.

Három válaszlehetőséget lehetett megjelölni arra a kérdésre, hogyan szerzi be információit az elhelyezkedéshez. Itt is – ahogyan a többi hasonlóan szerkesztett kérdésben – nem volt jellemző, a három lehetőség kiválasztása, a többség legfeljebb két választ adott. Ezeknek a megoszlását elemezzük a következőkben. Az említések gyakoriságában nem az egyének, hanem a választípus előfordulását vizsgáljuk, ezért magasabb a százalékok száma **(42. Tábl.)**.

A fiatalok legnagyobb arányban az ismerősöket, barátokat jelölték meg (45 %), és igen gyakori a család említése is (21 %). Ezt magától értetődőnek is tekinthetjük, azonban azt is érdemes hangsúlyozni, hogy a cigány fiataloknak ebben a körében a család és az ismeretségi-baráti kör rendszerint nincsen jobb helyzetben, nem tájékozottabb az érintetteknél. Kissé élesen megfogalmazva, a "vak vezet világtalant" helyzet fordulhat elő leggyakrabban. Ugyanakkor az egyes közösségek biztonságot jelentenek a fiatal számára, ezért is fordul legtöbbször a meghitt körhöz kritikus élethelyzeteiben.

Az újságok és a munkaügyi kirendeltségek egyaránt az válaszok 27 –27 %-ában fordulnak elő. Ezzel az említési gyakorisággal közvetlenül a családi-baráti kör után következnek. A cigány kisebbségi önkormányzatok mérsékelt szerepet játszanak az informálásban (8 %), s még ennél is ritkábban kapnak információt a civil szervezetektől (4%).

Az elhelyezkedésben tényleges segítségben még nagyobb arányban számítanak a fiatalok a szülőkre, családtagokra és a barátokra (39 és 31 % az említések gyakorisága) **(43. tábl.)** E legszűkebb körön kívül csak a munkaügyi központokat és kirendeltségeket említették gyakrabban (24 %), azaz csaknem ugyanolyan arányban várnak innen információt, mint segítséget. Az önkormányzatok és civil szervezetek szerepét elenyészően kevesen említették. Sokkal nagyobb, elszomorítóan nagy az olyan válaszok aránya, mint hogy senki sem segít, találomra választ céget. **E két kérdés alapján úgy tűnik, hogy a hozzátartozókon kívűl egyetlen szervezet nyújt az elhelyezkedéshez számottevő támogatást, a munkaügyi szervezet.** Ez egyaránt mutatja ennek az intézménynek a fontosságát és rendkívül nagy felelősségét.

A munkaügyi központ és a kirendeltségek elsősorban a legalacsonyabban iskolázottak fontos reménységei. Az általános

iskolánál kevesebbet vagy csak általános iskolát végzettek körében 30 % körüli ennek említése. Tendenciaszerűnek látszik, hogy minél alacsonyabb iskolai végzettségű a kérdezett, annál gyakrabban vár segítséget a cigány önkormányzattól és egyéb civil szervezettől (15% és 6 %). Ez azt is jelzi, hogy a fiatalok tudatában vannak annak, hogy a hozzájuk hasonlóan igen alacsony végzettségű családtagok, barátok nem tudnak számottevő segítséget nyújtani a munkahely keresésében.

Kistérségenként elemezve a megoszlásokat A munkaügyi szervezet választásának igen eltérő gyakorisága érdemel figyelmet. A szigetvári és a pécsi térség fiataljai jóval nagyobb mértékben támaszkodnak rá, mint a többi térségben (39 és 27 a megfelelő arányok). Ugyanebben a két térségben rendkívül alacsony azoknak a válaszoknak a gyakorisága, amelyek a teljes magukra hagyatottságról árulkodnak (4 %) – szemben a komlói és a siklósi térségekkel, ahol a válaszadó 29 % és 26 %-a nem számíthat senkire. A pécsi kistérségben számottevő gyakorisággal említették a kisebbségi önkormányzatot és egyéb civil szervezeteket is. Az előbbi megoszlásokat vizsgálva azt állapítottuk meg, hogy az iskolázottsági szint csökkenése arányában gyakrabban várnak segítséget a fiatalok az önkormányzatoktól, civil szervezetektől. A jelen adatsor arra utal, hogy **a pécsi és szigetvári munkaügyi központ, kirendeltség feltehetően nagyobb aktivitása vagy hatékonysága mellett az ott működő cigány szervezetek hatékonyságával is összefügg a rájuk való gyakori hivatkozás, és a senkitől segítséget nem remélők igen alacsony aránya.**

5. A kudarcok okai

Választ kerestünk arra a kérdésre is, milyen tényezőkben látják a fiatalok annak okát, hogy nem sikerült munkahelyet találniuk. Kérdéseinknek ebben az utolsó csoportjában akartunk információt gyűjteni arról, milyen a fiatalok önképe, önértékelése, továbbá arról a kényes problémáról, érzékelnek-e, érzékeltek-e diszkriminációt az álláskeresés során. Előre kell bocsátanunk az interjúkészítés során tett megfigyelésünket, hogy a fiatalok igen ambivalensen viszonyultak a diszkriminációra irányuló közvetlen kérdésünkhöz: egyesek megkérdezték ugyanis, "szabad-e" nyíltan leírniuk tapasztalataikat. Szóban elmondták – hála nyilván a kérdezés őszinte légkörének -, de egyesek kockázatosnak tekintették, hogy le is írják. A névtelenség hangsúlyozása győzte meg őket – már akit meggyőzött – arról, hogy nem lesz következménye rájuk nézve, ha a véleményüket leginkább tükröző választ húzzák alá. Egy másik kutatás tárgya lehetne, miért tekintik kockázatosnak az őket ért diszkrimináció említését a fiatalok. Jelenleg csak találgathatunk. A legvalószínűbbnek azt tartjuk, hogy a kérdezők – függetlenül attól, hogy esetleg mindegyikük, többségük vagy néhányuk maga is cigány volt – a többségi társadalmat, a "fehér" társadalmat képviselték, amelyet a kérdezettek nem akarták, vagy nem merték megsérteni azzal, hogy nyíltan diszkriminációval vádolják. Akár jó ez a hipotézis, akár nem, látni fogjuk, hogy a válaszol ebben a dimenzióban kevésbé koherensek, mint egyéb kérdésekben.

Az elhelyezkedés sikertelenségének okára **(44. tábl.)** kérdezve – szemben az elhelyezkedésben várt segítséggel – a család, a barátok szerepe kicsiny (7 %), az a válasz pedig, miszerint nincs ismeretsége nem a csalási és baráti kötelékek vagy támogatás hiányára utal, hanem arra társadalom működéséről nyert azon tapasztalatra, miszerint az elhelyezkedéshez "ismeretség", azaz protekció szükséges (23 %). A megjelölt leggyakoribb ok, amit meglepően realistán látnak e fiatalok, a hiányzó vagy nem megfelelő képzettség (50 %). Ritkábban említették, hogy nem

jártak tanfolyamra (6%), ami a tartalmilag az előző válaszokhoz hasonló hiányosság. A férfiak és nők közötti különbség is az önértékelés realizmusára utal: több nő, mint férfi említette ezeket a hiányosságokat az elhelyezkedés meghiúsulásának okaként. A felsorolt többi tényező egy-egy válaszban jelenik csak meg (modor, megjelenés, tehetség, fizikum), s alig valamivel gyakrabban utaltak diszkriminációra (3,6 %).

A kérdezettek iskolai végzettsége szerint megoszlás aláhúzza a fentieket: az iskolázottságbeli hiányosságbeli okokkal elsősorban az alacsony iskolázottságúak magyarázzák a sikertelenséget, a nem megfelelő képzettség a szakképzetteknél játszik szerepet. Az ismeretség hiányának a képzettek tulajdonították elsősorban a sikertelenséget. A többi lehetséges ok említése szórványos, és nem mutat összefüggést az iskolázottság szintjével.

A lakóhely településszintje szerint is a fenti összefüggések rajzolódnak ki, és újból az önértékelés nagyfokú realitása mutatkozik meg: az ismeretség hiányát legkevésbé a pécsiek, leginkább a községekben élők jelölik meg a sikertelenség okaként, talán hasonló tendenciát jelez, hogy a nem megfelelő modorra, megjelenésre, fizikai adottságokra inkább csak a községben élők utaltak, ugyancsak számukra jelent kizárólag problémát a közlekedés. Talán a pécsiek nagyobb etnikai tudatosságát ("merészségét", civis öntudatát) jelzi, hogy diszkriminációt ugyanannyi pécsi, mint egyéb város vagy község lakója említett.

Munkanélküliségük okát a kérdezettek többsége tehát nem roma/cigány mivoltában, nem a potenciális munkaadók cigányellenességében, hanem személyes adottságaiban látja. Ez azt jelentheti, hogy hajlandók együttműködni olyan programokban, amelyek ezen adottságok megváltoztatására irányulnak.

A helyzet- és önértékelést azért mondtuk realistának, mert a válaszokban az tükröződik, hogy a fiatalok látják saját hiányosságaikat, amelyek miatt kiszorulnak a munkaerőpiacról, illetve koherens képük van a társadalom működéséről abban a tekintetben, hogyan lehet munkahelyhez jutni. Egyszerűsítve úgy foglalhatjuk össze a fentieket, hogy ha magasabb iskolai végzettséggel, szakképzettséggel vagy jobb szakképzettséggel, és/vagy több hasznos társadalmi kapcsolattal rendelkeznének, akkor valószínűleg lenne munkahelyük.

A kérdés másik oldala, hogy ha ezen hiányosságok jellemeznék ugyan őket, de nem lennének cigányok, akkor is munkanélküliek lennének-e. A fiatalok tudják, hogy hasonlóan alacsony iskolázottsággal, hasonlóan kevés befolyásos ismerőssel azért sokaknak sikerül elhelyezkedniük. A vélt vagy valóságos versenytársak azonban nem cigányok. Az alaphelyzetet úgy illusztrálják a kérdezettek, hogy ha egy cigány és egy nem cigány jelentkezik ugyanarra a munkára, akkor soha nem a romát választják. Egy másik alaphelyzet az, hogy a munkaerő-felvételt hirdető cégnél éppen betelik minden üresedés, amikor a cigány fiatalra kerülne sor. A diszkriminációt nehéz tetten érni, mivel annyit a munkáltatók már megtanultak, hogy a nyílt megkülönböztetésnek vannak bizonyos kockázatai.

Nehéz meghatározni a hátrányos megkülönböztetés eseteit azért is, mert elképzelhető, hogy nem mindig diszkrimináció az, amit elszenvedői így értékelnek: lehet, hogy nem etnikai, hanem egyéb ok van a jelentkező cigány fiatal elutasítása mögött, lehetséges, hogy tényleg beteltek az üres helyek, amire ő jelentkezett. Ám két-három ilyen tapasztalat átélése vagy hallomásból való megismerése joggal ébreszti az egyénben azt a gyanút, hogy nem véletlenek sorozatának szenvedő alanya, hanem törvényszerűség van a különböző munkaadók hasonló viselkedésében. Miután ez a gyanú fölébredt, akkor már könnyen

táplálkozhat a vélt vagy valóságos diszkrimináció eseteivel. Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a roma/cigány emberek számára legalább annyira ismert a cigányellenesség létezése, mint a társadalom egyéb csoportjai számára, s elszenvedői érthető módon érzékenyebbek ennek különböző formáira, mint a kívülállók.

Ezért kérdeztünk rá egyenesen a diszkriminációra (**45 tábl.)**. Három lehetőség között lehetett választani: igen; nem, de hallott róla; nem. A közbülső lehetőséget úgy értelmezzük, hogy ha az kérdezett önmaga nem is került szembe hátrányos megkülönböztetéssel, minden álláskeresés során fel van készülve arra, hogy ilyen keserű tapasztalatban lesz része. Talán joggal feltételezhetjük, hogy a két válasz között az egyéni magatartásban – amelyet ilyen tapasztalatok után alakít ki az ember - nincsen jelentős különbség. A kérdezettek közül **mindössze 19 % azoknak az aránya, akik nem tapasztaltak hátrányos megkülönböztetést munkahely keresés során** sem személyesen, sem nem hallottak ilyenről. A nem válaszolókat leszámítva is (11 %) a pályakezdő cigány fiataloknak több mint kétharmada számol vagy kell számolnia azzal, hogy etnikai hovatartozása miatt hátrányos megkülönböztetésben lesz része. Elkeserítően magas arány még akkor is, ha tudjuk, véleményekről és nem tényekről van szó: **a szorongás valódi.** Meglepőnek tűnhet, hogy a pécsiek (akik között ha számban nem is volt nagy, de a többi településtípusban élőknél jóval gyakoribb volt a diszkriminációra panaszkodók aránya) között a legmagasabb a hátrányos megkülönböztetést nem érzékelők aránya. A diszkriminációval szembekerültek aránya legmagasabb a községekben élő cigány fiatalok között. Kistérségenként elemezve a válaszokat, a siklósi és a mohácsi térségben leggyakoribb a hátrányos megkülönböztetés tapasztalata, a komlói térségben pedig a legritkább.

Ezután a diszkrimináció okait kérdeztük meg **(46. Tábl.).** Az előre megadott válaszokat három csoportba sorolhatjuk. Az egyik csoportba olyanok tartoznak, amelyek nehezen vagy egyáltalán nem változtathatók meg. Ezen belül egyesek közvetlenül a származással függenek össze, s ezért egyáltalán nem vagy csak az etnikai identitás csorbítása árán változtathatók meg: bőrszín, név, külső megjelenés; nem etnikai jellegű és megmásíthatatlan adottság az életkor, és a nem. A másikba olyanok sorolhatók, amelyek képzéssel, neveléssel módosíthatók, nem követelik a általában az identitás, konkrétan az etnikai identitás feloldását: megjelenés, modor, iskolai végzettség. A harmadikba a szociális helyzet összetevői sorolhatók: lakóhely, iskolai végzettség, családi állapot.

A nyílt cigányellenes diszkrimináció érzékelése (az első csoportba sorolható kérdések) a döntő tapasztalat a fiatalok körében: **a bőrszín (45 %) után közvetlenül a név (31 %) alapján ismerik fel és utasítják el a jelentkezőket a munkáltatók**. A családi néven lehet változtatni – ismét csak külön kutatást érdemelne a névváltoztatások vizsgálata általában és a vélt vagy inkább valóságos diszkrimináció elkerülése érdekében! -, a bőrszínen nem. A külső megjelenés a csak részben etnikai adottság, ez magyarázhatja az említések gyakoriságát (16 %). Ebben a választípusban a férfiak és a nők között nincsen különbség. A nem és az életkor nem változtatható feltétel, s a reális helyzetfelismerést tükrözi, hogy e két választípus a nőknél jelentősen gyakoribb mint a férfiaknál: a nők a férfiaknál az életkort háromszor, a nemi hovatartozást pedig nyolcszor olyan gyakrabban említik diszkriminatív tényezőként. Az egyén számára viszonylag könnyen – az identitás feladás nélkül – megváltoztatható tényezőknek a hátrányos megkülönböztetésben csekély szerepe van. Számottevő azonban a **lakóhely, mint diszkriminatív tényező említése:** a válaszok között 14 %-os arányban fordul elő. Összesítve némileg kiélezetten azt állapíthatjuk meg, hogy **a munkapiacon**

leginkább hátrányos helyzetben a sötét bőrű, jellegzetes nevű, faluban élő, nem nagyon fiatal cigány asszony van.

A kérdezetteknek sem az iskolázottsági szintje, sem lakóhelyének településjellege szerint nincsen jelentős különbség a helyzetértékelésben a bőrszín, a név és a külső megjelenés fontosságnak megítélésében. A lakóhelyet nyilvánvaló módon a községben élők érzékelik diszkriminatív tényezőként.

Bár igen magas a hátrányos megkülönböztetést tapasztalók aránya, viszonylag kevés (mindössze 400) értékelhető választ kaptunk arra a kérdésre, mit tesz azért, hogy elkerülje a diszkriminációt (**47. Tábl.)**. Ennek magyarázata elsősorban az lehet, hogy legtöbbször a megváltoztathatlan vagy nehezen változtatható adottságokat érzékelik a diszkrimináció alapjaként. Aki úgy tapasztalja, hogy elég egyetlen pillantást vetni az arcára, cigányként határozza meg és utasítja el a potenciális munkaadó, az nemigen láthatja annak értelmét, hogy képzettségén, fellépésén nagy fáradsággal javítson a munkavállalás reményében. **Az etnikai diszkriminációnak, a mindennapi rasszizmusnak egyik legveszélyesebb hatása az, hogy mintegy megbénítja az elszenvedőt, hiábavalónak, feleslegesnek mutatva azokat az erőfeszítéseket, amelyeket sorsa jobbra fordítása érdekében tehetne.** Figyelmét, energiáit legfeljebb a megalázó társadalmi helyzet feldolgozására irányítja, nem pedig sorsának alakítására, hiszen erre – úgy érzi – kevés a lehetősége.

A kérdésünkre adott válaszok gyakoriságában az tükröződik, hogy kevés eszköz áll a kérdezett fiatalok rendelkezésére védekezni az őket ért vagy a jövőben esetleg érő hátrányos megkülönböztetés ellen **(47. tábl.)**. 26 % azon válaszok aránya, hogy az illető semmit nem tesz azért, hogy elkerülje a diszkriminációt. Ugyanakkor azt is látni kell, hogy a lehetséges módszerek választása nagyon is komoly és konstruktív attitűdökre, az alkalmazkodó magatartás szándékára utal.

(Egyetlen fiatal válaszolta keserű iróniával, hogy "fehérítő krémet használok", s egy másik, hogy "nincs lehetőség bármit tenni".) A társadalmi tanulás fontos eredményének tekintjük, hogy ugyanennyien ügyelnek a jövőben az öltözködésükre, sokan javítani szándékoznak modorukon (7 %). Az öltözködés fontossága más dimenzióban is kiemelkedik: lehetséges ugyan, hogy a fiatalok mondhatni természetes igénye jelentkezik e választípus gyakoriságában, mégis hajlunk inkább arra, hogy az előnyös megjelenés és a jó első benyomás fontosságának felismerésére utal, s ennyiben ténylegesen társadalmi tanulási folyamat eredményének tekinthetjük. Tizedük úgy véli, ha megtanul egy jó szakmát, el tudja kerülni a hátrányos megkülönböztetést. Egy-egy konkrét helyzet megoldására irányul az a válasz, hogy "öntudatosan lép fel", azaz tiltakozik az egyenlőtlen bánásmód ellen (18 %). Ez a magatartás annyiban hasonlít semmit nem tevéshez, hogy nem tartalmaz cselekvési tervet. Távlatosabb gondolkodást jelez az a válasz, hogy az illető bizonyítási lehetőséget kér (24 %), mivel itt a diszkrimináció elutasításán túl konstruktív elem is beépül. A "bizonyítás" magában foglalja a személyes adottságok kibontakoztatásának lehetőségét és az etnikai sztereotípiák felülvizsgálatára való késztetést ("hogy a társadalom rájöjjön, vannak a cigányok között is jó, értékes és dolgozni akaró emberek").

A lakóhely jellege szerint jellegzetes különbségek vannak a válaszok gyakoriságában. A pécsiek leggyakoribb választása a bizonyítási lehetőség igénylése (41 %), a modor és az öltözködés javítása is kiemelkedik (24 % és 35 %). Az egyéb városokban élők is leggyakrabban bizonyítási lehetőséget kérnek (29 %), de a pécsieknél jóval kisebb arányban. Náluk a "semmit nem tesz" válasz is gyakori (24 %), és a községekben élők elsősorban ezt választják (28 %). A községi lakosok emellett az öntudatos fellépést preferálják (20 %). Összességében azt állapíthatjuk meg, hogy a települési "lejtőn" lefelé haladva csökken azon válaszok gyakorisága, amelyek valamilyen cselekvésre,

alkalmazkodásra vonatkozó elgondolást tartalmaznak. Nehéz ezt másként értelmezni, mint úgy, hogy a munkanélküliség, különösen az ifjúsági munkanélküliség személyiségromboló hatásai a leghátrányosabb helyzetben élőket sújtják leginkább, akiknek másoknál kevesebb esélyük van életükön változtatni.

Kistérségenként vizsgálva a válaszok gyakoriságát jól látszik, hogy a megyeszékhely kisugározza hatását a térségére is, alapjában ugyanolyan a válaszok gyakoriság szerinti megoszlása, mint a pécsi lakosoknál. Az ellenkező végletet a mohácsi és a komlói kistérség képviseli. Az itt élők jelentős része "semmit nem tesz" a diszkrimináció elkerülésére, emellett az öltözködésre fordított nagyobb figyelem az egyetlen gyakrabban említett alkalmazkodó magatartás. A mohácsi és a komlói kistérség munkanélküli cigány fiataljai e tekintetben jelentősen passzívabbak, mint a település szerinti megoszlás alapján a községekben élők. A siklósi és a szigetvári térség fiataljainál egymástól is eltérő mintázatot találunk. A siklósiaknál ugyanolyan gyakori a "semmit nem tesz" válasz, mint a mohácsiaknál, viszont kiugróan magas (25 %) az öntudatos fellépés választása, a pécsiekéhez hasonló a bizonyítási lehetőséget igénylők, és a tanulást választók aránya. A modor és az öltözködés javítása náluk gyakorlatilag nem fordul elő. A szigetvári kistérségben élőknél a passzivitást választók aránya a alacsonyabb valamennyi térségnél (11 %), sokan akarnak jobban ügyelni az öltözködésre, s magas a bizonyítási lehetőséget választók aránya (21 %) is. A két térségben adott válaszok szerkezetének különbségét nem tudjuk értelmezni, azt azonban megállapíthatjuk, hogy mindkét területen az alkalmazkodó magatartások dominálnak: a választások szerkezete és tendenciája közelebb áll a pécsi térséghez, mint a mohácsihoz és a komlóihoz.

Végezetül megkérdeztük, melyik módot találja leginkább alkalmasnak az álláskereséshez (**48. tábl.)**. Azt akartuk

megtudni, hogy a diszkrimináció érzékelése módosítja-e az állásra való jelentkezés választott módját: pontosabban azt vártuk, hogy a személyes jelentkezés esetleg kevesebbre fogják értékelni a munkáltatók (feltételezett) cigányellenes előítéletei miatt. Valójában azonban – ahogy a munkahelykereséssel kapcsolatos kérdéseinkben is – a baráti és rokoni kapcsolatokon keresztül történő jelentkezést a kérdezettek harmada (32 %) véli leghatékonyabb módnak. Igen csekély azoknak az aránya, akik a telefonon vagy írásban történő jelentkezést választják (2 % és 3 %), amit persze indokolhat egyfelől a telefon hiánya, a telefonon történő ügyintézésben való gyakorlatlanság, másfelől az alacsony iskolázottsági szint miatt a gyenge íráskészség, továbbá persze a szóba jöhető állások jellege is. A túlnyomó többség személyesen jelentkezik (50 %) akkor is, ha újsághirdetés útján kapja az információt (5 %). A módszer kiválasztásában elsősorban a lakóhelynek van szerepe: a pécsi és a városi lakosok nagyobb mértékben preferálják a személyes jelentkezést, a községiek a rokoni és baráti közvetítést. Ebben nyilván nemcsak az egyes közösségek eltérő mértékű tradícionalitása játszik szerepet, hanem egyszerűen az a tény is, hogy a községekben élők nehezebben tudják végigjárni a potenciális munkahelyeket.

A bemutatott eltérésekben véleményünk szerint kifejeződnek az egyes térségek gazdaságának és társadalmának adottságai, lehetőségei, de hozzájárulnak azok a szervezetek is, amelyeknek szerepe van akár a foglalkoztatásban, akár a társadalmi kohézió erősítésében: a munkaügyi szervezetek az egyik, a kisebbségi önkormányzatok és civil szervezetek a másik oldalon.

6 Összefoglalás és javaslatok

Empirikus kutatásunkban pályakezdő munkanélküli cigány fiatalokat kerestünk fel Baranya megyében abból a célból, hogy megismerjük nézeteiket jelenlegi helyzetükről, terveiket és kilátásaikat arra, ahogyan helyzetüket javíthatnák. Választ kerestünk arra a kérdésre, milyen szerepet tulajdonítanak az egyes szervezeteknek – munkaügy, kisebbségi önkormányzat, civil szervezet – az elhelyezkedésben. Végül azt a kérdést próbáltuk meg körüljárni, tapasztaltak-e diszkriminációt munkahely-keresés közben, s ha igen, milyen fontosságot tulajdonítanak ennek kudarcukban, vannak-e eszközeik, módszereik, elgondolásaik az ilyen helyzetek megoldására. Az alábbiakban néhány fontosabb megállapításunkat foglaljuk össze.

A fiatalok iskolázottsága rendszerint igen alacsony, képzettségük hiányzik vagy szintén alacsony szintű (a magukat szakképzettként besorolók többsége sem OKJ-s szakmával rendelkezik). **A munkanélküli fiatalok iskolázottsági és képzettségi szerkezete annál jobb minőségű, minél hátrányosabb helyzetű a lakóhely települése vagy kistérsége.** Ez a kézenfekvőnek is tekinthető megállapítás azt az elszomorító következményt is magában foglalhatja, hogy ezeken a területeken csökkenni fog a tanulási motiváció, mivel a mindennapi tapasztalat azt mutatja, hogy a "tanultak" sem tudnak elhelyezkedni. **Sürgős teendője a munkaügyi szervezeteknek,** hogy ösztönözze ezekben a térségekben a foglalkoztatási alapok igénybe vételét elsősorban a viszonylag iskolázottabb fiatalok bevonására. A kisebbségi önkormányzatoknak és a civil szervezeteknek ebben nagy szerepe lehetne, amint abban is, hogy ösztönözze a munkanélküli fiatalokat (és idősebbeket) a regisztrációra.
Az általános iskolát végzett fiatalok iskolai eredményei a ténylegesnél jóval nagyobb arányban indokolták volna a továbbtanulást. Ez és az általános iskolából kiesettek, lemorzsolódók magas aránya a közoktatás felelősségének kérdést veti fel. Úgy tűnik, a közoktatás, a pedagógusok még mindig nem

fordítanak elegendő figyelmet cigány tanítványaik eredményes iskolai továbbhaladására, s ami még ennél is elszomorítóbb, pályairányítására sem. **A kisebbségi önkormányzatok fontos feladata, hogy ösztönözzék és az iskolákat feladataik jobb megoldására, és segítsenek a cigány fiatalok eredményesebb és magasabb színvonalú továbbtanulásában.**

A munkahely keresésében a fiatalok nagy mértékben számítanak a szűkebb közösségre (családra, barátokra), konkrét segítséget azonban döntő mértékben a munkaügyi szervezettől várnak. **E segítségnyújtásban szerzett tapasztalatok kistérségi eltérései a munkaügyi kirendeltségek munkájának – és lehetőségeinek – különbözőségére utalnak.** Az iskolai végzettség csökkenésével növekszik a kisebbségi önkormányzatoktól és civil szervezetektől remélt támogatás, ami **az önkormányzatok** egyik fontos szerepkörét is kijelöli.

Fontos tudni, hogy a fiatalok túlnyomó többsége munkanélkülisége okát nem a "nagy társadalomban" keresi, s ez reményt ad arra, hogy **a kiutat sem a társadalom elleni - önpusztító – lázadásban látja.** Ez azonban csak az itt és most regisztrált helyzet, amely megváltozhat, ha hosszabb időn keresztül, huzamosabban hiányoznak a konstruktív megoldások.

A cigány fiatalok csaknem mindegyike személyesen vagy hitelesnek tekintett beszámolóban találkozott már a cigányellenes diszkriminációval munkahely keresése során. A hátrányos megkülönböztetést zömmel antropológiai jegyeiknek tulajdonítják, és jogilag megfoghatatlan helyzetekben érzékelték. Jelentős mértékben kevéssé hatékony vagy inadekvát módszerekkel próbálkoznak a helyzetek megoldására. Optimális megoldást persze az jelentene, ha a társadalom ki tudna küszöbölni minden, az alkotmány által tiltott diszkriminációt. Amíg ebben nem bízhatunk, addig a munkapiaci vagy egyéb képzést szervezők figyelmét hívjuk fel annak fontosságára, hogy **minden, a munkanélküli cigány fiatalokra irányuló képzésben kapjon szerepet a diszkriminatív helyzetek megoldására irányuló felkészítés.** Kívánatos volna, ha az ilyen

jellegű felkészítésben a kisebbségi önkormányzatok és civil szervezetek képviselői is részt vennének.

Cserti Csapó Tibor

A kutatásnak ebben a fázisában a régióban működő cigány kisebbségi önkormányzatok tevékenységét vizsgáltuk, illetve azon civil szervezeteket, amelyeknek feladatkörükből, tevékenységi körükből adódóan bármely közük lehet a települések cigány lakosságának életkörülményeihez (cigány civil szervezetek, roma klubok, kulturális egyesületek, alapítványok …). A vizsgálat a szervezetek tevékenységének csak azt a részét érintette, amely a cigány pályakezdő fiatalok munkaerőpiaci helyzetének javítására irányul.

A vizsgálat során elsősorban Baranya megyére koncentráltunk, itt kerestük fel a legtöbb szervezetet. A másik két megyében előzetes, más kutatások során nyert tapasztalatainkra, a pályakezdő munkanélküli fiatalok helyzetével foglalkozó regionális, illetve megyei intézmények információira, valamint a Somogy és Tolna megyékben tevékenykedő megyei cigány szövetségek vezetőinek tapasztalataira alapoztunk. Ezenkívül Somogy és Tolna megyékben a Baranya megyei adatokkal való összevethetőség érdekében mélymerítés szerűen megkérdeztünk néhány települési cigány kisebbségi önkormányzatot is. A kutatás területének ilyetén leszűkítését indokolják előzetes tapasztalataink és a megyei szervezetek, munkaügyi központok véleménye, amelyekből arra következtettünk, hogy a három megye adottságaiban, cigány kisebbségi önkormányzatainak, civil szervezeteinek lehetőségeiben, tevékenységi területében (ezeket kívántuk e vizsgálatsorral feltárni) nincsenek érdemi eltérések. Így takarékossági okokból nem láttuk indokoltnak végigkérdőívezni mindhárom megye összes szervezetét.

Baranya megyében az adatfelvétel kérdőívvel, a szervezetek vezetőinek személyes megkérdezésével történt.

A vizsgálat során Baranya megyében 51 szervezetet kerestünk fel, ebből 32 cigány kisebbségi önkormányzat, 19 egyéb civil szervezet volt. Somogy megyében 9, Tolnában 7 kisebbségi önkormányzatnál került sor a vizsgálatra az összehasonlító adatok végett.
A kérdőíveket munkatársaink a szervezetek vezetőivel, az egyes kérdéseket megbeszélve töltötték ki.
A kérdőív egyes kérdéseire azok jellege miatt a megkérdezettek értelemszerűen nem tudtak pontos választ, számszerű adatokat szolgáltatni. A felmérés elsősorban nem is a pályakezdő cigány fiatalok helyzetének pontos, számszerűen alátámasztható fetárására irányult (hiszen a probléma közismert), sokkal inkább arra kerestünk választ, mit tesznek, mit tehetnek a civil szervezetek és a kisebbségi önkormányzatok a helyzet javítására, mennyire rendelkeznek információkkal, bejáratott eszközökkel, elképzelésekkel, "mennyire vannak képben" e kérdéskörben. Az egyes kérdésekre adott (néha teljesen irreális) válaszok - mint látni fogjuk – pontosan erről tanúskodnak.
Fontosnak tartottuk azonban, hogy megismerjük a politikai és a civil szféra attitűdjét, a pályakezdő cigány fiatalok álláskeresésében betöltött szerepét és elképzeléseiket e szerepről. S itt kapcsolódik a kutatás e részterülete a vizsgálatok fő irányához, a pályakezdő cigány munkanélküli fiatalok kérdésköréhez.

Rögtön az adott településen élő pályakezdő cigány fiatalok számának megbecsülésénél kitűnt a szervezetek vezetőinek korábban említett tájékozatlansága. Értelemszerűen a legpontosabb adatokkal e kérdésre a kisebb települések, községek szervezetei rendelkeztek (mutatja ezt az is, hogy egy településen megkérdezett különböző szervezetek megközelítően ugyanazon számokat adták meg), hiszen e kis lélekszámú közösségekben jobban ismerik az ott lakókat, az egyes emberek sorsát, helyzetét. Baranya megyében a legpontatlanabb és

legnagyobb szóródást mutató adatokat Pécsett kaptuk a különböző szervezetektől (a cigány pályakezdők létszára vonatkozóan 2000 főtől egészen 12000-ig, utóbbi érték irrealitását, mutatja, hogy a város összes roma lakossága nem éri el ezt a számot).
Pécsett ezért a legalacsonyabb értékkel számoltunk, a többi településkategóriában az egyes településeken kapott lélekszámokat adtuk össze. (ld. 1. táblázat)

BARANYA MEGYE	Pályakezdő cigány munkanélkü-liek száma	Programokon részt vett fiatalok		A sikeresen elhelyezkedett fiatalok	
		száma	a pályakezdő munkanélküliek %-ában	száma	a programokon részt vettek %-ában
Pécs	2000	150	7,5	70	47
Városok (Pécs kivételével)	542	65	12	22	34
Községek	518	126	24	35	27
Összesen	3060	341	11	127	37

A megkérdezett szervezeteknek Baranya megyében a pályakezdő cigány fiatalok több, mint felével (55%) van rendszeres kapcsolata, 1/3-ával alkalomszerűen, 12%-ával pedig nem tart kapcsolatot. Tolna megyében az összes megkérdezett rendszeres kapcsolatban van a pályakezdőkkel. Somogyban rendszeres a kapcsolat a szervezetek 62%-nál, nem rendszeres 38%-uk esetében.
A kisebbségi önkormányzatok, illetve a civil szféra egyik feladata lehet a pályakezdő cigány fiatalok elhelyezkedési nehézségeinek megoldása terén, hogy kapcsolatot tartanak fenn e fiatalokkal, közvetítik számukra az információkat elhelyezkedési

lehetőségekről, tanfolyamokról, képzési lehetőségekről, pályázatokról.

E feladat ellátásához egyrészt a fiatalokkal kell rendszeres kontaktusban lennie a szervezeteknek, másrészt az információforrásokkal (szakmai kamarák, munkaügyi központ, iskolák, szakképző intézmények, munkáltatók …).
Kiderült, hogy a baranyai szervezetek 1/3-át nem, vagy csak nagyon ritkán keresik fel problémáikkal az érintettek. Csak a szervezetek ¼-ének van a vonzáskörzetben élő összes állás nélküli fiatallal kapcsolata. A kulturális rendezvények látogatottsága terén jobb a helyzet, a szervezetek 15 %-ának egyáltalán nem volt ilyen jellegű rendezvénye, 13%-uknak a rendezvényeit csak a fiatalok kevesebb, mint fele látogatta (néhányan vagy senki), 72%-uk azonban rendszeres kulturális kapcsolatokat ápol velük (A fiatalok fele, több, mint fele vagy mindenki). Somogy megyében sokkal jobb a szervezetek kapcsolattartása a fiatalokkal, gyakrabban fordulnak problémáikkal hozzájuk, ám kevesebb szervezet foglalkozik kulturális rendezvények szervezésével. Tolnában a kulturális rendezvények látogatása dominál a kapcsolattartásban.

Oktatási, képzési projektje a baranyai szervezetek 46%-ának eddig még nem volt. 10%-uk érte el legalább a településen élő fiatalok felét, a többi településen néhány fiatalt értek el a képzési projektek. Somogyban a szervezetek 76%-a volt már érdekelve e képzésekben, viszont csak 26%-ban érték el az érintettek legalább felét, Tolna megye szervezeteinek 57%-a kapcsolódott be valamiféle képzésbe, 43%-uk mozgósította a pályakezdők legalább 50%-át.

A fentiek szerint Somogyban a legélénkebb és szorosabb a kapcsolattartás a szervezetek és a települések cigány lakossága közt.

A kapcsolattartás eszköze Baranya megyében szinte egyedülálló módon a személyes megkeresés, a szervezetek több, mint fele az összes érintett fiatallal ilyen módon kommunikál. A postai út, illetve a sajtó útján történő hirdetés alig játszik szerepet az információáramlásban. Tudva, hogy zömében kis településekről van szó, az eredmény érthető. Pécsett mindhárom kommunikációs csatorna szerepet kap, a kisebb városokban ismét a személyes kapcsolatoké a főszerep. Nagyobb a szerepe a levél és hirdetések útján történő kapcsolattartásnak Somogy megyében. Tolnában ismét csak a személyes kontaktus kap főszerepet.

Baranya megyében a szervezetek 39%-a próbálkozott már olyan rendezvény, program szervezésével, amely a pályakezdők elhelyezkedési esélyeinek növelésére irányult, vagy együttműködtek más szervezetekkel ilyen programok lebonyolításában. E programok 6%-a ráadásul időközben meg is hiúsult. Pécsett – valószínűleg a jobb kapcsolatrendszer, a szakképző intézmények, munkaügyi központ közelsége, a közlekedés-földrajzi helyzet előnyösebb volta miatt – több ilyen program, tanfolyam lebonyolításában vettek részt a szervezetek, míg a legalacsonyabb aktivitással és eredményességgel a községekben találkozunk (hiányos kapcsolatrendszer, nincs szakértő ember a lebonyolításhoz, szervezéshez, nehezebben motiválhatók az ott élők, s nehezebben jutnak el a képzések helyszínére a közlekedési kapcsolatok hiánya miatt, …). Somogy megyében e téren is aktívabbak voltak a cigány szervezetek, 75%-uk próbálkozott már program szervezésével a munkaerőpiaci helyzet javítására, Tolnában ez az arány 85%.

Mint az 1. táblázatból kiderül, az egyes település-típusokban élő cigány pályakezdők létszámukhoz képest legnagyobb arányban a községekben vettek részt valamiféle tanfolyamon, programon, s Pécsett volt a legalacsonyabb a részvételi arány (annak ellenére, hogy természetesen a megyeközpontban van legnagyobb esélye egy ilyen program elindításának, s itt is rendezték a legtöbb képzést). Ha azonban e programok eredményességét, hatékonyságát vizsgáljuk meg, fordított képet kapunk, a programot elvégzettek 47%-a helyezkedett el Pécsett sikeresen, míg a községekben ez az arány csak 27%. A magyarázat itt is a nagyváros kínálta szélesebb körű lehetőségekben – több munkáltató, előnyösebb közlekedési kapcsolat… - kereshető.

A Somogy megyei programokon a pályakezdő fiatalok 68%-a vett részt, s annak eredményeként a részt vettek 67%-ának sikerült munkához jutnia. Tolnában a részt vettek aránya 58%, az elhelyezettek aránya 30%.

Azon szervezetek, amelyek eddig nem folytattak ilyen tevékenységet, jelezték, hogy terveik között szerepel hasonló tanfolyamok, programok szervezése, ehhez azonban ötletekre, mintára, megfelelő együttműködő kapcsolatokra, s természetesen anyagi forrásokra lenne szükségük.

Megvizsgáltuk, a szervezetek megítélése, ismeretei alapján mekkora a “fekete/szürke gazdaságban” tevékenykedők aránya az adott települések munkaképes lakossága körében. Értelemszerűen mind az összlakosságon belül, mind a roma népesség, illetve a roma pályakezdők körében hátrányosabb képet, magasabb értékeket kaptunk a községekben, mint a városokban. Megdöbbentőek azonban a községi adatok, melyek szerint a cigány munkaképes lakosság majd 60 %-a, s a pályakezdő fiatalok több, mint fele is alkalmi tevékenységekből tartja fenn magát Baranyában. Magas értékekkel találkoztunk

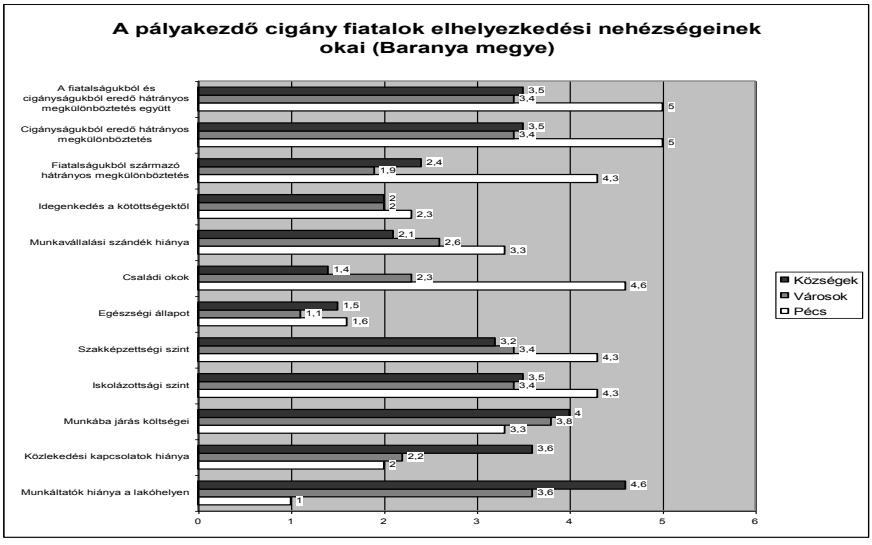

Somogy és Tolna megyében is. Itt is jellemző, hogy a legnehezebb helyzetben a kisebb településeken élő pályakezdő cigány fiatalok vannak, a városokban valamivel jobb az elhelyezkedés esélye.

Az eddig elemzett elkeserítő kép ellenére sem mutatnak túl nagy népességmozgást migrációs vizsgálataink. Az elmúlt 10 év során (ekkora időtávra kérdeztünk rá az interjúk során), tehát nagyjából a rendszerváltozás utáni periódusban, amikor a gazdasági krízis a leginkább érezhető volt, még a leginkább érintett, leghátrányosabb területeken sem indukált e recesszió tömeges elvándorlást.

Baranyában kisebb megyén belüli mozgás érezhető, ami elsősorban a községek irányába történt mind a megyeszékhelyről, mind a megye többi városából (kb. 100-100 fő) és községéből (kb. 40 fő). Ezt kiegyenlítik a megye községeiből a kisvárosokba (kb. 90 fő) és Pécsre történt költözések (kb. 100 fő). A megyehatáron túlnyúló mozgás elhanyagolható.

Somogyban még kevésbé volt kimutatható a népesség migrációja, két településen jeleztek csak néhány fős mozgást a

megyeszékhely irányába, illetve onnan a településekre. Tolna megyében is csak néhány fő költözését sikerült kimutatnunk. Tehát adataink azt mutatják, hogy a munkanélküliség, a megélhetési nehézségek ellenére is eléggé stabil, helyhez kötött a régió cigánysága. Feltételezhetően ez a jól ismert "zsákutca" jelensége, a halmozottan hátrányos helyzetű kistelepülések lakossága anyagi helyzete miatt sem tud mobilizálódni, nem tud lépni a fejlettebb települések irányába, s ez visszahat, tartósítja a munkanélküliséget.

A következő adataink azt reprezentálják, mennyire nincs kapcsolata e szervezeteknek azokkal az állami, megyei intézményekkel, melyeknek nagyon fontos szerepe lehet a vizsgált probléma megoldásának megkönnyítésében. Kapcsolatrendszerük leginkább a helyi önkormányzatokra, általános iskolákra, illetve a munkaügyi központra korlátozódik, sokuk azonban ezekkel sem működik együtt. Ismét csak a községi szervezetek vannak hátrányosabb helyzetben. Tolna megye adatai valamivel kedvezőbbek, de a legkiterjedtebb és leginkább szerteágazó kapcsolatai a somogyi szervezeteknek van. Ez is a megyében tevékenykedő civil szféra és a roma politikai erők hatékonyabb, integráltabb, összefogottabb munkájára utal.

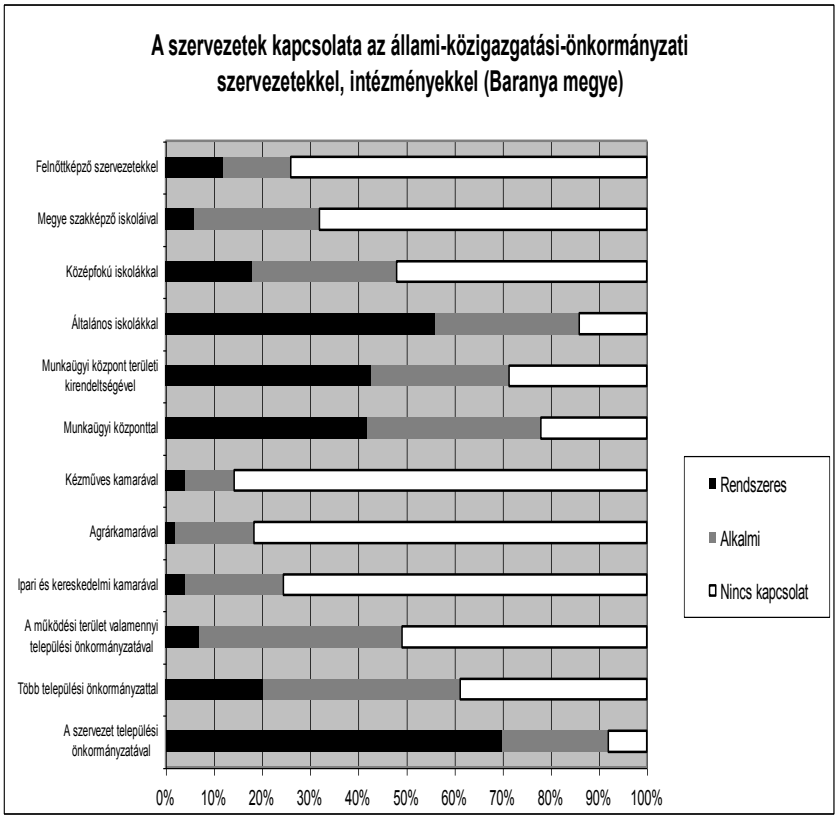

A vizsgálat során rákérdeztünk a településeken élő cigány származású munkavállalók jellemző foglalkoztatási formáira is. Baranya megyében a cigány lakosságnak majdnem fele alkalmi munkákból él, több, mint egynegyede közhasznú munkásként tevékenykedik, 13 %-uk bevételei a hivatásos anyaságból származnak. Rendszeres kereső tevékenységből csak a munkaképes lakosság 10%-a szerez bevételt. Pécsett egyértelműen az alkalmi munka és a közhasznú munka jellemző, s a többi település kategóriában sem tapasztalhatunk markáns

eltérést ettől. Somogyban is az alkalmi munka a meghatározó, a közhasznú munka és a hivatásos anyaság is fontos szerephez jut a megélhetésben. Hasonló a helyzetkép Tolnában is.

Kíváncsiak voltunk arra is, milyen tényezőknek tulajdonítják e szervezetek ma a pályakezdő cigány fiatalok munkához jutási, elhelyezkedési nehézségeit. Az egyes tényezőket 1-5-ig terjedő skálán értékelve és az egyes település kategóriák adatait összegezve azt vehetjük észre, hogy a legnagyobb problémának az (elsősorban cigány származásukból eredő) hátrányos megkülönböztetést, az iskolázottság-szakképzettség hiányát, illetve a munkahely hiányából, illetve a településtől távolabb található munkahelyek megközelíthetetlenségéből eredő kérdéskört tartják. A munkahely megközelíthetősége nem csak a közlekedési kapcsolatok hiánya miatt alakulhatnak ki, de lehetetlenné teszi az is, ha a munkavállaló nem tudja fedezni a munkába járás költségeit sem.
A munkavállalást legkevésbé családi okok, illetve az egészségi állapot veszélyeztetik. Pécsett maximálisnak ítélték a diszkriminációt, míg közel azonos mértékben a megye kisebb városaiban, községeiben közepesen erősnek tartják a problémát.
Értelemszerűen a munkába járás költségei, továbbá a munkahelyek hiánya a kisebb települések lakosságát érinti hátrányosabban, s Pécsett okozza a legkevesebb problémát.
A kisebb településekhez képest azonban a megyeszékhelyen nagyobb gondnak érzik a sikertelenség terén az elhelyezkedési szándék hiányát és a családi háttér rendezetlenségét.
Tolnában a legfontosabb oknak tartják, hogy a lakóhelyen nincs munkalehetőség, a hátrányos megkülönböztetésnek, valamint a rossz közlekedési lehetőségeknek kisebb szerepet tulajdonítottak, mint Baranyában.

Somogyban viszont a diszkriminációt érzik súlyosabb tehernek, magasabb százalékban nevezték meg a család rendezetlenségét is.

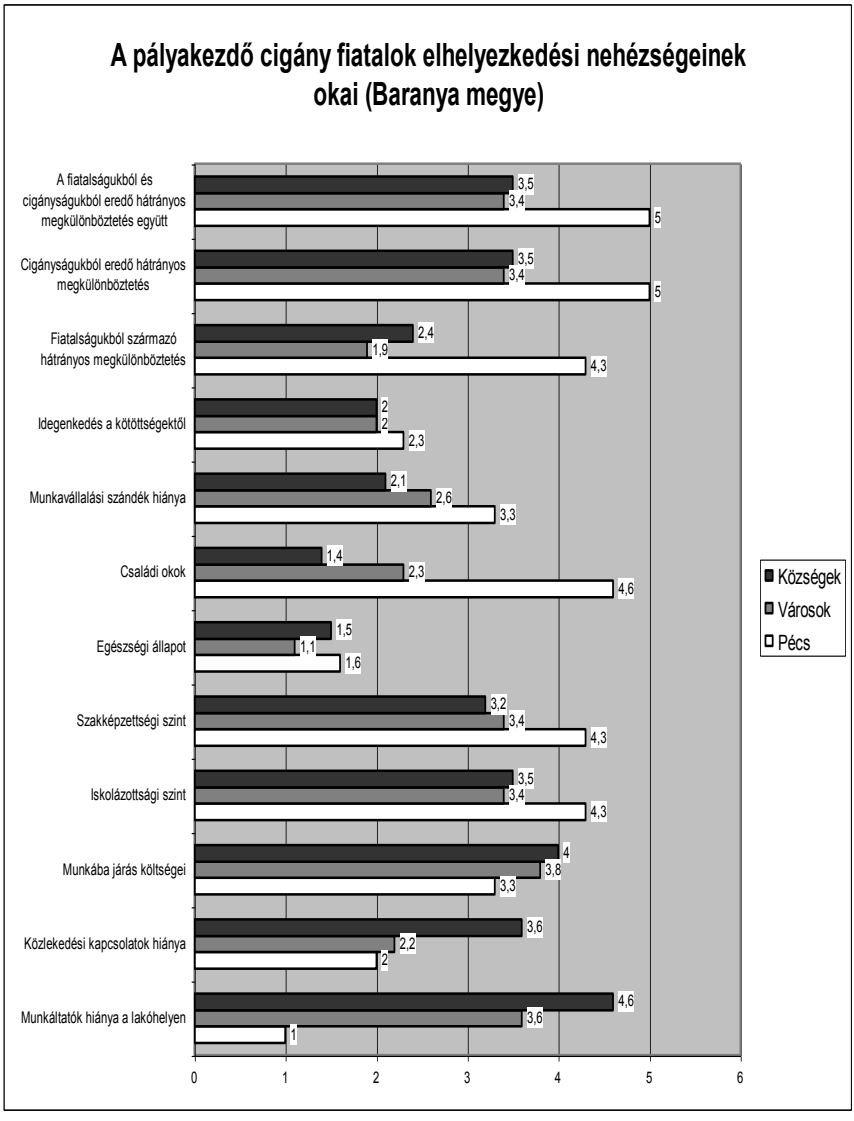

Összegzésként, ha feltesszük a kérdést, mit tud tenni a kisebbségi önkormányzatok intézménye, valamint a civil szféra a pályakezdő cigány fiatalok munkához juttatásáért, két fontos tény körvonalazódik:: Pécsett, valamint a régió nagyobb városaiban a

települések nagyobb létszámú cigány közösségéből eredően az érintett fiatalok elérése a nagyobb gond, de jobb kapcsolatokkal, jobban bejáratott mechanizmusokkal találkozhatunk a szervezés terén, szakképzettebb, tájékozottabb vezetők irányítják a szervezeteket. A kisebb településeken fordított a probléma, itt a vezetőket több információhoz kellene juttatni, szélesebb körű kapcsolatrendszert kell kiépíteniük. Erősségük viszont, hogy jobban ismerik a közösség tagjait, az egyes emberek problémáit, könnyebben el tudják érni az érintetteket.

Somogy megyében találtuk a leginkább szervezettnek cigány érdekképviselet, érdekvédelem rendszerét.

Fontosnak tartjuk, hogy a cigány származású pályakezdő fiatalokkal kapcsolatot tartó civil szervezetek és kisebbségi önkormányzatok vezetői, munkatársai részére biztosítsuk az információk elérhetőségét azzal kapcsolatban, milyen lehetőségekkel rendelkeznek, milyen eszközöket tudnak megragadni a településeiket élő cigányság helyzetének javítására, kikhez fordulhatnak problémáikkal, hogyan aktivizálhatnák, motiválhatnák hatékonyabban az érintetteket, hogyan tartsák intenzívebben a kapcsolatot egyrészt a lakossággal, másrészt a területen dolgozó állami szervekkel, hogyan tudnak jobban bekapcsolódni a szakképzésekbe, a településeken működő cigány kisebbségi iskolai programok munkájába. Erre a legmegfelelőbb eszköznek olyan tanfolyamok, továbbképzések tűnnek, amelyek tényleg hasznos tanácsokat, használható információkat tudnak átadni e szervezetek munkatársainak.

Az érdekvédelmi szektor csak akkor tud hatékonyan tevékenykedni a lakosságért, ha benne jól képzett szakemberek dolgoznak.

Forray R Katalin

A pályakezdő cigány/roma fiatalok munkaerőpiaci esélyei és a munkanélkülieket segítő non-profit szervezetek szerepe az esélyek növelésében a Dél-Dunántúlon

(Összefoglaló jelentés az OFA által támogatott kutatáshoz)

1. Bevezetés

A társadalmi és gazdasági szerkezetátalakulásnak Magyarországon az egyik legnagyobb vesztese a roma népesség.

A teljes foglalkoztatottság körülményei között a munkaerőpolitika prioritásai között nem fogalmazódott meg elég hangsúlyosan a humán erőforrás fejlesztésének igénye, hiszen a képzetlen munkaerőt is fel tudta szívni a gazdaság. Ennek következtében a hátrányos helyzet újratermelése következett be, hiszen az okok megszűntetéséhez mindegyik, a munkaerő-allokációt elősegítő humán tényező piac-konform fejlesztésére, programok tervezésére, hatástanulmányok készítésére és megvalósítására lett volna szükség.

Az élet jobb minőségéhez, a stabilabb egzisztenciához szükséges javak birtoklása a termelő-képességhez, a munkamegosztásban elfoglalt pozíciókhoz kötődik. A munka hiánya, a munkanélküliség eleve kizárja az élet színvonalas fenntartásához, a gyermeknevelséhez szükséges vagyoni-kulturális értékek megszerzését, tulajdonlását, átadását. A roma népesség egyik legfontosabb kitörési pontja a szociális gettóból a munkán

keresztül ragadható meg. Mikor munkavállalásról gondolkodunk, nem kizárólag az alkalmazottkénti foglalkoztatásra célzunk, hanem minden olyan munka jellegű tevékenységre, amely a megélhetést, a boldogulást társadalmilag elfogadott szabályok keretei között biztosítja.

A roma népesség deprivált helyzetét több tényező határozza meg:

- a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt alacsony szint,
- a versenyképesség hiánya,
- az alacsony mobilitási lehetőségek,
- a képzettségi szint és az iskolarendszer kiegyenlítő mechanizmusainak hiánya,
- a lakóhely települési, térségi, regionális hátrányai.

Ezeken és az ezekhez hasonló "kemény" tényezőkön kívül joggal szokás számolni olyanokkal, amelyek nehezebben megragadhatók.

Ezek egyik csoportja feltehetően a munkaadóknak a cigánysággal szembeni előítéletes magatartására vezethető vissza. Jóllehet a tényleges munkapiaci diszkriminációt igen nehéz bizonyítani, elég közvetett adat tanúskodik arról, hogy a munkaadók azonos személyes adottságok esetében nem a cigány jelentkezőt alkalmazzák.

A deprivált helyzetet előidéző, nehezen megragadható tényezők másik csoportja feltehetően a roma népesség attitűdjeibe, értékrendszerébe, a családhoz, a közösséghez fűződő viszonyok szövevényébe ágyazódik. Ezeket még nehezebb megfogalmazni, mint a tényezőknek az előbb említett csoportját.

2. A kutatás kérdései és hipotézisei

Kutatásunk nem a munkaadói előítéletesség, a munkahelyi diszkrimináció feltárására irányult, de nem vállalkoztunk arra sem, hogy a megpróbáljuk felfejteni azt az összefüggésrendszert, amely a cigányságon belüli kultúrákat jellemzi.

Kutatásunk célja az volt, hogy találjunk olyan érintkezési pontokat a potenciális munkáltatók és a potenciális roma munkavállalók között, illetve találjunk olyan munkapiaci területeket, tevékenységi formákat, amelyek adekvátak a térség különböző területein élő pályakezdő cigány fiatalok számára; olyanokat, amelyekre fejlesztő programokat lehet tervezni és építeni, támaszkodva a nonprofit szférára.

Kutatásunkat szervezetek közötti együttműködésben terveztük és valósítottuk meg, amelyek az igen összetett és komplex kérdéskört különböző nézőpontból közelítik meg (a Baranya Megyei Munkaügyi Központ és a Pécsi Tudományegyetem Romológia Tanszéke).

Előzetes tapasztalataink, a magyarországi roma népességre irányuló kutatások eredményei és a térség (különösen Baranya és Somogy megye) cigány népessége helyzetének többé-kevésbé alapos ismerete alapján fogalmaztuk meg kutatásunk fő hipotézisét.

Ezeken a területeken a cigány/roma népességet két gazdasági folyamat hozta különösen kedvezőtlen helyzetbe. Az egyik a mecseki és környéki bányászat, illetve a kapcsolódó ipar összeomlása, ami természetesen nem csupán őket sújtotta, de ezen a csoportoknak általában kevesebb tartalék "tőke" állt rendelkezésére – amin nem csupán a materiális javakat, hanem az ismeretekben, sőt a kapcsolatokban felhalmozható kulturális tőkét is értjük –, ezért más csoportoknál is nehezebb helyzetbe

kerültek. A másik az elmúlt évtizedekben kialakult mező- és erdőgazdasági termelés és a ráépülő feldolgozó ipar (pl. faipar) összeomlása. Ez azért érintette a cigányságot másoknál súlyosabban, mert mezőgazdasági tulajdonnal nem rendelkeznek, és mert hagyományos foglalkozásaik ezekhez a gazdasági ágakhoz kötődtek. Megszűntek, felbomlottak azok a keretek is, amelyek más hagyományos foglalkozásaiknak keretet – rendszeres piacot – biztosítottak, amilyen például az erdei termékek gyűjtése és feldolgozása volt. Ezeknek a gazdasági folyamatoknak egyik következménye volt a szakmunkásképzés megingása, holott ez volt a cigányság felfelé törekvő hányadának valamely perspektívát nyújtó intézménytípus.

Ki kell emelnünk a valódi politikai dráma, a jugoszláviai háború következményeit is, amelyek közé tartozik a már korábban is nehéz helyzetű Ormánság, Dráva mente gazdaságának ellehetetlenülése, s a szelektív migráció erősödése ebben a térségben. Elesett cigány lakosság koncentrálódik ebben a térségben, ami a piacok, a vásárlóerő, egyúttal az innovációk korlátozásához vezettek. Másfelől viszont az illegális és a fekete gazdaság ebben a határ menti térségben megélhetést jelentett némelyeknek, de valószínűleg felmérhetetlen mértékben rombolta a munkával kapcsolatos erkölcsi értékeket is.

A gazdasági folyamatok egy része visszafordíthatatlan, azonban meg kell és meg lehet keresni azokat a pontokat, ahol oly struktúrák építhetők ki, amelyek lehetőséget nyújtnak a cigányság számára is. Feltételezésünk szerint a pályakezdő cigány/roma népesség jelentős része hajlandó társadalmilag elfogadott keretek között munkát vállalni, ha ehhez megfelelő segítséget kap. A támogatás formáinak kidolgozásában, de különösen megvalósításában a cigány/roma és a sorsukért felelősséget viselő civil szervezetek, mindenekelott az önkormányzatok játszhatnak fontos szerepet.

A kutatás először arra a kérdésre kívánt választ kapni, milyen tényezők akadályozzák a roma pályakezdőket a munkavállalásban. Feltételezhetően egyaránt szó van a lakóhelyen elérhető munka hiányáról a közlekedési helyzetről, a közlekedési költségekről, de választ keresünk arra is, milyen szerepe van a az iskolázottsági/képzettségi szintnek, az egészségi állapotnak, családi okoknak.

Másodszorra választ kerestünk arra a kérdésre, mit tesznek és mit kívánnak tenni az érintettek helyzetük javításáért (a képzésben, átképzésben való részvétel, illetve ennek igénye, az egyéni vállalkozások, alkalmi munkavállalás, lakóhely-változtatás, stb.).

Harmadsorban vizsgáltuk, milyen intézményrendszer áll rendelkezésre az egyes kistérségekben és a térség egészében a humán erőforrás, mindenekelőtt a cigányság munkapiaci esélyeinek javítására. Erre a kérdésre a választ egyfelől a civil szervezetek, alapítványok, egyesületek, kisebbségi önkormányzatok, a másfelől az államigazgatási szervezetek, az oktatási és képzési szervezetek, intézmények tevékenységének vizsgálatával kerestük.

Negyedszerre azt a kérdést fogalmaztuk meg, milyen stratégiákat követnek a munkáltatók a munkavállalók közötti válogatásban; van-e kialakult véleményük, vannak-e jellegzetes attitűdjeik a pályakezdő cigány munkavállalókkal kapcsolatban; s ha vannak ilyenek, melyek ezeknek a racionálisan kezelhető elemeik, amelyekre projekteket lehet építeni. Mivel kutatásunknak ez különösen kényes, ugyanakkor fontos kérdése, konkrét példával illusztráljuk ezt a tárgyat. Az Ormánság erdőtulajdonosai azért ódzkodtak az igen olcsó – számukra tehát kedvező – cigány munkaerő foglalkoztatásától, mert féltek a megbízhatatlanságuktól. A Munkaügyi Központ képzésén részt vett cigány fiatalember "munkaközvetítő irodát" szervezett: ő köt megállapodást a tulajdonosokkal egyfelől, a cigány

munkavállalókkal másfelől, gondoskodik helyszínre utazásukról, ellenőrzi a munkájukat. Ez megnyugtató és sikeres megoldást jelent mindkét fél számára.

A kutatás során mintát a cigány kisebbségi önkormányzatok és non-profit szervezetek segítségével kerestük fel a pályakezdő cigány fiatalokat, és kiscsoportokban, személyesen vettünk fel velük kérdőívet. Strukturált, kérdőívvel támogatott interjúkat készítettünk a cigány kisebbségi önkormányzatok és civil szervezetek vezetőivel. Továbbá kérdőívvel kerestük meg a térség munkaadói szervezeteit is.

A munka előre nem számított összetettsége és a szervezési nehézségek miatt Baranya megyére voltunk kénytelenek szűkíteni mintánkat. Azt reméljük, hogy tapasztalataink birtokában, és az Alapítvány támogatásával módunk nyílik folytatni ezt a munkát a térség többi megyéjében is.

Az alábbiakban összefoglaljuk vizsgálatunk főbb eredményeit és a kutatás eredményeként megfogalmazott javaslatainkat. Mellékeljük az egyes vizsgálatokról készült összefoglaló jelentéseket, amelyek részletesen elemzik vizsgálatunk módszereit, eredményeit. Tervezzük, hogy a tanulmányokat monografikus kötetben megjelentetjük.

3. Lehetőségek a cigány népesség munkaerőpiaci integrációjára a dél-dunántúli régióban

Az esettanulmány feltárja hazánk, ezen belül a dél-dunántúli régió, valamint különös tekintettel Baranya megye vallási és származási sokszínűségét. Az integráció a munkaerőpiacon sem jelenti az asszimilációt. Más tekintetben az integráció mint az Európai Uniós csatlakozás kulcsfogalma feltételezi és

megköveteli a politikai jogok teljesülésén belül a nemzetiségi és etnikai kisebbségi jogok érvényesülését is a gazdasági, a szociális és a foglalkoztatási dimenziókban egyaránt.A vonatkozó nemzetközi jogszabályokon túl (Emberi és Polgári Jogok Egyetemes Nyilatkozata, stb.) az Európai Unió tagokra és tagjelöltekre egyaránt érvényes normái, egyidejűleg a hazai Alkotmányos elvek is kötelező erővel szabják meg a jogkövető cselekvések, intézkedések irányait.

A romák foglalkoztatása kapcsán megállapítható, hogy **a modernizációs kihívásokkal szemben védtelenek.** Tradicionális mesterségeikre egyre kevésbé érzékeny a piac, míg képzettségi szakadékuk növekedése is eltávolítja őket a munkaerőpiactól. Emellett nyelvi, szocializációs, kulturális és más hátrányok is növelik a velük kapcsolatos előítéletességet, amelyről megállapítható, hogy kölcsönös relációban elemezhető csak. Egyaránt létezik ugyanis a többség-kisebbség viszonyrendszerén belül ellentétes vektorirányokkal ugyanúgy, mint a kisebbségen belüli jól elhatárolható populációkon belül (kolompár, beás, romungró, ill. a napjainkban is hazánkat választó egyéb, bevándorló roma csoportok között).

A dél-dunántúli régióban – megyénként és mikrorégióként eltérő módon, de azonos eredménnyel - a cigányság nehézségeit a régió iparszerkezetében bekövetkezett változáson túl a kistelepülések munkaerőpiaci krízishelyzete is sújtja. Egyszerre beszélhetünk **regionális, urbanizációs és rurális válságról**. A régióban élő cigányság túlnyomó része olyan aprófalvakban lakik, amelynek zöme többszörösen hátrányos kistérségekben található, és számos település közül zsáktelepülés. A városokban és a falvakban elindult folyamatok **gettósodási, slumosodási** jelenségeket alakítottak ki. A hatályos kisebbségi törvény csak nehezen tudja feloldani ezeket a konfliktusokat, bár lehetővé teszi a politikai kultúrához való csatlakozást, a jogosultságok alkalmazásának lehetőségét, amellyel a kisebbségi önkormányzatok számának

robbanássszerű növekedéséből kiolvashatóan éltek is a roma közösségek.

A cigány kisebbségi önkormányzatok száma az elmúlt két választási ciklust figyelembe véve megközelítőleg háromszorosára növekedett. Ezt a folyamatot jelentős mértékben segítették a régió Munkaügyi Központjainak roma programjai. A programok résztvevői közül számosan váltak közösségi érdekeket képviselő, megjelenítő politikussá.

A munkaerőpiaci szervezet szolgáltatásai és támogatásai között a régió minden megyéjében példaértékű módon prioritásként jelenik meg a romák felzárkóztatása. Saját eszközei felhasználásán túl központi és egyéb pl.: OFA, Soros Alapítvány, Autonómia Alapítvány forrásokat addicionál amellett, hogy Európai Uniós előcsatlakozási forrásokat is hozzárendel programjaihoz. Nem felejtkezhetünk meg a kömunka, a közcélú munka és az önkormányzatok, kistérségi társulások romákat célzó programjairól sem.

Az esettanulmány végezetül felsorolja azokat a konkrét programokat, amelyek az elmúlt időszakban a munkaerőpiaci szervezeten belül lezajlottak.
Emellett a résztanulmány átfogó dokumentumelemzéssel támasztja alá azt a tényt, hogy a hazai cigányság társadalmi beilleszkedésének, integrációjának elérése milyen sokszínűen jelenik meg a legkülönbözőbb forrásokban. A tényfeltáró és elemző részek zárásaként komplex személyiségépítő oktatási-nevelési képzési modulra tesz javaslatot.

4. A munkaadók attitűdjei

A résztanulmány társadalmi és társadalom-földrajzi, demográfiai, gazdasági áttekintést nyújt Baranya megye folyamatairól. A

megye a régió gazdasági-oktatási-kulturális központjaként mintegy felnagyítvahordozza a régió összes jellemzőjét

A megye jellemzőinek bemutatását követően a munkaerőpiaci faktorok analízisére kerül sor. Ezen belül idősorosan mutatja be azokat a trendeket, amelyek a munkanélküliek számának alakulását, a munkanélküliségi ráta változását, a munkanélküliek összetételének változását, ezen belül a tartósan munka nélkül élők jellemzőit, a pályakezdő munkanélküliek helyzetét, a jövedelempótló támogatáson lévők körülményeit és a cigány munkanélküliek munkaerőpiaci jellemzőit fedik le.

A kérdőíves felmérés tartalmazza az adatgyűjtésbe bevont gazdálkodók foglalkoztatási jellemzőit. Ezen belül vizsgálat tárgyát képezte a nemzetgazdasági ágak szerinti megoszlás, a jegyzett tőke százalékos megoszlása és a tulajdoni megoszlás egyaránt.
A gazdálkodó szervek bemutatása megítélésünk szerint a kutatás immanens részét képezi, hiszen a foglalkoztatási kimenet biztosításánál megkerülhetetlen szociális aktorok.
A gazdálkodó szervek humánerőforrás felhasználása összehasonlító módon kerül kimutatásra, akárcsak a foglalkoztatás várható alakulása. Ebben a vonatkozásban elsősorban létszámcsökkenésekről lehet beszámolni, hiszen a megye gazdasági helyzete még nem jutott túl a **depresszív állapoton és az ipari szerkezetátalakításon.** Emellett természetesen létszámfelvételekre is sor került. Megállapítható, hogy elsősorban **mobilizálható szakképzettséggel rendelkező** munkavállalók felvétele történt az elmúlt időszakban. A megyére vonatkozó megállapítások a régió egészére vonatkoztathatók.

Mindösszesen a megkérdezettek csak 11 %-a foglalkoztat előszeretettel cigányokat, míg a fenntartásokat hangsúlyozók ennek több mint kétszeresét teszik ki (28 %). 21 %-uk egyáltalán nem alkalmaz cigányokat. Jelentős mértékű a roma alkalmi

munkásokat (is) foglalkoztatók száma, míg egyéb munkakörben az álláshoz jutásuk nehezebb.

A vizsgálat feltárta azt, hogy a romák álláshoz jutását leginkább a személyes adottságok segítik elő (59 %), amelyek közül a munkaadók a **megjelenést** emelték ki. A referenciák (ajánlólevelek, stb.) alkalmazása nem vált ki pozitív foglalkoztatási attitüdöket.

Az összes választ tekintve az is érdeklődésre tarthat számot, hogy a gazdálkodó szervezetek partnereit szinte egyáltalán nem érdekli, hogy az adott szervezet alkalmaz-e romákat (84 %).

A romák foglalkoztatásával kapcsolatos tapasztalatok túlnyomó része a negatív tartományban mozog, az egyértelműen pozitív és kicsit pozitív – és lehetőségeinek – különbözőségére utalnak. Az iskolai végzettség csökkenésével növekszik a kisebbségi önkormányzatoktól és civil szervezetektől remélt támogatás, ami **az önkormányzatok** egyik fontos szerepkörét is kijelöli.

5. A pályakezdő cigány fiatalok munkavállalási lehetőségei

Kérdőívvel kerestünk fel pályakezdő munkanélküli roma fiatalokat, hogy megismerjük nézeteiket jelenlegi helyzetükről, terveiket és kilátásaikat arra, ahogyan helyzetüket javíthatnák. Választ kerestünk arra a kérdésre, milyen szerepet tulajdonítanak az egyes szervezeteknek – munkaügy, kisebbségi önkormányzat, civil szervezet – az elhelyezkedésben. Végül azt a kérdést próbáltuk meg körüljárni, tapasztaltak-e diszkriminációt munkahely-keresés közben, s ha igen, milyen fontosságot tulajdonítanak ennek kudarcukban, vannak-e eszközeik, módszereik, elgondolásaik az ilyen helyzetek megoldására.

A fiatalok iskolázottsága rendszerint igen alacsony, képzettségük hiányzik vagy szintén alacsony szintű (a magukat szakképzettként besorolók többsége sem OKJ-s szakmával rendelkezik). **A munkanélküli fiatalok iskolázottsági és képzettségi szerkezete annál jobb minőségű, minél hátrányosabb helyzetű a lakóhely települése vagy kistérsége.** Ez a kézenfekvőnek is tekinthető megállapítás azt az elszomorító következményt is magában foglalhatja, hogy ezeken a területeken csökkenni fog a tanulási motiváció, mivel a mindennapi tapasztalat azt mutatja, hogy a "tanultak" sem tudnak elhelyezkedni. **Sürgős teendője a munkaügyi szervezeteknek,** hogy ösztönözze ezekben a térségekben a foglalkoztatási alapok igénybe vételét elsősorban a viszonylag iskolázottabb fiatalok bevonására. A kisebbségi önkormányzatoknak és a civil szervezeteknek ebben nagy szerepe lehetne, amint abban is, hogy ösztönözze a munkanélküli fiatalokat (és idősebbeket) a regisztrációra.

Az általános iskolát végzett fiatalok iskolai eredményei a ténylegesnél jóval nagyobb arányban indokolták volna a továbbtanulást. Ez és az általános iskolából kiesettek, lemorzsolódók magas aránya a közoktatás felelősségének kérdést veti fel. Úgy tűnik, a közoktatás, a pedagógusok még mindig nem fordítanak elegendő figyelmet cigány tanítványaik eredményes iskolai továbbhaladására, s ami még ennél is elszomorítóbb, pályairányítására sem. **A kisebbségi önkormányzatok fontos feladata, hogy ösztönözzék és az iskolákat feladataik jobb megoldására, és segítsenek a cigány fiatalok eredményesebb és magasabb színvonalú továbbtanulásában.**

A munkahely keresésében a fiatalok nagy mértékben számítanak a szűkebb közösségre (családra, barátokra), konkrét segítséget azonban döntően a munkaügyi szervezettől várnak. **E segítségnyújtásban szerzett tapasztalatok kistérségi eltérései a munkaügyi kirendeltségek munkájának – és lehetőségeinek – különbözőségére utalnak.** Az iskolai végzettség csökkenésével növekszik a kisebbségi önkormányzatoktól és

civil szervezetektől remélt támogatás, ami **az önkormányzatok** egyik fontos szerepkörét is kijelöli.

Fontos tudni, hogy a fiatalok túlnyomó többsége munkanélkülisége okát nem a "nagy társadalomban" keresi, s ez reményt ad arra, hogy **a kiutat sem a társadalom elleni - önpusztító – lázadásban látja.** Ez azonban csak az itt és most regisztrált helyzet, amely megváltozhat, ha hosszabb időn keresztül, huzamosabban hiányoznak a konstruktív megoldások.

A cigány fiatalok csaknem mindegyike személyesen vagy hitelesnek tekintett beszámolóban találkozott már a cigányellenes diszkriminációval munkahely keresése során. A hátrányos megkülönböztetést zömmel antropológiai jegyeiknek tulajdonítják, és jogilag megfoghatatlan helyzetekben érzékelték. Jelentős mértékben kevéssé hatékony vagy inadekvát módszerekkel próbálkoznak a helyzetek megoldására. Optimális megoldást persze az jelentene, ha a társadalom ki tudna küszöbölni minden, az alkotmány által tiltott diszkriminációt. Amig ebben nem bízhatunk, addig a munkapiaci vagy egyéb képzést szervezők figyelmét hívjuk fel annak fontosságára, hogy **minden, a munkanélküli cigány fiatalokra irányuló képzésben kapjon szerepet a diszkriminatív helyzetek megoldására irányuló felkészítés.** Kívánatos volna, ha az ilyen jellegű felkészítésben a kisebbségi önkormányzatok és civil szervezetek képviselői is részt vennének.

Fontos tudni, hogy a fiatalok túlnyomó többsége munkanélkülisége okát nem a "nagy társadalomban" keresi, s ez reményt ad arra, hogy **a kiutat sem a társadalom elleni - önpusztító – lázadásban látja.** Ez azonban csak az itt és most regisztrált helyzet, amely megváltozhat, ha hosszabb időn keresztül, huzamosabban hiányoznak a konstruktív megoldások.

A cigány fiatalok csaknem mindegyike személyesen vagy hitelesnek tekintett beszámolóban találkozott már a cigányellenes diszkriminációval munkahely keresése során. A hátrányos megkülönböztetést zömmel antropológiai jegyeiknek tulajdonítják, és jogilag megfoghatatlan helyzetekben érzékelték.

Jelentős mértékben kevéssé hatékony vagy inadekvát módszerekkel próbálkoznak a helyzetek megoldására. Optimális megoldást persze az jelentene, ha a társadalom ki tudna küszöbölni minden, az alkotmány által tiltott diszkriminációt. Amig ebben nem bízhatunk, addig a munkapiaci vagy egyéb képzést szervezők figyelmét hívjuk fel annak fontosságára, hogy **minden, a munkanélküli cigány fiatalokra irányuló képzésben kapjon szerepet a diszkriminatív helyzetek megoldására irányuló felkészítés.** Kívánatos volna, ha az ilyen jellegű felkészítésben a kisebbségi önkormányzatok és civil szervezetek képviselői is részt vennének.

5. A cigány kisebbségi önkormányzatok és civil szervezetek

Megvizsgáltuk a régióban működő cigány kisebbségi önkormányzatok tevékenységét, illetve azon civil szervezeteket, amelyeknek feladatkörükből, tevékenységi körükből adódóan bármely közük lehet a települések cigány lakosságának életkörülményeihez (cigány civil szervezetek, roma klubok, kulturális egyesületek, alapítványok …). A vizsgálat a szervezetek tevékenységének csak azt a részét érintette, amely a cigány pályakezdő fiatalok munkaerőpiaci helyzetét érinti, annak javítására irányul. Arra kerestünk választ, mit tesznek, mit tehetnek a civil szervezetek és a kisebbségi önkormányzatok a helyzet javítására.

Tapasztalataink szerint **a cigány szervezetek nem rendelkeznek információkkal, bejáratott eszközökkel, elképzelésekkel e kérdéskörben.**

Pécsett és a nagyobb városokban - a település nagyobb létszámú cigány közösségéből eredően - nem ismerik pontosan a probléma által érintettek körét, létszámát, a fiatalok elérése is nagyobb gond mint a kisebb településeken, viszont a megyeszékhely

szervezetei jobb kapcsolatokkal, jobban bejáratott mechanizmusokkal rendelkeznek a szervezés terén, szakképzettebb, tájékozottabb vezetők irányítják a szervezeteket.

A kisebb településeken fordított a probléma, itt a vezetőket több információhoz kellene juttatni, szélesebb körű kapcsolatrendszert kellene kiépíteniük. Előnyük viszont, hogy jobban ismerik a közösség tagjait, az egyes emberek problémáit, könnyebben el tudják érni az érintetteket.

Jellemző, hogy a cigány kisebbségi önkormányzatoknak a településen élő pályakezdő fiatalokkal főleg a **kulturális rendezvények keretében van kapcsolatuk**, személyes problémáikkal jóval ritkábban fordulnak hozzájuk, a szervezetek által rendezett, vagy támogatott képzéseken, oktatási projekteken pedig a legkisebb számban vettek részt. Ennek fontos oka az is, hogy a kisebbségi önkormányzatok fő tevékenységi területe a kulturális programok szervezése, s sokkal kisebb figyelmet fordítanak a képzésekre.

A kapcsolattartás eszköze szinte **kizárólag a személyes megkeresés**: a szervezetek több, mint fele az összes érintett fiatallal ilyen módon kommunikál. A postai út, illetve a sajtó útján történő hirdetés alig játszik szerepet az információáramlásban. Tudva, hogy zömében kis településekről van szó, az eredmény érthető.

Nincs, vagy nagyon laza a kapcsolata e szervezeteknek azokkal az állami, megyei intézményekkel, melyeknek nagyon fontos szerepe lehet a vizsgált probléma megoldásának megkönnyítésében. Kapcsolatrendszerük leginkább a helyi önkormányzatokra, általános iskolákra, illetve a munkaügyi központra és helyi szervezeteikre korlátozódik, sokuk azonban ezekkel sem működik együtt. Ismét csak a községi szervezetek vannak hátrányosabb helyzetben.

Az egyes település-típusokban élő cigány pályakezdők létszámukhoz képest legnagyobb arányban **a községekben vettek részt valamiféle tanfolyamon, programon, s Pécsett volt a legalacsonyabb a részvételi arány** (annak ellenére, hogy természetesen a megyeközpontban van legnagyobb esélye egy ilyen program elindításának, s itt is rendezték a legtöbb képzést). Ha azonban e programok eredményességét, hatékonyságát vizsgáljuk meg, fordított képet kapunk, a programot elvégzettek 47%-a helyezkedett el Pécsett sikeresen, míg a községekben ez az arány csak 27%. A magyarázat itt is a nagyváros kínálta szélesebb körű lehetőségekben – több munkáltató, előnyösebb közlekedési kapcsolat… - kereshető.

A **"szürke" és a "fekete" gazdaságban** megélhetést keresők aránya az adott települések munkaképes lakossága körében magasabb értékeket mutat a községekben, mint a városokban, mind az összlakosságon belül, mind a roma népesség, illetve a roma pályakezdők körében. Megdöbbentőek azonban a községi adatok, melyek szerint a cigány munkaképes lakosság majd 60 %-a, s a pályakezdő fiatalok több, mint fele is ilyen alkalmi tevékenységekből tartja fenn magát. A régióban cigány lakosságának majdnem fele alkalmi munkákból él, több, mint egynegyede közhasznú munkásként tevékenykedik, 13 %-uk bevételei a hivatásos anyaságból származik. Rendszeres kereső tevékenységből csak a munkaképes lakosság 10%-a szerez bevételt. Pécsett egyértelműen az alkalmi munka és a közhasznú munka jellemző, s a többi település kategóriában, valamint Somogy és Tolna megyékben sem tapasztalhatunk markáns eltérést ettől.

A szervezetek a legnagyobb problémának az (elsősorban cigány származásukból eredő) hátrányos megkülönböztetést, az iskolázottság-szakképzettség hiányát, illetve a munkahely hiányából, illetve a településtől távolabb található munkahelyek

nehezen megközelíthetőségét tartják. Ez utóbbi nemcsak a közlekedési kapcsolatok hiánya miatt alakulhat ki, de gyakran a munkavállaló nem tudja fedezni a munkába járás költségeit sem. A munkavállalást legkevésbé családi okok, illetve az egészségi állapot veszélyeztetik. Értelemszerűen a munkába járás költségei, továbbá a munkahelyek hiánya a kisebb települések lakosságát érinti hátrányosabban, s Pécsett okozza a legkevesebb problémát.

A kisebb településekhez képest azonban a baranyai megyeszékhelyen nagyobb gondnak érzik a sikertelenség terén az elhelyezkedési szándék hiányát és a családi háttér rendezetlenségét.

6. Összefoglalás

A kutatás témájának meghatározásában egyik alapvető feltételezésünk az volt, hogy a cigány civil szervezetek, mindenekelőtt a kisebbségi önkormányzatok aktívan kapcsolódnak be a cigány fiatalok és a vállalkozások közötti közvetítés folyamatába, illetve aktív szerepet játszanak a munkaerőpiacon. Erre a feltételezésre az adott alapot, hogy a roma szervezetek több forrásból kapnak támogatást foglalkoztatási programokra, a cigány önkormányzatok pedig abból a szempontból különböztetik meg önmagukat más nemzeti kisebbségek önkormányzataitól, hogy szociális és foglalkoztatási szerepet is vállalnak (ahogyan Csefkó Ferenc és Pálné Kovács Ilona, 1999 alapos vizsgálatukban megállapítják).

Ezzel szemben azt tapasztaltuk, hogy a kérdezett fiatalok alig számolnak szervezeteik segítségével, maguk a szervezetek is rendkívül csekély lehetőségeikre panaszkodnak. A vezetők többsége látja a problémát, de a segítséghez hiányoznak az eszközeik: nincsen elég információjuk, nem tudnak pályázni,

maguk is munkanélküliek, stb. Kulcsszerepet a munkaügyi központnak és kirendeltségeinek tulajdonítanak, és a közhasznú foglalkoztatásban érdekeltek.

Az a jelentősnek látszó támogatás, amelyet különböző állami és magán források a cigány szervezeteknek foglalkoztatási programokra juttatnak, a "terepről" nézve bizony gyakorlatilag láthatatlan, és feltehetően hatásuk is csekély.

A civil szféra egyéb szervezetei között alig van, amely szerepet játszana a foglalkoztatásban, többségük szűk területen működik, elsősorban a kultúra ápolása, az iskolai tanulás segítése és hasonló célokkal.

A szervezetek vezetői a cigány fiatalokat sújtó diszkriminációt gyakrabban említik, mint maguk a kérdezettek. Ennek számos oka lehet: realitását támasztja alá többek között a problémára való nagyobb rálátás, de számolni kell a politikai és politizáló cigány vezetők egyfajta legitimációs igényével is, ami a problémát a valóságosnál nagyobbnak törekszik feltüntetni.

A vállalati szférát illetően hangsúlyozni kell, hogy egy drámai folyamatokon átesett, lassan mozduló gazdaságról van szó. A regisztrált munkanélküliség az OMKK 1997-es adatai alapján Baranyában nemcsak a Nyugat-Dunántúl megyéihez viszonyítva, hanem a Dél-Dunántúl más térségeihez viszonyítva is magas. A munkaerőt felvevő cégek válogathatnak a jelentkezők között.

Vizsgálatunk szerint kevés olyan cég van, amely nyiltan elzárkózna cigányok felvétele elől. Ez banalitás és felvételi torzítás is lehetne, ha nem volna viszonylag magas a cigányokat egyáltalán nem foglalkoztató vállalkozások aránya. Ennél is riasztóbb azonban az, hogy a romákat szinte csak fizikai munkásként, ezen belül is főleg alkalmi munkásként alkalmaznak, alkalmaznának. Ez megerősíti a diszkriminációra

utaló vélekedéseket az érintettek körében. Ugyanis arra utal, hogy a roma dolgozóknak "helye" van a vállalkozók fejében (esetenként gyakorlatában), mégpedig a munkaköri hierarchiák legalján: ha roma, cigány munkavállalóra gondolnak, akkor szinte kizárólag ezekre a pozíciókra helyezik őket. A sztereotipizálás erős hajlama azt jelzi, hogy a cigány fiatalok – és vezetőik – realistán ítélik meg a helyzetüket, amikor munkahelyekért versenyeznek.

Csupán képzéssel önmagában nyilván nem változtathatók meg ezek az összefonódó hatások: a gazdaság, társadalom, bennük a roma, cigány fiatalok helyzete. Amikor azonban nemcsak speciális szakképzésről, hanem a szocializáció befolyásolásáról van szó, talán joggal tulajdonítunk ennek nagy fontosságot.

7. Javaslatok

A kutatás számos társadalompolitikai, szociálpolitikai, oktatáspolitikai, egészségpolitikai körülményre világított rá. Ennek következtében javaslataink is különböző érdekszinteket érintenek.

Változatlanul megoldatlan – és mulasztásos alkotmánysértés tárgya – a kisebbségek, ezen belül a cigányság parlamenti képviselete. Meggyőződésünk szerint ennek a megoldását a középszintű és regionális érdekképviseleti szegmensekkel egy időben lehetséges megtalálni.

Regionális alap, közép és felsőfokú centrumokat indokolt kialakítani, ahol módszertani segítséget kaphatnak a képző intézmények. Ezeken a szintereken alternatív képzési modulokat lehetséges megszerezni, ezt követően pedig alkalmazni.

A regionális képző központok működjenek együtt – együttműködési megállapodások megkötésével – az egyetemi centrumokkal. Minden integrált egyetemen rendelkezésre áll az a társadalompolitikai ismeret, amely a különböző nem állami, munkaerőpiaci szakképzések színvonalát javíthatják, ezáltal segíthetik a romák oktatási és munkaerőpiaci integrációját.

Az eredményes oktatás feltétele egyebek mellett speciális kollégiumi intézmény-rendszer, és az ehhez kapcsolódó szakkollégiumi hálózat kialakítása és finanszírozása.

Jelenleg is megoldatlan az alapfokú iskolarendszerből képzettség nélkül kikerülő roma fiatalok képzési lehetősége. E nélkül elképzelhetetlen a betanított és szakképzések megszerzése. Ilyen irányú, tömeges képzést biztosító programok javíthatják a roma fiatalok munkaerőpiaci kondícióit és versenyképességét.

Az OFA támogatása rendkívül komoly lehetőséget biztosított eddig is a romák számára is nyitott alternatív munkaerőpiaci szolgáltatások elindítására. Szükséges ezeknek a pályázati lehetőségeknek az elérése és financiális háttere.

Mindenki számára elérhető helyen olyan adatbázis létesítése szükséges, ahol komplex, sikeres programokat lehet megismerni. Ezen a helyszínen a már Európai Uniós, az Európai Szociális Alapból támogatott nemzetközi projektek elérhetőségét is lehetővé kell tenni.

A munkaerőpiaci szervezetben, a munkaügyi központokban ennek a kérdésnek a kezelését maradékelven látják el. Elengedhetetlen az erre szakosodott, az ilyen ismeretekkel rendelkező munkatársak kijelölése, akik autentikus módon tudnak kapcsolatot tartani a szociális aktorokkal.

Mivel a romák lakóhelyválasztása kötődik a kistelepülésekhez, ezért a terület-fejlesztési források elosztásánál külön célkitűzésként lehetséges meghatározni a romák társadalmi esélyegyenlőségének biztosítását nyújtó programok finanszírozását.

Pedagógus-továbbképzési programok, és az államigazgatásban dolgozó szakemberek képzési programjainak indítása indokolt annak érdekében, hogy a legnagyobb számban jelenlevő, többszörösen hátrányos helyzetű társadalmi csoport, nemzetalkotó tényezőként megnevezett etnikai kisebbséggel kapcsolatos előítéletek mérséklődjenek.

A romák kulturális igényeinek kielégítésére az erre hivatott tárcánál lehetséges forrásokat elkülöníteni.

A nemzetiségi-etnikai identitástudat meghatározó tényezője a nyelvismeret. A romák esetében megtapasztalható a nyelvelhagyás, a nyelvváltás jelensége. Ez nehezíti a saját közösségükhöz való tartozás, és az ehhez kapcsolódó segítő attitűdök kialakulását. Ezért szükséges alap, közép, és felsőfokon beás és lovari nyelvoktatási kurzusok elindítása, illetve adott területeken már az óvodákban történő nyelvi készségfejlesztés kialakítása.

A munkáltatói ellenérzések leküzdése érdekében rendszeres fórumok megtartása biztosíthatja a szociális dialógus elindítását. Sok esetben nem a szociális, képzettségi tényezők okozzák a munkaerőpiaci kirekesztettséget, hanem a munkáltatók merev, tudáshiányon alapuló előítéletességükből levezethető kirekesztő magatartása. Megítélésünk szerint magatartásváltás következhet be, ha növekszik a közvetlen élményeken alapuló pozitív foglalkoztatási tapasztalatok száma.

Végezetül elengedhetetlen intenzív, koncentrált, a hazai cigányság képviseletével megvalósított médiastratégia kialakítása és megvalósítása, ahol céltudatosan történik a rendelkezésre álló szociális háttér feltárása, illetve a lehetséges kitörési pontok megmutatása annak érdekében, hogy a versenyképességet igénylő társadalmi mezőben egyenértékűvé válhassanak a jelenlegi és leendő roma munkavállalók.

Függelék

MUNKAVÁLLALÓI VISELKEDÉSI TRÉNING AJÁNLOTT KÉPZÉSI MODUL ISKOLARENDSZERŰ ÉS ISKOLARENDSZEREN KÍVÜLI SZAKKÉPZÉSEKHEZ

A modulrendszer lehetővé teszi, hogy a hasonló szisztémával, az építőkocka elvén megvalósuló képzéseknél illesztést biztosítson a szakmai ismeretek kiegészítéséhez. A romák képzésbe történő bevonása komplexen valósítható csak meg: mentális-szociális tárgykörben is szükségesnek tartjuk a képzésekhez speciális szociális, pszichoszociális, mentálhigiénés szolgáltatások hozzárendelését.

Nyilvánvaló, hogy az ajánlott modul nemcsak roma/cigány fiatalok számára használható fel, azaz nem szükséges szeparált cigány csoportokat létrehozni bevezetésükhöz. A nem cigány munkanélküliek is szembe kerül(het)nek hasonló problémákkal, jóllehet előítéletes viselkedéssel nekik rendszerint nem nekik kell megküzdeniük. Azért nem javasoltunk cigány/roma témákat a modulba, mert ezek célzottan önismeretet és önértékelést fejlesztő programok részei lehetnek. A modul nem tűzi ki célul a személyiség mélyebb rétegeinek feltárását és mozgósítását, csupán – az empirikus vizsgálatok tapasztalatai nyomán – néhány viszonylag könnyen elsajátítható és begyakorolható viselkedési és kommunikációs séma megtanítását.

A modul célja

A roma kisebbséghez tartozók általános viselkedési, kommunikációs, metakommunikációs készségeinek fejlesztése, rugalmassá, adaptívvá tétele, és általános interakciós kompetenciájának növelése.

Tárgykörök, blokkok

Célmeghatározás, motiválás (3 óra)

1.1 kezdeményezőkészség, célok meghatározása, realitáselemzés, kockázati tényezők feltárása, jövőkép feltárása és elfogadtatása,
1.2 személyes hatékonyság (egyéni képzési terv) saját munka szervezése, a motiváció fenntartása
1.3 terhelési kontroll, stresszhelyzetek kezelése.

Emberi kapcsolatok kezelése (3 óra)

2.1. kommunikációs helyzetekben való viselkedés, tárgyalási modellhelyzetek kialakítása
2.2. képességek fejlesztése munkapróbákkal, felelősség-delegálással, egyéni fejlesztési folyamat együttes meghatározásával
2.3. közös élményfeldolgozás
döntéshozatali szituációk és team-gyakorlatok
megjelenés és viselkedés a munkahely-keresés alapszituációiban
prezentálás, gondolatok eladása, image-alakítás
konfliktushelyzetben történő viselkedés
2.8. tárgyalástechnika, megállapodás-technika

3. Álláskeresési technikák (2 óra)

Az állás-vadászat speciális ismereteket igénylő szakma, amely magában foglal önismereti, tárgyalástechnikai önéletrajz-írási, meggyőzési, megjelenéssel és fellépéssel kapcsolatos ismereteket, amelyeket a fenti tematikában megjelenítettünk.

Teljes órakeret: 8 óra, amelyet a fenti csoportosításban a szakképzési kurzus elején, közepén és végén kell elhelyezni.

Módszerek
Szerepjáték, szituációs játék, videofelvétel és annak elemzése, beszélgetés, vita. A konkrét helyzeteket aszerint kell kialakítani, milyen képzési programban vesz részt a csoport.

Értékelés, ellenőrzés, monitoring

- A szakképzést befejező vizsga külön blokkjaként egy szituáció megoldása a fenti témakörökben.
- A résztvevőktől írásos vélemény kérése a modul hasznosságáról és hiányosságairól.

A sorozat eddig megjelent kötetei:

1. **Nagy Pál**: Cigányperek Magyarországon - I. rész, Korai perek (1506/1534 – 1715)
2. **Cserti Csapó Tibor**: A nemzetközi és hazai kisebbségvédelemről – A nemzetközi kisebbségvédelem fontosabb lépései, A nemzeti és etnikai kisebbségek jogainak biztosítása Magyarországon az 1993. évi LXXVII. törvény alapján
3. **Forray R. Katalin**: A kisebbségi oktatáspolitikáról - A cigányság iskolázására irányuló oktatáspolitika lehetőségei és tendenciái, A cigány kisebbségi oktatás ellentmondásai